

Cultuur+Educatie

Momentopname 2001
CKV1-Volgproject

Cultuur + Educatie

Reeks thematische uitgaven over cultuureducatie. De reeks maakt kennis toegankelijk over onderzoek, beleid, theorie en praktijk en besteedt expliciet aandacht aan de verbanden daartussen. Iedere uitgave behandelt een thema dat van belang is voor de maatschappelijke en inhoudelijke ontwikkeling van de cultuureducatie.

Cultuur + Educatie is een uitgave van Cultuurnetwerk Nederland en richt zich op diegenen die beroepsmatig betrokken zijn bij cultuureducatie.

Uitgever

Piet Hagens

Hoofdredacteur

Marjo van Hoorn

Eindredacteur

Milou Hopmans

Redactie

Vera Bergman, Marie-José Kommers, Guy Miellet

Productiebegeleiding en redactiesecretariaat

Miriam Schout

Ontwerp en vormgeving

Anker x Strijbos, Utrecht

Drukwerk

Libertas Grafische communicatie, Bunnik

Uitgave

Cultuurnetwerk Nederland

Ganzenmarkt 6

Postbus 61

3500 AB Utrecht

Telefoon 030-236 12 00

Fax 030-236 12 90

E-mail info@cultuurnetwerk.nl

Internet www.cultuurnetwerk.nl

Momentopname 2001 CKV1-Volgproject

Harry Ganzeboom

Folkert Haanstra

Marie-Louise Damen

Ineke Nagel

Cultuur + Educatie 3: Momentopname 2001 CKV1-Volgproject

Auteurs: Harry Ganzeboom, Folkert Haanstra, Marie-Louise Damen en Ineke Nagel

ISBN 90 6997 099 6

© Cultuurnetwerk Nederland, Utrecht

Overname van tekst/tekstdelen is alleen toegestaan met bronvermelding en na schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Redactioneel	5
Samenvatting	7
1 Achtergrond en vraagstelling	14
1.1 <i>Het vak CKV1</i>	14
1.2 <i>CKV1-Volgproject</i>	16
1.2.1 <i>Momentopname 2000</i>	17
1.2.2 <i>Momentopname 2001</i>	19
1.3 <i>Hoofdstukindeling</i>	20
2 CKV1: organisatorische invulling	22
2.1 <i>Het ideaal van CKV1</i>	22
2.2 <i>Achtergronden van kunstcoördinatoren en CKV1-docenten</i>	23
2.3 <i>Sectie CKV1</i>	24
2.4 <i>Samenwerking binnen de school</i>	27
2.5 <i>Externe samenwerking</i>	28
2.6 <i>Aantallen culturele activiteiten</i>	31
2.7 <i>Financiering en CKV-bonnen</i>	31
2.8 <i>Spreiding over leerjaren</i>	33
2.9 <i>Studielast</i>	34
2.10 <i>CKV1-docenten over mogelijke problemen</i>	34
2.11 <i>Discussiepunten in de CKV1-sectie</i>	35
2.12 <i>Veranderingen in het schooljaar 2000-2001</i>	36
2.13 <i>Voorgenomen veranderingen</i>	37
2.14 <i>Conclusies</i>	38
3 Invulling en beleving van CKV1 door docenten	40
3.1 <i>De ideaaltypische CKV1-docent</i>	40
3.2 <i>Verschillen tussen kunstvak- en taaldocenten</i>	41
3.3 <i>Het ervaringsgerichte karakter van CKV1</i>	41
3.4 <i>Domein A: culturele activiteiten</i>	42
3.5 <i>Domein B: kennis van kunst en cultuur</i>	47
3.6 <i>Domein C: praktische activiteiten</i>	49
3.7 <i>Domein D: kunstdossier</i>	50
3.8 <i>Ervaringsgericht onderwijs in de klas</i>	51

3.9	<i>Het ideaal van ervaringsgericht onderwijs in de praktijk</i>	52
3.10	<i>De lespraktijk van de CKV1-docent met een ervaringsgerichte houding</i>	53
3.11	<i>Verschillen tussen scholen</i>	54
3.12	<i>Conclusies</i>	55
4	De werking van CKV: deelname van en waardering voor kunst en cultuur	58
4.1	<i>De ondervraagde groepen</i>	58
4.2	<i>Deelname aan CKV1</i>	59
4.3	<i>Achtergrondvariabelen</i>	63
4.4	<i>Deelname aan culturele activiteiten</i>	64
4.5	<i>Complexiteit van de bezochte culturele activiteiten</i>	68
4.6	<i>Kennis van en waardering voor kunst en cultuur</i>	72
4.7	<i>Conclusies</i>	76
5	De invulling en beleving van CKV1 door leerlingen	78
5.1	<i>Achtergrond van de CKV1-leerlingen</i>	79
5.2	<i>Mening over CKV1</i>	80
5.3	<i>Keuze van culturele activiteiten</i>	83
5.4	<i>Conclusies</i>	87
6	De werking van de CKV-bonnen	88
6.1	<i>Ontvangen en uitgegeven CKV-bonnen</i>	89
6.2	<i>Verdeling van CKV-bonnen over activiteiten</i>	91
6.3	<i>Conclusies</i>	93
	Bijlage 1: Data en methoden	94
	Bijlage 2: Onderwerpen in de vragenlijsten	99
	Literatuur	103

Redactioneel

'Aan deze film hebben meer mensen meegewerkt dan in de bioscoop zijn gaan kijken,' zegt regisseur Richard Kelly spottend op het eerste commentaarkanaal van de Amerikaanse *Donnie Darko*-dvd.

Donnie Darko zal in Nederland, als het aan CKV1-leerlingen ligt, ongetwijfeld beter worden bezocht dan in de Verenigde Staten. Het diepdonker van de bioscoop met zijn CinemaScope-composities en soundtracks blijft, zo blijkt uit deze tweede *Momentopname*, onweerstaanbare aantrekkingskracht uitoefenen op de CKV-ers. Maar de meerwaarde van deze tweede 'snapshot' van het langlopende onderzoek naar de ontwikkeling en evaluatie van het vak Culturele en Kunstzinnige Vorming 1 in het voortgezet onderwijs schuilt gelukkig niet alleen in deze - tussentijdse - bevinding.

De publicatie *Momentopname 2001* is zeker deels een kopie van *Momentopname 2000*, tenslotte heet het onderzoek niet voor niets 'volgproject'. De vraag die daarbij steeds speelt, is of de nieuw verzamelde gegevens dezelfde of andere resultaten opleveren als het jaar daarvoor. Als het gaat om de invulling en beleving van CKV1 door docenten blijkt bijvoorbeeld nu dat deze in grote meerderheid de voorkeur geven aan ervaringsgericht boven kennisgericht onderwijs aan hun leerlingen. CKV1 raakt bij hen ook steeds meer ingeburgerd. De organisatorische problemen van het vak die in 2000 klemden, zijn een jaar later grotendeels overwonnen.

Wie hoopt op meer waardering van CKV1-leerlingen voor kunst en cultuur zal wellicht teleurgesteld worden, want nog steeds verschillen zij daarin niet met de controlegroep. Maar hun kennis over kunst en cultuur blijkt wèl groter te zijn. De kennistest - in de vorm van multiple choice - die aan leerlingen is voorgelegd, is een heel nieuw element in de vragenlijst; in 2000 is die lijst niet voorgelegd aan de leerlingen die tot de onderzoeksgroep behoren.

Andere extra's van deze *Momentopname 2001* zijn de rapportages over de aanpak van CKV1 op gemeentelijk niveau en de invloed die deze aanpak heeft op de wijze waarop de leerlingen het vak ervaren en invullen en de rapportage over de precieze invulling van het kunstdossier.

In september 2002 zullen de tot nu toe ondervraagde leerlingen opnieuw ondervraagd worden via een postenquête. Op basis van deze gegevens zal in de derde rapportage (*Momentopname 2002*) de vraag beantwoord worden naar de middellangetermijneffecten - als de leerlingen CKV1 achter de rug hebben - van het vak. Voordat de leerlingen weer

aan de beurt zijn, kunt u de uitdaging aangaan om uw kennis van (jongeren)cultuur te testen door middel van de gebruikte kennistest (zie tabel 4.11 op pagina 73 en 74). De goede antwoorden op de vragen treft u helaas niet aan. Als u niet (meer) weet of het nummer 'Stan' van Robbie Williams, Eminem of Madonna is, dan bieden BNN, MTV en TMF wellicht uitkomst. Dan zullen ook begrippen als J-LO, Cribs en TOTP u een stuk duidelijker worden.

Marjo van Hoorn

Hoofdredacteur Cultuur + Educatie

Samenvatting

Met ingang van het schooljaar 1999-2000 is in de vierde klassen van havo en vwo het nieuwe vak Culturele en Kunstzinnige Vorming 1 (hierna: CKV1) integraal van start gegaan. Het CKV1-Volgproject onderzoekt de praktische invulling en uitwerking van het vak, de ervaringen van de docenten en leerlingen, het gebruik van de voucherregeling (CKV-bonnen) en de uitwerking van het vak op de culturele participatie van de leerlingen op korte en middellange termijn. Over het CKV1-Volgproject wordt gerapporteerd in drie fasen. In de eerste gepubliceerde Momentopname 2000 (Ganzeboom et al., 2001) werd gerapporteerd op basis van twee databestanden, verzameld in voorjaar, respectievelijk najaar 2000. In de meting van voorjaar 2000 werd een vergelijking gemaakt tussen leerlingen die op het moment van ondervraging CKV1 volgden en leerlingen die dit vak (nog) niet hadden. In de meting van najaar 2000 werd een groep jongeren ondervraagd die in najaar 1998 ook al eens was ondervraagd.

De belangrijkste conclusies in Momentopname 2000 waren de volgende.

- Leerlingen kiezen voor hun kunstdossier betrekkelijk veel populaire culturele activiteiten. Een kwart van de activiteiten bestaat uit film, daarna is museumbezoek de meest voorkomende activiteit.
- Naar schatting wordt twee derde van de uitgegeven CKV-bonnen besteed aan populaire cultuurvormen. Hiervan komt de helft (een derde van het totaal) bij de bioscopen terecht.
- In overeenstemming met de lessentabel bezoeken CKV1-leerlingen meer culturele activiteiten dan niet-CKV1-leerlingen. De verhoging van de bezoekfrequentie geldt alleen serieuze cultuurvormen, vooral het bezoek aan museum en theater. Het valt op dat klassieke concerten nauwelijks delen in de vergrote cultuurparticipatie van de betrokken jongeren.
- Leerlingen hebben nogal wat klachten over het vak. Ze klagen vooral over de hoeveelheid verslagen die ze moeten maken. De klachten zijn aanzienlijk frequenter onder jongens dan onder meisjes. Dit duidt erop dat de oorzaak meer bij de leerlingen dan bij het vak moeten worden gezocht.
- Over middellangetermijneffecten van CKV1, dat wil zeggen invloeden op houding en gedrag van leerlingen nadat ze CKV1 hebben afgesloten, viel op basis van deze gegevens nog weinig te zeggen.

In de nu voorliggende Momentopname 2001 is het doel om deze bevindingen verder uit te diepen. Dit gebeurt mede op basis van in 2001 nieuw verzamelde gegevens onder een verse lichte leerlingen waarvan een deel al wel, en een deel nog niet deelneemt aan CKV1.

Door een nieuwe groep leerlingen bij het onderzoek te betrekken, zijn we in staat om in kaart te brengen hoe de invulling van het vak en de waardering ervoor zich ontwikkelen. De kwesties die in deze Momentopname in achtereenvolgende hoofdstukken worden uitgediept zijn de volgende.

- Ontwikkelingen in de organisatorische invulling van CKV1: in hoeverre signaleren CKV1-docenten en kunstcoördinatoren problemen?
- De didactische praktijk: in hoeverre voldoen de CKV1-docenten in hun houding en lespraktijk aan het didactisch ideaalbeeld van CKV1, dat in zekere mate als representant van de Studiehuis-gedachte kan worden opgevat?
- De culturele activiteiten van leerlingen: in welke mate leidt CKV1 tot grotere culturele activiteit van de leerlingen en hoe worden die activiteiten wat betreft complexiteit ingevuld? Bijzondere aandacht krijgen daarbij de verschillen tussen gemeenten en de omvang van het lokale culturele aanbod.
- Oordelen van de CKV-1 leerlingen zelf over het vak.
- Besteding van de CKV-bonnen. Beschreven wordt hoe de nieuwe lichten CKV1-leerlingen de CKV-bonnen besteedt en wat er is gebeurd met de bonnen die aan vmboleringen zijn gedistribueerd.

Organisatorische invulling van CKV1

Bij het CKV1-onderwijs wordt een organisatorische invulling nagestreefd die nogal afwijkt van het traditionele kunstvakonderwijs. Ten eerste dient het vak te worden ingevuld door een multidisciplinair docententeam, waarin kunstdocenten en taaldocenten in één sectie zijn samengebracht. Een kunstcoördinator treedt op als organisatorisch en inhoudelijk teamleider. Ten tweede wordt de kerninhoud van het vak gevormd door een individuele keuze van de leerling uit het actuele aanbod van culturele activiteiten. De verslagen die de leerlingen hiervan moeten maken en het kunstdossier dat zij moeten aanleggen vormen de neerslag van het vak. Belangrijk element van het vak is het gebruik van het CKV-bonnensysteem. Ten derde dient de invulling plaats te vinden in afstemming met de lokale culturele omgeving. In de meeste gemeenten vindt overleg plaats tussen scholen en culturele instellingen. Ook de meeste zogeheten steunfunctie-instellingen zijn hierbij betrokken en hebben hun bemiddelingstaken uitgebreid.

Op basis van vraaggesprekken met 39 kunstcoördinatoren en 110 CKV1-docenten zijn we in staat aan te geven hoe deze nieuwe organisatievormen gestalte hebben gekregen en in welke mate aanpassingen ten opzichte van het schooljaar 1999-2000, toen CKV1 voor het eerst algemeen op het lesrooster stond, te constateren zijn.

De belangrijkste conclusies in Momentopname 2001 zijn de volgende.

- Een knelpunt blijft dat op een deel van de scholen het ideaal van een multidisciplinaire samenstelling van CKV1-docententeams niet kan worden gerealiseerd. In een kwart van de onderzochte gevallen bestaat de CKV1-sectie uit slechts een of twee docenten. In 30% van de onderzochte scholen bestaat de sectie uit hetzij kunstvakdocenten, hetzij taaldocenten. Competenties op het gebied van drama en dans ontbreken het vaakst.
- In de scholen zelf constateren we niet veel knelpunten. De CKV1-secties vergaderen weliswaar niet vaak en ook niet vaak samen met andere vaksecties, maar dankzij informeel overleg weet men de zaken naar bevrediging te regelen. Ook de houding van de schoolleiding wordt in doorsnee als positief beoordeeld.
- Ook de externe samenwerking, met de culturele instellingen, leidt tot weinig klachten. De steunfuncties spelen in de samenwerking een kleinere rol dan hun in de plannen was toebedacht. De meest gebruikelijke manier van contact met culturele instellingen is het een-op-een-contact tussen kunstcoördinator en instelling. Er is geen gebrek aan informatie van de kant van de instellingen; de kunstcoördinatoren beklagen zich eerder over een teveel aan informatie van de instellingen. Ook vinden zij dat de informatie vaak niet voldoende is afgestemd op de leerlingen.
- Opmerkelijk is dat over de gehele linie de ondervraagde kunstcoördinatoren en CKV1-docenten minder problemen ervaren bij de organisatorische aspecten van het vak dan in het eerste schooljaar.
- In het tweede jaar van het vak CKV1 zijn wel enkele verschuivingen in de gang van zaken te onderkennen. De belangrijkste zijn dat de CKV1-docenten meer plaats zijn gaan toekennen aan eigen praktische activiteiten van de leerlingen (domein C) en vooral dat zij minder schriftelijke verslagen voor het kunstdossier zijn gaan eisen en andere dan schriftelijke verslagen (bijvoorbeeld visueel of muzikaal) zijn gaan accepteren.

Invulling en beleving van CKV1 door docenten

De 110 door ons ondervraagde CKV1-docenten voldoen in houding en gedrag aan het ideaalbeeld van CKV1, dat in zekere zin gezien kan worden als een representant van de Studiehuis-gedachte. Docenten CKV1 zijn ondervraagd over hun lespraktijk binnen de verschillende domeinen en er is gevraagd naar hun houding tegenover ervaringsgericht onderwijs. Tevens is bekeken of er verschillen bestaan tussen kunstvak- en taaldocenten en of er verschillen in de lespraktijk tussen scholen zijn. Samengevat luiden de bevindingen over de invulling en beleving van CKV1 door docenten als volgt.

- Een meerderheid van de docenten heeft een positieve houding tegenover ervaringsgericht CKV1-onderwijs en een minder positieve houding tegenover kennisgericht onderwijs. In gedrag uit zich dat in het relatief veel aandacht besteden aan thema's en aan de eigen mening van leerlingen, vergeleken met de aandacht voor uitleg van belangrijke begrippen of voor een chronologisch overzicht.
- Docenten die het ideaalbeeld van CKV1 onderschrijven, geven in mindere mate klassikaal les, toetsen minder vaak met behulp van opdrachten en proefwerken en zijn minder geneigd om cijfers te geven.
- De leerlingen hebben in ruime mate individuele keuzevrijheid uit een breed aanbod van culturele activiteiten.
- We vinden bij de ondervraagde docenten geen opzienbarende verschillen tussen de aanpak van kunstvak- en taaldocenten. Wel zijn kunstvakdocenten aanzienlijk positiever over de eigen kunstzinnige activiteiten van leerlingen (domein C).
- Wat betreft de ervaringsgerichte attitude van CKV1-docenten worden geen verschillen tussen scholen aangetroffen, wel vinden we verschillen tussen scholen wat betreft de keuzevrijheid van de leerlingen in de culturele activiteiten. Deze verschillen kunnen niet verklaard worden door de grootte van het lokale culturele aanbod.

Werking van CKV1: culturele participatie, kennis van en waardering voor kunst en cultuur

De werking van CKV1 op korte termijn verschilde in 2000-2001 niet veel van de werking in het voorgaande schooljaar. Samengevat luiden de bevindingen over de werking van CKV1 als volgt.

- CKV1-leerlingen bezoeken meer culturele activiteiten dan leerlingen die nog niet aan CKV1 deelnemen en hun gestegen bezoek geldt vrijwel in zijn geheel serieuze culturele genres, zoals museum en theater.
- Evenmin als bij de vorige Momentopname verschillen CKV1-leerlingen van de controlegroep wat betreft hun waardering voor kunst en cultuur. Wel zijn CKV-ers succesvoller in het beantwoorden van de voorgelegde kennistest dan hun medeleerlingen die nog geen CKV hebben gehad. De kenniseffecten van CKV1 zijn in de eerdere Momentopname niet onderzocht.
- Evenals bij de vorige Momentopname kunnen we nu nog weinig zeggen over de werking van CKV1 op middellange termijn, wanneer de leerlingen het CKV1-onderwijs achter de rug hebben. Bij de zeer beperkte, nu aangetroffen groep leerlingen die het vak hebben afgesloten, is vooralsnog niets te merken van een blijvende stimulerende werking van CKV1 op culturele participatie, kennis van of waardering voor kunst en cultuur.

Nieuwe conclusies over de werking van CKV1 in vergelijking met de eerdere Momentopname zijn de volgende.

- CKV-leerlingen kiezen bij één genre aanzienlijk complexere activiteiten uit dan de controlegroep, en dat is bij musea. Bij film, theater en concert bemerken we zulke verschillen niet als we rekening houden met het opleidingsniveau van de betrokken leerlingen. De keuze voor complexere musea blijkt echter beperkt te zijn tot door een docent begeleid groepsbezoek. CKV-ers die buiten schoolverband (met ouders of vrienden) musea bezoeken, doen daarin geen andere keuzes dan niet-CKV-ers.
- Het onderzoek is gehouden in 14 gemeenten verspreid over Nederland, die qua locatie, inwonertal en cultureel aanbod nogal verschillen (Emmeloord, Goes en Weert versus Utrecht en Rotterdam). Een belangrijke vraag is of de geografische locatie van de scholen wat uitmaakt voor de manier waarop de leerlingen hun kunstdossier (kunnen) invullen. Dit blijkt slechts in beperkte mate het geval. Leerlingen in gemeenten met veel cultureel aanbod zijn met name actiever waar het populaire activiteiten aangaat. Ook bezoeken leerlingen in steden met veel cultureel aanbod complexere musea dan anderen. Het verschil in activiteit tussen CKV-ers en niet-CKV-ers is evenwel niet afhankelijk van het lokale aanbod.

Invulling en beleving van CKV1 door leerlingen

Net als in Momentopname 2000 zijn onze bevindingen dat leerlingen niet erg positief staan tegenover het vak, hoewel er een lichte tendens is naar een positievere houding.

- De meeste waardering vinden we onder meisjes, leerlingen uit cultureel actieve gezinnen en leerlingen die een cultureel profiel hebben gekozen.
- Leerlingen die ervaringsgericht les krijgen oordelen het meest positief over CKV1.
- In gemeenten met veel cultureel aanbod vinden we *geen* hogere waardering voor het vak CKV1.

Gevraagd naar de leukste en de minst leuke culturele activiteit die ze voor CKV1 hebben ondernomen - en dat kunnen activiteiten in verschillende genres zijn - noemen leerlingen minder complexe activiteiten meestal als leukste. Daarbij vinden we ook:

- CKV1-leerlingen in vwo 5 maken complexere keuzes uit het cultureel aanbod.
- In de complexiteit van de gekozen culturele activiteiten in uiteenlopende genres doen zich *geen* verschillen voor tussen scholen en gemeenten.

Besteding van de CKV-bonnen

CKV1-leerlingen ontvangen voor 50 gulden/22,69 euro aan bonnen (alsmede een CKV-pas, in feite een Cultureel Jongerenpaspoort) waarmee zij de kosten van culturele activiteiten kunnen bestrijden. In het schooljaar 2000-2001 werd deze regeling - vooruitlopend op de invoering van het vak CKV in het vmbo - voor het eerst uitgebreid naar leerlingen in het vmbo. Onze conclusies over de ontvangst en besteding van deze bonnen zijn als volgt.

- De organisatie van het bonnenbeheer loopt sterk uiteen tussen havo/vwo-scholen en vmbo-scholen. Bij havo en vwo worden de bonnen vrijwel altijd aangevraagd en grotendeels onmiddellijk aan de betrokken leerlingen ter beschikking gesteld. Bij vmbo-afdelingen is het aanvragen van bonnen nog niet ingeburgerd en op een andere manier geregeld: een klein aantal (6 van de 53) van de vmbo-scholen heeft geen aanvraag gedaan en een aanzienlijk deel van de rest beheert deze bonnen voorshands geheel collectief, dat wil zeggen dat de docenten de bonnen in beheer houden voor gezamenlijke activiteiten.
- De grote meerderheid van vmbo-3-leerlingen (70% van mavo [vmbo-theorie] en 84% van vbo [vmbo-beroepsrichtingen]) heeft *zelf* geen bonnen ontvangen, de vierdeklassers van havo en vwo vrijwel allemaal wel. Dat komt, zoals hierboven al staat, omdat de vmbo-scholen de bonnen in meerderheid collectief besteden.
- Op havo en vwo wordt van de 22,69 euro gemiddeld 19 euro feitelijk aan de leerlingen ter beschikking gesteld, de rest (16%) wordt benut voor collectieve activiteiten.
- Op het moment van ondervraging was 61% van de beschikbare bonnen besteed, 27% was nog niet besteed en 11% was verlopen.
- Volgens opgave van de leerlingen komt zo'n 60% van de zelf bestede bonnen bij de bioscopen terecht. Deze schatting is aanzienlijk hoger dan in Momentopname 2000, toen deze component nog op 30% wordt geschat. CKV-ers gaan echter niet vaker naar de bioscoop dan niet-CKV-ers en zien daar ook geen andersoortige films.

1 Achtergrond en vraagstelling

Met ingang van het schooljaar 1999-2000 is in de vierde klassen van havo en vwo het nieuwe vak Culturele en Kunstzinnige Vorming 1 (CKV1) integraal van start gegaan. Het CKV1-Volgproject onderzoekt de praktische invulling en uitwerking van dit vak, de ervaringen (inclusief knelpunten) van de betrokken docenten en leerlingen, de uitwerking van het vak op de culturele participatie van de leerlingen op korte en middellange termijn en ook het gebruik van de voucherregeling voor CKV-pas en CKV-bonnen.

In dit hoofdstuk vatten we allereerst de belangrijkste kenmerken van het nieuwe vak nog eens samen. Daarna lichten we het CKV1-Volgproject toe en de verschillende fases van gegevensverzameling. We maken ook duidelijk welke plaats de huidige tussenrapportage inneemt in het onderzoeksproject en welke (nieuwe) vragen hier beantwoord worden.

1.1 Het vak CKV1

Betekenisvolle activiteiten

De algemene doelstelling van CKV1 is dat leerlingen een gemotiveerde keuze leren maken voor betekenisvolle activiteiten op het gebied van kunst en cultuur. Voor de bedenkers van CKV1 staat het handelingskarakter van het vak voorop: leerlingen moeten ervaren wat kunst en cultuur is. Een van de eisen is dat de leerlingen minstens zes (havo) of tien (vwo) verschillende voorstellingen, tentoonstellingen en/of collecties voor beeldende kunst en/of vormgeving bezoeken en boeken lezen.

De culturele activiteiten dienen van 'algemeen erkende kwaliteit' te zijn. Leerlingen worden geacht verslag te doen van hun ervaringen met culturele activiteiten. Het vak is verdeeld in vier domeinen. De culturele activiteiten vormen *domein A*.

Thema's en praktische activiteiten

Kennis van kunst en cultuur (*domein B*) komt aan de orde in een aantal te kiezen thema's. Zo'n thema moet exemplarisch zijn voor een onderwerp uit de kunsten, het moet dwarsverbanden kunnen bieden tussen verschillende kunst disciplines, verschillende culturen en verschillende tijdperken en het moet relevant zijn voor de belevingswereld van leerlingen. Educatieve uitgeverijen hebben lesmethoden ontwikkeld voor reeksen thema's. Deze lesmethoden behandelen in kort bestek ook de geschiedenis van verschillende kunst disciplines: theater, dans, muziek, film, wereldliteratuur, vrije en toegepaste beeldende kunst, en architectuur. Bezoeken aan culturele activiteiten moeten worden voorbereid door informatie-materiaal en recensies te verzamelen, eventueel aangevuld met eigen praktische activiteiten, zoals creatief schrijven, acteren, musiceren/componeren. De praktische activiteiten (*domein C*) vormen een beperkt onderdeel van CKV1.

Kunstdossier

CKV1 kent geen centraal landelijk examen, maar wordt afgesloten met een schoolexamen dat bestaat uit een zogeheten *kunstdossier (domein D)*. In dit kunstdossier zijn de verslagen van culturele activiteiten opgenomen, de behandeling van bepaalde thema's en de resultaten van praktisch werk. Voor de samenstelling van het dossier kan ook gebruik worden gemaakt van een *kunsta autobiografie*. Zo'n autobiografie geeft bij de start van het vak CKV1 een indruk van de kennis en ervaring van een leerling op cultureel gebied. Een ander CKV1-fenomeen is het *kunstdagboek* of *kunstlogboek*, waarin de leerling de culturele activiteiten voor CKV1 noteert en voorziet van commentaar.

Termen als logboek en dossier zijn ontleend aan bepaalde vormen van literatuuronderwijs. Bij literatuuronderwijs dat zich vooral richt op de 'tekstervaring' van de lezer werd al gesproken over leesdossier, leesautobiografie en dergelijke (De Moor, 1998).

Omdat vooral de eigen ervaring en beleving van de leerling centraal moeten staan, wordt het als contraproductief beschouwd cijfers te geven voor CKV1. Het vak moet 'naar behoren' worden afgesloten. Het kunstdossier kan als onvoldoende, voldoende of goed beoordeeld worden.

Multidisciplinair team

CKV1 moet gegeven worden door een 'multidisciplinair team van deskundige docenten'. Er worden drie CKV1-functies onderscheiden: de *kunstcoördinator* die optreedt als organisatorisch en inhoudelijk teamleider, *vakdocenten* die vanuit een vakgebied een bijdrage leveren aan het CKV1-programma, bijvoorbeeld bij de behandeling van de thema's, en *kunstmentoren* die gericht zijn op het begeleiden van de culturele en praktische activiteiten van de leerlingen. Voor de functie van kunstcoördinator moest aanvankelijk door omscholing een onderwijsbevoegdheid worden behaald, maar deze verplichting is vervallen.

Uiteenlopende invullingen

Scholen hebben aanzienlijke vrijheid gekregen het vak CKV1 naar eigen inzichten in te vullen. Uit de eerste ervaringen met CKV1 (SLO, 1997 en 1998) bleek inderdaad dat zowel organisatorisch als inhoudelijk zeer uiteenlopende invullingen van het vak mogelijk zijn. Inhoudelijk verschillen bijvoorbeeld de meningen over de vraag hoeveel accent men zal leggen op kennis van kunst en hoeveel op beleving van kunst. Scholen kunnen ook verschillende criteria aanleggen voor de culturele activiteiten die zijn toegestaan. Organisatorisch is er enerzijds het ideaal van een meerjarig, grotendeels door de individuele leerling bepaald programma van culturele bezoeken, anderzijds is er de praktijk van een puur pragmatische invulling met overwegend groepsbezoeken, geconcentreerd in de

tijd en zo nodig met behulp van video en cd in plaats van echte, *live* voorstellingen en optredens. Om het ideaal van CKV1 te benaderen, moet een school veel logistieke en organisatorische problemen overwinnen.

Steunfunctie-instellingen

Scholen zijn voor de culturele activiteiten grotendeels afhankelijk van het aanbod van culturele instellingen in hun gemeente of regio. Een deel van de instellingen ontwikkelt naast het reguliere aanbod een speciaal aanbod voor CKV1. In veel plaatsen is hierover overleg op gang gekomen tussen scholen en culturele instellingen. Soms spelen zogeheten steunfunctie-instellingen een bemiddelende rol tussen scholen en culturele instellingen. Steunfunctie-instellingen hebben tot taak de ondersteuning van de kunsteducatie in het onderwijs door middel van advisering, scholing en begeleidingsprogramma's. Tevens bemiddelen ze tussen de aanbiedende culturele instellingen en het onderwijs. Steunfunctie-instellingen vallen onder de provinciale overheid en in de vier grote steden onder de gemeentelijke overheid.

CKV-bonnen

Als tegemoetkoming in de kosten van de culturele bezoeken ontvangen CKV1-leerlingen onder auspiciën van het ministerie van OCenW eenmalig CKV-vouchers ter waarde van 50 gulden. Deze CKV-vouchers (doorgaans CKV-bonnen genoemd) kunnen, in combinatie met een eveneens uit te reiken CJP/CKV-pas die kortingen biedt, ingewisseld worden bij culturele instellingen. De CKV-bonnen zijn twaalf maanden geldig (van half november tot half november).

De school kan ervoor kiezen de CKV-bonnen niet aan individuele leerlingen uit te reiken, maar ze deels of geheel in te zetten voor collectieve besteding. Hiervoor krijgen docenten per school een CKV-Docentenpas, waarmee zij CKV-bonnen kunnen 'verzilveren'.

De distributie en afhandeling van de CKV-bonnen is (onder verantwoordelijkheid van de Stichting Cultureel Jongerenpaspoort) in handen van een aparte organisatie, de Stichting Voucher Centrale.

1.2 CKV1-Volgproject

Het CKV1-Volgproject is bedoeld om belangrijke aspecten van de eerste jaren van invoering van het vak CKV1 te beschrijven, om de meningen van betrokkenen in kaart te brengen en om de effecten van CKV1 op cultuurdeelname van de leerlingen te bepalen, zowel op korte als op middellange termijn. Gerapporteerd wordt in drie momentopnamen waarvan de eerste, *Momentopname 2000*, al verschenen is (Ganzeboom, Haanstra, Van Hoorn, Nagel & Vingerhoets, 2001). Het voorliggende rapport is de tweede momentopname.

Een derde rapportage is voorzien in 2003. Binnen het CKV1-Volgproject zijn tot op heden drie gegevensbestanden verzameld:

- 1 mei 2000, eerste meetmoment van cohort 2000 (N=1129);
- 2 najaar 2000, tweede meetmoment van cohort 1998 (N=1100); dit betreft een heronderveraging van leerlingen die eerder ondervraagd zijn in september 1998 binnen het kader van het CJP-project (Ganzeboom & Nagel, 1999);
- 3 mei 2001, eerste meetmoment van cohort 2001 (N=1250).

In september 2002 zullen de tot nu toe ondervraagde leerlingen opnieuw ondervraagd worden via een postenquête. Op basis van deze gegevens zal in de derde rapportage (*Momentopname 2002*) de vraag beantwoord worden naar de middellangetermijneffecten - als de leerlingen CKV1 achter de rug hebben - van het vak.

1.2.1 Momentopname 2000

Momentopname 2000, de eerdergenoemde eerste rapportage van het onderzoekproject, heeft betrekking op de eerste twee gegevensbestanden. Deze geven vooral inzicht in gedragingen en belevingen van de leerlingen gedurende het CKV1-onderwijs. Slechts een zeer beperkt deel (47 leerlingen) van de cohort 1998 had het CKV1-onderwijs al zo lang achter de rug dat het effect op middellange termijn gemeten kon worden.

Effecten op cultuurparticipatie

Eén van de vragen die *Momentopname 2000* beantwoordt, is of CKV1 daadwerkelijk leidt tot meer cultuurparticipatie. De analyses toonden aan dat CKV1-leerlingen, zoals de bedoeling was, vaker cultuuruitingen bezoeken dan niet-CKV1-leerlingen. De grotere culturele activiteit van CKV1-leerlingen betrof alleen serieuze vormen van cultuur (theater, museum, klassiek concert, dans en cabaret) en niet populaire cultuurvormen (film, popconcert, jongerenmanifestaties). Deze effecten van CKV1 op de culturele participatie kunnen in zekere zin triviaal genoemd worden: cultuurdeelname is immers een onderdeel van het vak.

Een verschil in houding tegenover kunst tussen CKV1-leerlingen en leerlingen die het vak niet volgen, zou een sterkere aanwijzing zijn voor veranderingen als gevolg van CKV1. De bevindingen hierover waren echter nogal negatief voor CKV1. Er was op korte termijn geen verschil in de houding tegenover kunst tussen CKV1-leerlingen en niet-CKV1-leerlingen. Wel dacht de groep leerlingen die CKV1 al wat langer hadden gehad, iets gunstiger over kunst en cultuur dan de controlegroep.

Een tweede vraag betrof de soort activiteiten waarmee de leerlingen het vak invullen. De gegevens lieten zien dat een kwart van de gekozen activiteiten filmbezoek betrof en dat na

film museumbezoek de meest voorkomende activiteit was. De hoeveelheid serieuze culturele activiteiten is niet voor alle leerlingen gelijk. Zowel een hoger opleidingsniveau als een voorbereiding in het ouderlijk milieu bleken bij te dragen aan de keuze voor serieuzere genres. Analyse van de complexiteit (hieronder verstaan we de hoeveelheid vereiste geestelijke inspanning en voorbereiding) van het laatste cultuurbezoek leerde dat alleen het laatst afgelegde museumbezoek van CKV1-leerlingen complexer was dan het laatste museumbezoek van niet-CKV1-leerlingen. CKV1-leerlingen bleken in hun film- en theaterbezoek niet van andere leerlingen te verschillen.

In Momentopname 2000 konden bij een kleine groep leerlingen middellangetermijneffecten bestudeerd worden. De groep die het vak in 1998 volgde en daarna niet meer, bleek zich wat culturele activiteiten betreft niet te onderscheiden van de controlegroep. De conclusie dat de verhoogde cultuurparticipatie onder CKV1-leerlingen slechts tijdelijk is, is echter een voorlopige, omdat het ging om een kleine groep met specifieke CKV1-ervaringen in 1998-1999, die bovendien niet ondersteund werden door CKV-bonnen.

Besteding CKV-bonnen

Het CKV1-Volgproject onderzoekt ook de besteding van de CKV-bonnen. Aan de leerlingen is gevraagd hoeveel CKV-bonnen zij hebben uitgegeven en waaraan zij die hebben besteed. De schatting in Momentopname 2000 was dat in het schooljaar 1999-2000 circa twee derde van de uitgegeven bonnen werd besteed aan lichte activiteiten en dat hiervan weer de helft (een derde van het totaal) terecht is gekomen bij de bioscopen. Bijna een derde van de bonnen ging naar meer serieuze activiteiten als museum, toneel, dans en klassieke muziek, waarbij opvalt dat vooral het aandeel van klassieke muziek bijzonder gering is.

Klachten van leerlingen

Momentopname 2000 inventariseerde bovendien in hoeverre CKV1-leerlingen voorgegeven klachten over het vak CKV1 van toepassing achten. De meest onderschreven klacht was dat het vak te veel tijd kostte, niet zozeer vanwege de uitgaansactiviteiten zelf, als wel door de hoeveelheid te produceren verslagen. Er bleek echter nauwelijks een zinvolle clustering te maken te zijn naar opleidingsniveau, leerjaar, school of vestigingsplaats van de school waar de klachten of de klager gelokaliseerd waren. Vooral jongens bleken veel meer te klagen dan meisjes, hetgeen er op duidde dat de klachten niet verbonden waren aan de situatie (hoe het vak gegeven wordt).

Organisatorische en inhoudelijke vormgeving

In Momentopname 2000 zijn niet alleen gegevens van leerlingen geanalyseerd. Op grond van interviews met kunstcoördinatoren en docenten is uitgebreid beschreven hoe het vak organisatorisch en inhoudelijk is vormgegeven. In het algemeen bleken scholen op sommige punten te voldoen aan het CKV1-ideaal, zoals de vrije keuze bij culturele activiteiten door leerlingen, maar op andere punten weer niet, zoals in het gebruik van een lesmethode en de beperkte samenwerking met andere vaksecties.

Cultureel aanbod

Momentopname 2000 bevatte ook een beschrijving van de ondervraging van culturele instellingen en steunfunctie-instellingen. Het bleek dat de meeste culturele instellingen in 2000 wel een programmering hadden die gericht was op jongeren, maar dat de meeste nog geen speciaal CKV1-aanbod voor scholen hadden ontwikkeld. De meerderheid was wel van plan dat te gaan doen. Alle steunfunctie-instellingen hadden een speciaal aanbod van activiteiten voor het voortgezet onderwijs en de meerderheid had een aanbod dat speciaal gemaakt was voor CKV1. Kleine gemeenten bleken verhoudingsgewijs minder vaak een specifiek aanbod voor CKV1 te bieden.

1.2.2 Momentopname 2001

Momentopname 2001 is deels een replicatie van het onderzoek uit 2000 en gaat na in hoeverre de nieuw verzamelde gegevens dezelfde resultaten opleveren. Daarnaast worden nieuwe vragen beantwoord die in Momentopname 2000 nog niet volledig uitgewerkt zijn. Het gaat dan om de volgende kwesties.

- Hoe de aanpak van CKV1 op gemeentelijk niveau van invloed is op de wijze waarop de CKV1-leerlingen het vak ervaren en invullen. Er werd wel gerapporteerd over verschillen tussen culturele instellingen, maar lokale verschillen in de effecten van CKV1 zijn nog niet of nauwelijks onderzocht.
- Hoe de aanpak van CKV1 op schoolniveau van invloed is op de wijze waarop de leerlingen CKV1 ervaren en invullen. Er werd wel gerapporteerd over verschillen in aanpak van CKV1, maar dit werd niet gedifferentieerd naar school en daarbinnen naar de CKV1-docenten(teams); de koppeling tussen de aanpak van de school en het gedrag van de leerlingen is evenmin eerder onderzocht.
- De precieze invulling van het kunstdossier. In Momentopname 2000 is weliswaar gerapporteerd over de complexiteit van het laatste bezoek aan film, theater en museum, maar het was niet bekend of het hier een CKV1-activiteit betrof. Uit de gegevens uit 2001 kan de inhoud van het kunstdossier preciezer vastgesteld worden.

- Hoeveel CKV-bonnen zijn gebruikt en waaraan deze precies besteed zijn. Hierover is weliswaar gerapporteerd in Momentopname 2000, maar de gegevens uit 2001 bieden mogelijkheden om de besteding nauwkeuriger te analyseren, zowel op schoolniveau (collectieve besteding) als op leerlingniveau (individueel). In het schooljaar 2000-2001 zijn de CKV-bonnen bovendien verstrekt aan een groot deel van de vmbo-leerlingen. Nagegaan kan worden hoe de besteding door scholen en leerlingen varieert met schooltype en de invoering van CKV.

De dataverzameling voor het onderzoek in 2001 bestaat uit de mondelinge en schriftelijke ondervraging van CKV1-leerlingen en CKV1-docenten op 67 locaties van scholen voor voortgezet onderwijs (mei 2001). In de dataverzameling in 2001 is samengewerkt met het Sociaal en Cultureel Planbureau dat een onderzoek uitvoerde naar het gebruik van ICT op scholen en met de Stichting Lezen waarvoor een aantal leesvragen in de vragenlijst is opgenomen. De dataverzameling en de gebruikte vragenlijst zijn beschreven in bijlage 1 en 2.

1.3 Hoofdstukindeling

Hoofdstuk 2 beschrijft de organisatorische aspecten van het vak CKV1. Nagegaan wordt of de organisatorische invulling van CKV1 het oorspronkelijke ideaal van CKV1 sterker genaderd is of zich daar verder van verwijderd heeft. In dit hoofdstuk komen ook door CKV1-docenten signaleerde problemen aan de orde.

In hoofdstuk 3 wordt beschreven hoe de verschillende docenten op de verschillende scholen nu precies invulling geven aan het vak CKV1 en wat hun mening over het vak is. Beschreven wordt in hoeverre docenten CKV1 in hun houding en in hun lespraktijk voldoen aan het didactisch ideaalbeeld van CKV1 zoals dat geschetst wordt in verscheidene publicaties over het Studiehuis en CKV1. Onderzocht wordt bovendien hoe docenten en scholen hierin verschillen.

Hoofdstuk 4 is grotendeels een replicatie van Momentopname 2000. In dit hoofdstuk gaan we na welke verschillen optreden tussen CKV1-leerlingen en leerlingen die het vak (nog) niet volgen. Bestudeerd worden de effecten van CKV1 op de frequentie van cultuurparticipatie, de complexiteit van het laatste cultuurbezoek, de houding tegenover kunst en cultuur, en de hoeveelheid culturele kennis.

Hoofdstuk 5 bestudeert alleen de CKV1-leerlingen zelf. Hoe oordelen zij over het vak en hoe zijn deze oordelen te relateren aan de manier waarop het vak gegeven wordt en aan het cultureel aanbod in de omgeving? Daarnaast komt aan de orde welke culturele activiteiten CKV1-leerlingen nu precies gekozen hebben. Onderzocht wordt hoe de complexiteit van

de gekozen culturele activiteiten totstandkomt, in het bijzonder hoe deze afhangt van de manier waarop CKV1 onderwezen wordt en van het cultureel aanbod in de omgeving.

Ten slotte is hoofdstuk 6 gewijd aan de CKV-bonnen. Beschreven wordt hoeveel CKV-bonnen zijn gebruikt, waaraan deze zijn besteed en hoe de besteding door scholen en leerlingen varieert per schooltype.

2 CKV1: organisatorische invulling

2.1 Het ideaal van CKV1

In de eerste momentopname van het CKV1-onderzoek (Ganzeboom e.a., 2001) is op basis van de oorspronkelijke plannen, het examenprogramma en de aanbevelingen op grond van eerste ervaringen (SLO, 1998) een ideaalbeeld van het vak CKV1 geschetst. Belangrijke organisatorische elementen hiervan zijn dat het vak wordt gegeven door een multidisciplinair team van docenten en dat waar nodig externe deskundigheid wordt ingezet. De kunstcoördinator treedt op als organisatorisch en inhoudelijk teamleider. Het vak vereist een actieve gerichtheid van de school op de culturele omgeving. Er is sprake van informatieverzameling en -uitwisseling met de culturele omgeving en van interne verspreiding van de informatie aan docenten en leerlingen. De kunstcoördinator neemt deel aan overleggen c.q. netwerken met culturele instellingen en collegascholen. Het CKV1-team werkt samen met de secties Klassieke en Culturele Vorming (KCV) en geïntegreerd literatuuronderwijs.

Kunstcoördinatoren en kunstmentoren hebben voldoende uren om hun taken te kunnen vervullen. Om de leerling een ontwikkeling in de beleving van culturele activiteiten te kunnen laten doormaken, wordt het vak niet in één leerjaar afgerond. Omdat de kerninhoud van het vak wordt gevormd door een individuele keuze uit het steeds veranderende actuele aanbod van culturele activiteiten, is het gebruik van een lesmethode minder gewenst.

Vorbereiding en verwerking van culturele activiteiten vinden deels plaats door middel van eigen kunstzinnige activiteiten van leerlingen.

Het CKV1-onderwijs stelt leerlingen in staat om de kennis en de vaardigheden verwerven om culturele activiteiten te kiezen, te beoordelen en er op te reflecteren. Hiertoe worden interdisciplinaire thema's uit de kunst en cultuur behandeld. De leeractiviteiten en leerervaringen vinden hun neerslag in een kunstdossier.

Vragen

In dit hoofdstuk worden de volgende vragen beantwoord.

- Is de organisatorische invulling van CKV1 veranderd en zo ja staat deze invulling dichter bij het oorspronkelijke ideaal of heeft zij zich daar verder van verwijderd? Het gaat om aspecten als de samenstelling en deskundigheid van de CKV1-sectie, interne en externe samenwerking en overleggen, informatievoorziening, financiering, lesrooster en studielast.
- Welke problemen signaleren CKV1-docenten en op welke punten verschillen leden van de CKV1-secties met elkaar van mening?

2.2 Achtergronden van kunstcoördinatoren en CKV1-docenten

Kunstcoördinatoren

De 39 geïnterviewde kunstcoördinatoren zijn bevoegd in de beeldende vakken (14), Nederlands (10), moderne vreemde talen (6), muziek (6), klassieke talen (2) en drama (1). Zevenentwintig geïnterviewden zijn de enige coördinator op hun school, elf scholen hebben twee kunstcoördinatoren en één school heeft geen coördinator. Het coördinatorschap betreft meestal zowel havo als vwo. Ruim de helft van de geïnterviewden is in het schooljaar 1999-2000 begonnen als kunstcoördinator, een derde begon een jaar eerder en zes personen (15%) zijn voor het eerst coördinator. Bij de meeste geïnterviewde coördinatoren (62%) is CKV1 ingevoerd in het schooljaar 1999-2000 en bij de overigen een jaar eerder. Bij bijna de helft was vóór de officiële invoering al op een of andere manier met CKV1 geëxperimenteerd.

CKV1-docenten

In totaal 110 CKV1-docenten hebben een vragenlijst ingevuld. Ze hebben bevoegdheden in Nederlands (25), de moderne vreemde talen (27), klassieke talen (1), beeldende vakken [tekenen, handenarbeid, textiele werkvormen] (46), kunstgeschiedenis (20), muziek (14), drama (6) en overige vakken (9). Bevoegdheid in kunstgeschiedenis gaat meestal samen met een bevoegdheid in een beeldend vak. De globale verdeling van respondenten is 43 taaldocenten, 58 kunstvakdocenten en 9 'overige vakken'. Formeel zijn docenten die uitsluitend een bevoegdheid in een 'overig vak' hebben, zoals geschiedenis, niet bevoegd voor het vak CKV1.

Er zijn oorspronkelijk drie CKV1-functies onderscheiden: de kunstcoördinator met als taak de organisatorische en inhoudelijke coördinatie, de kunstmentoren die de culturele en praktische activiteiten van de leerlingen begeleiden en vakdocenten die vanuit een vakgebied een bijdrage leveren aan het CKV1-programma, bijvoorbeeld bij de behandeling van de thema's. Bij de vorige momentopname bleek al dat men in de praktijk gemakshalve over 'CKV1-docenten' spreekt, hoewel zij wel verschillende taken kunnen uitoefenen. Ongeveer een kwart van de docenten is uitsluitend als vakdocent bij CKV1-betrokken; de meerderheid combineert docentschap en mentorschap en deels ook coördinatorschap en mentorschap. Dat was in het schooljaar 1999-2000 ook het geval.

Taakuren

De SLO (1998, p. 155) adviseerde vier tot acht uur voor het vervullen van de taak als kunstcoördinator. In 2000 was het gemiddelde van het totaal aantal beschikbare taakuren voor coördinatie 3,7 uur. Van de 40 geïnterviewde coördinatoren zat ruim een derde onder het geadviseerde minimum van vier uur. Een jaar later is die situatie nauwelijks beter. Het gemiddelde beschikbare totaalaantal uren is 4,1 en 37% van de kunstcoördinatoren zit onder het geadviseerde minimum.

Van de 110 betrokken CKV1-docenten heeft de helft (51%) drie uren of minder per week voor docent- en mentortaken. Ongeveer 10% heeft acht uren per week of meer. Het gemiddeld aantal uren is vier. Het aantal leerlingen dat men heeft varieert uiteraard. Zoals hierna wordt aangegeven, hebben sommige scholen slechts één of twee CKV1-docenten. Het beschikbare aantal uren wordt door circa een derde van de docenten als problematisch beschouwd. Nog eens een derde vindt het enigszins problematisch. Evenals in 1999-2000 wordt van alle mogelijke aspecten van CKV1 die problemen kunnen opleveren, het uren aantal als één van de meest problematische beschouwd.

2.3 Sectie CKV1

Omvang en samenstelling van de sectie CKV1

In het schooljaar 1999-2000 waren in zeven van de 40 onderzochte gevallen slechts één of twee personen verantwoordelijk voor het vak CKV1. In die gevallen kon men niet spreken van het voor CKV1 gewenste multidisciplinaire team. In het schooljaar 2000-2001 is die situatie niet veel veranderd. Er zijn nu 11 secties (28%) van één of twee docenten. In 14 gevallen gaat het om drie tot vijf personen, in 11 gevallen om zes tot acht docenten en in twee gevallen om een sectie van tien leden. De omvang van de sectie hangt samen met het aantal leerlingen van de schoollocatie. Bij de secties van één of twee personen is het gemiddeld aantal leerlingen 726, bij secties van drie tot en met vijf docenten is het 984 en bij secties van zes of meer personen is het gemiddeld aantal leerlingen 1041. Ook de vergaderfrequentie loopt sterk uiteen. Zes secties vergaderen eens per week, 14 secties één tot enkele malen per maand en 15 secties vergaderen minder dan eens per maand.

De samenstelling van de CKV1-secties wat betreft de vakken is ongeveer gelijk aan die in het schooljaar 1999-2000. Docenten beeldende vakken zijn het vaakst vertegenwoordigd in de onderzochte secties (39%), gevolgd door een vreemde taal (21%) en Nederlands (20%). Muziekdocenten maken totaal 13% uit van de CKV1-docenten, drama 5% en andere vakken (zoals geschiedenis en maatschappijleer) 2%.

In welke mate zijn de verschillende disciplines in de CKV1-teams vertegenwoordigd? Van de 39 scholen in het onderzoek zijn er vier scholen waar alleen taaldocenten in de sectie CKV1 zitten, op zeven scholen bestaat de sectie alleen uit kunstvakdocenten. Als er sprake is van een sterk onevenwichtige verdeling, dan is dat ten gunste van de kunstvakdocenten. Op vier scholen zijn de kunstvakken oververtegenwoordigd met vier of meer docenten. Echter, op de meerderheid van de scholen (29 van de 39) is er sprake van een gelijkmatige verdeling van kunstvak- en taaldocenten in de sectie CKV1. Op zeven scholen zijn er zelfs evenveel kunstvak- als taaldocenten vertegenwoordigd in de sectie.

Deskundigheden in de sectie CKV1

Bij CKV1 komt het veel voor dat docenten onderwijs in en/of begeleiding aan kunstdisciplines moeten geven die buiten hun eigen vakgebied liggen. Een docent muziek behandelt bijvoorbeeld film of literatuur, een docent Nederlands beeldende kunst et cetera. De unidisciplinaire vakdocent moet gaan functioneren als multidisciplinaire mentor. Gevraagd is naar oplossingen die scholen voor dit probleem zoeken. De meeste scholen (81%) bereiden de behandeling van thema's gezamenlijk voor. In de plannen voor CKV1 is aanbevolen externe deskundigheid de school in te brengen. Een meerderheid (66%) trekt inderdaad externe gastdocenten aan. Dat percentage is vergeleken met het vorige schooljaar niet genomen. Van de scholen zet 45% alleen externe gastdocenten in bij praktische activiteiten (in workshops dans of drama en dergelijke) van domein C en 21% zet externe docenten zowel in voor praktische activiteiten als voor het behandelen van een theoretisch onderdeel van een thema (domein B).

Rond een derde van de scholen hanteert volgens de kunstcoördinator een roulatiesysteem waarbij leerlingen die (verschillende) docenten krijgen die het meeste weten van een vakgebied of onderwerp. Dat is een lichte stijging in vergelijking met het vorige schooljaar. Een andere aanwijzing voor de mate van docentenroulatie is het antwoord op de aan de leerlingen gestelde vraag: *Wie heb/had je als docent(en) voor CKV, CKV1 of KCV?* Leerlingen konden maximaal vier docenten noemen (tabel 2.1).

Tabel 2.1

Aantal door leerlingen genoemde CKV1-docenten (in procenten)
Cohort 2001 (N=436)

Noemt geen enkele docent	8
Noemt 1 docent	70
Noemt 2 docenten	19
Noemt 3 docenten	3
Noemt 4 docenten	1

Bedacht moet worden dat leerlingen deze vraag onvolledig kunnen hebben ingevuld. Een deel heeft misschien alleen de naam genoemd van de docent die ze de meeste uren of die ze als laatste hebben gehad. Ook zullen externe docenten die een workshop hebben gegeven waarschijnlijk niet als CKV1-docent worden beschouwd. Op basis van deze gegevens en van de gegevens van de kunstcoördinator (van wie een derde zegt een roulatiesysteem te hanteren) gezamenlijk kan de conclusie echter wel luiden dat, ongeacht de samenstelling van het CKV1-team, de meerderheid van de leerlingen één docent CKV1 heeft. Het is daarom interessant om na te gaan welke deskundigheden CKV1-docenten zich zelf toeekennen op de verschillende gebieden die het vak bestrijkt. We hebben daarbij onderscheid gemaakt tussen domein B, het gebied van achtergronden, geschiedenis en theorie (tabel 2.2) en domein C, de praktische activiteiten van de leerlingen zelf (tabel 2.3).

Tabel 2.2

Mate waarin CKV1-docenten zelf zeggen deskundig te zijn in het overbrengen van theoretische kennis van domein B in CKV1 (minimale N=106)

	%	%	%
	niet deskundig	een beetje deskundig	deskundig
Literatuur	21	33	46
Beeldende kunst en vormgeving	12	45	43
Muziek	22	46	32
Film	18	53	29
Cultureel erfgoed	15	59	26
Architectuur	20	55	25
Drama	25	55	20
Dans	54	41	6

Tabel 2.3

Mate waarin CKV1-docenten zelf zeggen bekwaam te zijn in het doceren van praktische activiteiten van domein C in CKV1 (minimale N=107)

	%	%	%
	niet bekwaam	een beetje bekwaam	bekwaam
Creatief schrijven	29	32	39
Beeldende activiteiten	31	31	38
Musiceren	54	23	23
Audiovisuele activiteiten	31	49	21
Dans/drama	43	42	15

Bijna de helft van de docenten acht zich deskundig op het gebied van literatuur en beeldende kunst en vormgeving. Dat weerspiegelt de mate waarin taaldocenten en docenten beeldende vakken zijn vertegenwoordigd in de CKV1-teams. Ook geeft een derde aan deskundig te zijn wat betreft de achtergronden van muziek. Slechts weinig docenten beheersen de discipline dans. Volgens de docenten zelf beheersen zij film en cultureel erfgoed - vakgebieden die in het algemeen nog weinig aandacht krijgen in de cultuureducatie - redelijk.

Ruim een derde van de docenten zegt bekwaam te zijn in het doceren van creatief schrijven en van beeldende activiteiten. Hier zien we weer de twee pijlers terug waarop het docentenkorps van CKV1 steunt: taaldocenten en docenten beeldende vakken. Ruim de helft van de docenten is niet bekwaam in het doceren van musiceren. Ook geeft slechts 15% aan bekwaam te zijn in het lesgeven in dans/drama. Deze kunstvakken hebben in de cultuureducatie in het voortgezet onderwijs nog steeds geen prominente plaats. Opvallend is dat de helft van de docenten aangeeft een beetje bekwaam te zijn in het doceren van audiovisuele activiteiten, terwijl dit vak toch nog altijd een ondergeschoven kindje is in de (beeldende) kunstvakken.

Over het algemeen geven docenten vaker aan dat ze deskundig zijn in de theoretische achtergronden van een bepaald vakgebied dan dat ze bekwaam zijn in het doceren van praktische vaardigheden binnen dat vakgebied.

2.4 Samenwerking binnen de school

Vaksecties

Binnen de school zou de sectie CKV1 kunnen samenwerken met vaksecties die deels vergelijkbare doelen en inhoud hebben, zoals de secties die zich met literatuuronderwijs bezighouden en indien aanwezig KCV en CKV voor vmbo. In de eerste Momentopname is geconcludeerd dat de afstemming tussen en de samenwerking van de CKV1-sectie met andere secties nog beperkt van omvang was.

In het tweede onderzoek is uitsluitend gevraagd of de CKV1-sectie samen met andere secties vergadert. Dat blijkt in zeer beperkte mate het geval te zijn; ruim 10% van de CKV1-secties vergadert wel eens met Nederlands of met moderne vreemde talen (literatuuronderwijs). Waar sprake is van geïntegreerd literatuuronderwijs is er geen voorbeeld van gezamenlijk vergaderen met de CKV1-sectie. Ook indien de vakken KCV of CKV voor vmbo op een school worden gegeven, is er nauwelijks sprake van gezamenlijke vergaderingen met CKV1.

Gevraagd is naar formele gezamenlijke vergaderingen. Volgens de geïnterviewden is er vaak wel op indirecte manieren sprake van uitwisseling en afstemming omdat docenten deel uit maken van meerdere secties.

Schoolleiding

In het schooljaar 1999-2000 beoordeelde de meerderheid van de geïnterviewde kunstcoördinatoren (71%) de houding van de schoolleiding ten aanzien van CKV1 wat betreft inhoudelijke interesse en facilitering (taakuren en geld) positief; 21% vond de houding neutraal en 8% negatief. In de tweede Momentopname is een onderscheid gemaakt in de houding ten aanzien van faciliteiten, roosterproblemen en inhoudelijke betrokkenheid. De houding van de leiding ten aanzien van deze aspecten wordt door de kunstcoördinatoren in meerderheid nog steeds als positief beschouwd, maar in iets mindere mate dan vorig jaar. Rond de 60% vindt de houding ten aanzien van facilitering en roosterproblemen positief en 41% wat betreft inhoudelijke betrokkenheid. De meerderheid noemt de inhoudelijke betrokkenheid van de leiding neutraal, maar slechts 3% negatief. Bij de roosterproblemen noemt 15% de houding van de leiding negatief, bij facilitering slechts 5%.

Leerlingenpanel

In de literatuur is een leerlingenpanel genoemd als mogelijkheid om leerlingen te betrekken bij de keuzes van culturele activiteiten, ze bepaalde wensen te laten uiten of kritiek te laten leveren en dergelijke. In de praktijk komt zo'n panel nauwelijks voor. Van de onderzochte scholen heeft er één een leerlingenpanel voor CKV1. Twee scholen hebben een panel voor culturele activiteiten in het algemeen.

2.5 Externe samenwerking

Het ideaal van CKV 1 beoogt een sterke betrokkenheid van het onderwijs op de culturele buitenwereld. Daarvoor is informatievoorziening vereist, maar ook het deelnemen aan overleggen en indien aanwezig aan netwerken op het gebied van CKV1.

Overleggen

In totaal nemen 36 van de 39 geïnterviewde kunstcoördinatoren deel aan een CKV1-overleg tussen scholen en (culturele) instellingen. Voor acht van de 36 is er daarnaast nog sprake van een afzonderlijk CKV1-scholenoverleg. In het schooljaar 1999-2000 kwam deelname aan een afzonderlijk CKV1-scholenoverleg veel vaker voor, namelijk bij 35 van de 40 ondervraagde coördinatoren.

Gemiddeld doen zeven scholen mee aan CKV1-overleg en eveneens zeven instellingen.

De aantallen scholen variëren van een tot 16 en de aantallen culturele instellingen van een tot 20. In grotere gemeenten (150.000 inwoners of meer) doen gemiddeld acht à negen culturele instellingen mee, in de kleinere gemeenten (circa 50.000 inwoners) rond de vier. De aantallen scholen per overleg hangen minder sterk samen met de omvang van de gemeente. Bij de grote meerderheid (89%) van de genoemde overleggen tussen scholen en instellingen maakt de steunfunctie-instelling hiervan deel uit.

De aantallen bijeenkomsten per jaar lopen fors uiteen. Bij 14% van de scholen gaat het om één bijeenkomst per jaar of minder, bij 28% om twee of drie bijeenkomsten per jaar, bij ruim een derde (36%) om vier tot vijf bijeenkomsten per jaar en 22% overlegt eens in de twee maanden of vaker.

Driekwart van de kunstcoördinatoren geeft aan dat hun school tijdens de gemeenschappelijke overleggen wensen omtrent CKV1 overbrengt aan de culturele instellingen. Twee derde zegt dat dit eveneens gebeurt in bilateraal overleg met instellingen en in overleg met de steunfunctie-instelling.

Informatievoorziening

Informatievoorziening (vooral over mogelijke culturele activiteiten) is een van de taken van de kunstcoördinator. Van de culturele instellingen wordt verwacht dat ze scholen in voldoende mate voorzien van gegevens over hun aanbod.

In Momentopname 2000 is aangegeven dat de kunstcoördinatoren bepaalde problemen signaleerden met betrekking tot de informatie over het culturele aanbod. In 2001 zijn deze mogelijke problemen weer voorgelegd met de vraag in welke mate ze van toepassing waren (tabel 2.4).

Tabel 2.4

Mate waarin kunstcoördinatoren aspecten van (informatie over) het cultuuraanbod problematisch vinden (N=39)

	% niet van toepassing	% enigszins van toepassing	% van toepassing
De hoeveelheid informatie van culturele instellingen is te groot	46	26	28
De informatie van culturele instellingen komt meestal te laat binnen	31	51	18
De informatie van culturele instellingen is meestal onvolledig wat betreft prijzen, kortingen	77	13	10
De informatie van culturele instellingen is meestal onvolledig wat betreft de inhoud van de voorstellingen, tentoonstellingen	46	46	8
Er is voldoende aanbod van culturele activiteiten voor mijn leerlingen	10	5	85

Er zijn weinig klachten over een te late komst van informatie en over de informatie over prijzen. Van de kunstcoördinatoren geeft 46% aan dat gebrek aan inhoudelijke informatie enigszins van toepassing is. Belangrijk is de vaststelling dat er volgens de meeste coördinatoren (85%) voldoende aanbod is. Dat percentage komt vrijwel overeen met dat in het voorgaande schooljaar. Uitzondering vormen de kleine gemeenten (minder dan 50.000 inwoners). Hoewel het om kleine aantallen gaat, geven de coördinatoren in deze gemeenten te kennen dat het aanbod onvoldoende is. Een ander, door coördinatoren zelf opgevoerd, probleem is dat de informatie vaak te weinig op leerlingen is afgestemd en niet begrijpelijk genoeg is geformuleerd.

Meer dan een kwart van de coördinatoren vindt de hoeveelheid informatie te groot. De meeste coördinatoren (circa 70%) geven aan gemiddeld wekelijks één tot vijf stuks schriftelijk materiaal (folders, flyers, posters, programma's) te ontvangen van lokale culturele instellingen. Bijna een vijfde ontvangt zes tot tien stuks en bijna 10% meer dan 20 stuks. Circa 80% geeft aan bovendien één tot vijf stuks schriftelijk materiaal te ontvangen van regionale culturele instellingen (dat wil zeggen instellingen binnen een straal van 50 kilometer buiten de gemeente). Zo'n 10% ontvangt wekelijks zes tot tien stuks uit de regio. Gevraagd is te schatten welk percentage van al het schriftelijke materiaal uit de gemeente zelf komt, welk percentage uit de regio en welk percentage van instellingen buiten de regio. Tabel 2.5 geeft de resultaten.

Tabel 2.5
Schatting van 39 kunstcoördinatoren van het gemiddeld percentage schriftelijk materiaal afkomstig uit de gemeente zelf, uit de regio en van buiten de regio. Indeling naar omvang van de gemeente.

	gem. < 50.000 inw.	gem. ca. 100.000. inw.	gem. ca. 150.000 inw.	gem. > 200.000 inw.	Totaal
Lokale instellingen	20%	37%	61%	72%	52%
Regionale instellingen	11%	38%	23%	19%	26%
Buiten-regionale instellingen	69%	25%	16%	9%	22%

Scholen uit kleine gemeenten ontvangen vooral informatie van instellingen buiten de regio, scholen in grote steden vooral van lokale culturele instellingen.

De meest gebruikelijke manier om contact te hebben en te onderhouden met een culturele instelling is een-op-een-contact tussen een kunstcoördinator en een vertegenwoordiger van de instelling (in de vorm van een persoonlijk gesprek, telefoongesprek, e-mail et cetera).

Oriënterende bezoeken aan producties en tentoonstellingen komen ook veel voor. Slechts 13% van de coördinatoren doet dat niet, 45% doet dat enkele keren per schooljaar en een derde drie tot zes keer. Het bezoeken van een informatiebijeenkomst van een culturele instelling komt minder voor: een kwart doet dat niet en circa de helft één tot twee keer per jaar. Andere vormen van informatievoorziening zijn bezoek aan een uitmarkt of 'cultuur-educatiebeurs', informele en toevallige contacten of contacten met vertegenwoordigers van culturele instellingen die zelf scholen bezoeken.

2.6 Aantallen culturele activiteiten

In het examenprogramma zijn in het kader van CKV1 voor de havo-leerlingen zes culturele activiteiten voorgeschreven en tien voor vwo-leerlingen. Wegens de protesten tegen de overbelasting in de Tweede Fase is in het schooljaar 1999-2000 toestemming gegeven om (tijdelijk) minder culturele activiteiten verplicht te stellen. De meerderheid van de docenten (75%) hield in het schooljaar 1999-2000 echter vast aan de zes activiteiten voor havo en 70% handhaafde tien activiteiten voor vwo. Die cijfers zijn onveranderd. Eveneens onveranderd is dat circa 13% van de CKV1-docenten voor havo minder dan zes activiteiten eist en ruim een kwart voor vwo minder dan tien activiteiten. Het gegeven dat enkele docenten voor hun vwo-leerlingen minimaal slechts twee, drie of vier activiteiten verplicht stellen, wijkt wel zeer sterk af van hetgeen in het programma is voorgeschreven.

2.7 Financiering en CKV-bonnen

Benodigde bedragen voor CKV1-activiteiten

Uit Momentopname 2000 bleek dat het benodigde bedrag voor culturele activiteiten in het kader van CKV1 de tegenwaarde van 50 gulden (22,69 euro) van de CKV-bonnen te boven ging. Dat werd veroorzaakt door de hoogte van de entreegelden en door reiskosten. De school brengt deze extra kosten deels zelf op, maar in driekwart van de gevallen moeten de leerlingen/ouders ook nog zelf een deel van de culturele activiteiten betalen. In het huidige onderzoek is de kunstcoördinatoren gevraagd met welk bedrag een gemiddelde leerling van de betreffende school het zou moeten kunnen redden wat betreft entreegelden en de reiskosten. Voor de havo-leerlingen geldt dat 65% van de coördinatoren 50 gulden voldoende acht. Slechts 22% van de coördinatoren vindt dit bedrag toereikend voor de vwo-leerlingen. Gemiddeld komt men voor de havo-leerlingen op 61 gulden (27,69 euro) aan entreegelden plus 39 gulden (17,69 euro) aan reiskosten. Het gemiddelde totaalbedrag voor een havo-leerling is daarmee 100 gulden (45,38 euro). Voor vwo-leerlingen is het gemiddeld benodigde bedrag 82 gulden (37,21 euro) aan entreegelden en 57 gulden

(25,86 euro) aan reiskosten. Het totaalbedrag voor vwo-leerlingen is daarmee volgens de coördinatoren 139 gulden (63,07 euro). Uitgaand van de 45,38 euro voor havo en het gegeven van zes activiteiten voor havo-leerlingen en tien voor vwo-leerlingen zou voor vwo een bedrag van 75,32 euro evenredig zijn

Maatregelen ter verbetering gebruik CKV-bonnen

Omdat in het schooljaar 1999-2000 een deel van de CKV-bonnen niet is gebruikt, is gevraagd naar eventuele maatregelen om de besteding in het volgende schooljaar te verbeteren. Driekwart van de kunstcoördinatoren geeft aan dat in de lessen meer aandacht aan de bonnen is besteed. Verder geeft 29% aan dat mentoren/docenten meer bonnen in beheer hebben genomen. Andere maatregelen die worden genoemd zijn: meer verplichte activiteiten, een brief aan de ouders en verkoop van kaarten via docenten.

Aanvragen CKV-bonnen

In het schooljaar 2000-2001 konden niet alleen CKV-bonnen worden aangevraagd voor CKV1- en KCV-leerlingen. Ook vmbo-leerlingen kwamen er voor in aanmerking, ongeacht of er met de invoering van CKV in hun school was begonnen. Officieel is het vak CKV vanaf 2003 in het vmbo verplicht.

Vijf van de onderzochte 53 vmbo-scholen/afdelingen biedt CKV al aan, 38 gaan dat vanaf 2001-2002 doen en de overige tien een jaar later. De helft van de vmbo-scholen die nog niet met CKV is begonnen, biedt wel een proefprogramma aan met bijvoorbeeld collectieve culturele activiteiten, proefflessen en workshops. De meeste van de 53 vmbo-scholen/afdelingen hebben voor hun leerlingen wel CKV-bonnen aangevraagd. De zes scholen/afdelingen die dat niet deden, waren niet goed op de hoogte van de regeling. Ze meenden dat alleen CKV-bonnen konden worden aangevraagd als ze al met het vak CKV begonnen waren. Voor havo en vwo hebben alle scholen CKV-bonnen aangevraagd voor hun CKV1- en/of KCV-leerlingen. Op één gymnasium zijn voor het schooljaar 2000-2001 geen bonnen aangevraagd wegens de verplaatsing van het vak van het vierde naar het vijfde leerjaar.

Beheer CKV-bonnen

Gevraagd is of de CKV-bonnen geheel in beheer van de leerlingen zijn gegeven, docenten de bonnen collectief beheren, of dat er sprake is van een combinatie. Hierbij maken we onderscheid naar verschillende schoolniveaus. Op havo- en vwo-niveau krijgen KCV- en CKV1-leerlingen in ruime meerderheid het volledige bedrag van 50 gulden/22,69 euro aan bonnen zelf in beheer. Op slechts één school krijgen de havo- en vwo-leerlingen de CKV-bonnen helemaal niet zelf in handen. Die school beheert en besteedt het volledige bedrag

aan CKV-bonnen. In beperkte mate komt een mengvorm voor: een deel van de bonnen wordt aan de leerlingen gegeven en een deel wordt collectief beheerd. Van deze mengvorm is bij CKV1 in ongeveer 30% van de gevallen sprake en bij KCV in circa 20%. Hierbij krijgen volgens opgave van de kunstcoördinatoren de leerlingen gemiddeld 13,61 euro aan bonnen zelf in beheer.

Bij het vmbo worden de CKV-bonnen in 60% van de gevallen volledig collectief beheerd, bij bijna 30% is sprake van een combinatie van individueel en collectief beheer en bij slechts ruim 10% krijgen de vmbo-leerlingen alle bonnen. Bij een combinatie krijgen vmbo-leerlingen net als de havo- en vwo-leerlingen gemiddeld 13,61 euro individueel te besteden.

Activiteiten met collectief beheerde bonnen

Aan de kunstcoördinatoren is gevraagd welke met de collectief beheerde CKV-bonnen gefinancierde activiteiten zijn georganiseerd door de school of een docent. Niet bedoeld werden eventuele gezamenlijke activiteiten waarvoor de leerlingen door hen zelf beheerde bonnen moesten gebruiken. Het gaat bij deze antwoorden in absolute zin om lage aantallen scholen, variërend van 20 vmbo-afdelingen tot zes gymnasiumafdelingen met KCV. Bij alle schooltypen betroffen de door school georganiseerde en met collectieve CKV-bonnen betaalde activiteiten het vaakst toneelvoorstellingen. Dans-, film- en museumbezoek worden in mindere mate georganiseerd. Een klassiek concert of opera kwam bij het vmbo in dit verband niet voor, maar wel bij havo en vwo. Een popconcert, gefinancierd met collectieve bonnen, komt bij alle schooltypen weinig voor. Andere activiteiten die worden genoemd zijn onder meer foto- en videoworkshops, theatersport en een tentoonstelling in school.

2.8 Spreiding over leerjaren

Een van de vernieuwingen in de Tweede Fase is de gespreide examinering. Examinering wordt niet meer beperkt tot het (voor)laatste schooljaar, maar vindt gespreid over de hele bovenbouwperiode plaats.

Scholen kunnen kiezen of ze CKV1 in één leerjaar afronden of spreiden over twee leerjaren (havo) dan wel over twee of drie leerjaren (vwo). Om de leerling meer kans te geven om zich te ontwikkelen ten aanzien van de keuzen van culturele activiteiten en de reflectie daarop, is onder andere door de SLO aangeraden om de studielast over meer dan één leerjaar te spreiden. Bij een meerderheid van de geïnterviewden is dat in het schooljaar 1999-2000 ook gebeurd. Bij de havo werd toen CKV1 bij 68% van de onderzochte scholen gespreid over twee leerjaren. In het schooljaar 2000-2001 is dat bij 59% van de onderzochte havo-afdelingen het geval. De overige 41% rondt CKV1 in het vierde leerjaar af. Bij de onderzochte vwo-afdelingen is de situatie vrijwel gelijk aan die in het schooljaar 1999-2000:

ruim 60% gebruikt het vierde en vijfde leerjaar en circa 30% spreidt het vak over de laatste drie leerjaren.

Op slechts twee van de onderzochte scholen is het vak CKV1 in het schooljaar geconcentreerd in blokweken of projectweken. Bij de meeste scholen (80%) is de studielast verdeeld in uren per week en bij zes scholen (16%) is sprake van een combinatie. Vergeleken met het schooljaar 1999-2000 is geen duidelijke wijziging opgetreden. Ook toen was er bij de meeste scholen sprake van een spreiding van het vak over het schooljaar.

2.9 Studielast

Het totaal aantal studielasturen bedraagt voor havo 120 uren en voor vwo 200. Aan de kunstcoördinatoren is gevraagd of op hun school de studielast met deze norm overeenstemde. Bij de meeste scholen (82%) was dat het geval. Bij vier scholen was de studielast volgens de coördinator hoger en bij drie scholen was de studielast lager dan de norm. Overschrijding van de norm kwam vooral voor bij domein D (het kunstdossier en de reflectie daarop) en in mindere mate bij domein A (de culturele activiteiten). Het gaat om globale schattingen van coördinatoren, maar deze geven op zich weinig aanwijzingen dat de studielast van CKV1 problematisch is. Volgens 9% van de CKV1-docenten is die studielast wel problematisch; 43% vindt de studielast enigszins problematisch (zie ook tabel 2.6).

2.10 CKV1-docenten over mogelijke problemen

Aan de CKV1-docenten zijn in beide Momentopnames aspecten van het vak CKV1 voorgelegd met de vraag in hoeverre zij problemen opleveren. In tabel 2.6 staan de resultaten van beide metingen. De aspecten staan in volgorde van meest naar minst problematisch in het schooljaar 1999-2000. Er zijn enkele veranderingen in de rangorde, maar in grote lijnen zijn de belangrijkste probleemgebieden dezelfde gebleven. Verder worden in het algemeen de verschillende aspecten als minder problematisch beschouwd dan het jaar ervoor. De meest problematische aspecten in de ogen van CKV1-docenten zijn de beschikbare mentoruren, de financiële aspecten van CKV1 en enkele aspecten ten aanzien van de leerlingen: de motivatie, de studielast en de keuze van culturele activiteiten.

Verschuiven van de onderwijshoudelijke aspecten zoals de behandeling van thema's, de praktische activiteiten en de beoordelingscriteria van het kunstdossier worden door een meerderheid van de docenten niet als problematisch beschouwd.

Zowel in het schooljaar 1999-2000 als in 2000-2001 hebben in de publiciteit rond CKV1 zogenaamde ordeverstoringen door groepen leerlingen die een voorstelling bezochten regelmatig aandacht gekregen. Een ruime meerderheid van de ondervraagde CKV1-

docenten echter beschouwt, net zoals in de eerste Momentopname, het gedrag van de leerlingen tijdens voorstellingen niet als problematisch. Dat geldt ook voor het gebruik van CKV-bonnen en de informatie over culturele activiteiten. Voor een uitgebreide behandeling van meningen over de informatieverschaffing over culturele activiteiten wordt terugverwezen naar paragraaf 2.5 onder 'Informatievoorziening'.

Tabel 2.6

Mate waarin door CKV1-docenten aspecten van CKV1 problematisch worden gevonden in 2000-2001 (N=110); tussen haakjes de meningen in 1999-2000 (N=85)

	geen probleem	enigszins problematisch	problematisch
Motivatie van de leerlingen	28 (18)	56 (63)	17 (19)
Uren CKV1- docenten	32 (30)	34 (46)	34 (24)
Financiële aspecten van CKV1	42 (32)	39 (49)	19 (19)
Keuze culturele activiteiten door leerlingen	55 (34)	42 (55)	3 (11)
Studielast van CKV1	47 (49)	43 (44)	9 (7)
Reisafstand naar culturele activiteiten	63 (52)	29 (38)	8 (10)
Praktische activiteiten	63 (52)	33 (41)	4 (7)
Beoordelingscriteria van het kunstdossier	72 (48)	22 (50)	6 (2)
Behandeling van thema's (B)	64 (53)	28 (41)	8 (6)
Inhoudelijke aanbod van culturele activiteiten	69 (60)	30 (35)	1 (5)
Gedrag van leerlingen tijdens voorstellingen	61 (64)	32 (32)	7 (4)
CKV- bonnen	81 (68)	15 (28)	4 (4)
Informatie over culturele activiteiten	83 (73)	16 (25)	1 (2)

2.11 Discussiepunten in de CKV1-sectie

Aan de kunstcoördinatoren is gevraagd of er volgens hen inhoudelijke meningsverschillen bestaan tussen de leden van de CKV1-sectie over vijf belangrijke kwesties. Tabel 2.7 geeft de resultaten.

Tabel 2.7

Mate waarin kunstcoördinatoren inhoudelijke meningsverschillen van toepassing achten (N=39)

	niet	in enige mate	in grote mate
CKV1 als een meer kennis of meer ervaringsgericht vak	68	26	6
Wat is algemeen erkende kwaliteit van culturele activiteiten	69	31	-
De beoordelingscriteria van kunstdossier/verslagen	54	43	3
De plaats van wereldliteratuur in CKV1	77	17	6
Over wat u doet wanneer een leerling CKV1 niet 'naar behoren' heeft afgesloten	89	11	-

In ongeveer een kwart van de CKV1-secties bestaat in enige mate meningsverschil over de vraag of CKV1 meer kennisgericht of meer ervaringsgericht moet zijn. Bij twee secties (6%) is hierover in grote mate onenigheid. In hoofdstuk 3 wordt nader ingegaan op deze problematiek. Bij circa 30% van de secties heersen verschillen van mening over het criterium 'algemeen erkende kwaliteit' van de culturele activiteiten. Evenals in het schooljaar 1999-2000 gaan verhoudingsgewijs de meeste meningsverschillen over de beoordeling van verslagen en kunstdossiers. Men verweet en verwijt elkaar soms te soepel of juist te streng te zijn en weegt een grote tijdsinvestering en inspanning door de leerling verschillend. Voor de een is de spelling van verslagen van belang en voor een ander helemaal niet. Men wil in het algemeen wel zeer verschillende vormen van verslagen toestaan, maar de vraag is hoe die diversiteit enigszins eenduidig te beoordelen is. Ook over het vereiste niveau van de praktische kunstzinnige activiteiten verschilt men nogal eens van mening.

In slechts een beperkt aantal secties verschillen de meningen over de plaats van wereldliteratuur. In de meeste secties bestaat ook consensus over wat gedaan wordt als een leerling het vak CKV1 niet naar behoren heeft afgesloten. Gevraagd is op welke manier met deze leerlingen is omgegaan. Enkele kunstcoördinatoren gaven aan dat dit niet aan de orde was geweest en dat alle leerlingen het vak naar behoren hebben afgesloten. Bij de andere scholen zijn verschillende soorten herkansingsregels gehanteerd. Meestal gaat het om herkansingen in de vorm van extra opdrachten of aanvullende activiteiten die soms in vakantie of buiten schooltijd en soms in schooltijd moeten worden verricht. Verschillende coördinatoren geven aan dat contact wordt opgenomen met ouders van leerlingen om hen de situatie uit te leggen en zo extra druk op de leerling uit te oefenen. In enkele gevallen is een leerling inderdaad niet toegelaten tot het eindexamen. Soms zijn leerlingen mede door onvoldoende presteren bij CKV1 blijven zitten. In bijna al deze gevallen gaat het volgens de kunstcoördinatoren om leerlingen die ook in andere vakken onvoldoende gepresteerd hebben.

2.12 Veranderingen in het schooljaar 2000-2001

In de eerste Momentopname gaven vrijwel alle kunstcoördinatoren aan dat ze het volgende schooljaar (dus in 2000-2001) veranderingen willen aanbrengen in het vak CKV1. In de huidige Momentopname is gevraagd in welke mate wijzigingen zijn uitgevoerd. Verschillende wijzigingen zijn in dit hoofdstuk al aan de orde gekomen; tabel 2.8 geeft het overzicht.

De meest in het oog springende wijziging is dat op bijna de helft van de onderzochte scholen de leerlingen vaker andere dan schriftelijke verslagen van culturele activiteiten

Tabel 2.8

Mate waarin het vak CKV1 in 2000-2001 is gewijzigd ten opzichte van het schooljaar 1999-2000 (N=39)

	%	%	%
	onveranderd	minder	meer
Vrijheid voor leerlingen om culturele activiteiten zelf te kiezen	77	15	8
Gebruik van CKV1-methode	63	32	5
Hoeveelheid behandelde theorie	54	26	20
Hoeveelheid praktisch werken (domein C)	64	8	28
Aantal schriftelijke verslagen van culturele activiteiten	69	28	3
Andere dan schriftelijke verslagen van culturele activiteiten (beeldend, muzikaal, theater, dans)	51	3	46

maken. In relatie daarmee neemt de hoeveelheid praktische activiteiten (domein C) toe en het aantal schriftelijke verslagen af. De mate waarin de CKV1-methoden worden gebruikt neemt af, maar dat betekent niet zonder meer een daling van de hoeveelheid behandelde theorie. Een kwart van de docenten geeft dat wel aan, maar een vijfde beweert juist meer theorie te behandelen bij CKV1. Die theorie kan dan een eigen lessencyclus betreffen. De vrijheid voor leerlingen om zelf culturele activiteiten te kiezen neemt niet sterk toe of af.

2.13 Voorgenomen veranderingen

Ook in het schooljaar 2000-2001 geeft de meerderheid van de coördinatoren (80%) aan het volgend jaar, in 2001-2002, weer veranderingen in CKV1 in te willen voeren. De voorgenomen veranderingen zijn zeer divers. Een deel geeft aan meer planning, structuur en sturing aan te willen brengen, onder meer door kortere opdrachten met heldere deadlines zodat leerlingen zaken niet steeds uitstellen of voor zich uit schuiven. Ook geven enkele scholen aan CKV1 op de havo te willen concentreren in havo 4 en niet meer door te laten lopen in havo 5. Ook wordt gesproken over verschillende roostertechnische wijzigingen die de plaats van het vak overzichtelijker moeten maken.

Verder worden genoemd: meer inzet van externe deskundigen en een kleiner eigen team, meer praktisch werk en meer variatie in verslaglegging. Dat laatste is een tendens die ook al in 2000-2001 te zien was. Specifieke veranderingen die worden genoemd zijn onder andere: meer inzet van ICT, thema's over niet-westerse kunst (in verband met de populatie van de school), presentaties voor ouders en instelling van 'het kunstwerk van de week', waarbij een leerling een presentatie geeft aan medeleerlingen over wat hij of zij een belangrijk kunstwerk vindt en waarom.

2.14 Conclusies

In dit hoofdstuk zijn vooral gegevens over de organisatorische aspecten van CKV1 in het schooljaar 2000-2001 vergeleken met die van het voorgaande schooljaar. Dat is gebeurd tegen de achtergrond van het oorspronkelijke ideaal van CKV1. Onze conclusies zijn de volgende.

- Het ideaal van een multidisciplinair team van docenten voor CKV1 wordt niet op alle scholen gerealiseerd. Deels zijn teams beperkt in omvang (één of twee docenten), deels zijn ze eenzijdig samengesteld (alleen taaldocenten of alleen kunstdocenten). Vooral deskundigheid op het gebied van dans ontbreekt.
- Binnen de scholen zijn er weinig formele overleggen tussen CKV1-secties en andere vaksecties.
- De meeste kunstcoördinatoren nemen deel aan plaatselijke of regionale overleggen van scholen met culturele instellingen en steunfunctie-instellingen.
- Gemiddeld is men tevreden over het culturele aanbod (behalve in de kleine gemeenten) en over de informatievoorziening over dat aanbod. De informatie zou wel meer op leerlingen moeten worden afgestemd.
- Over het systeem van de CKV-bonnen is men in het algemeen tevreden. CKV1-leerlingen krijgen in meerderheid de bonnen zelf in beheer. De totale kosten (inclusief reizen) voor culturele activiteiten komen zowel voor havo als vwo uit boven het beschikbare bedrag van 22,69 euro.
- Het vak CKV1 wordt bij een meerderheid van havo- en vwo-scholen gespreid over twee studiejaar. Bij vier van de vijf scholen komt de studielast globaal overeen met de norm van 120 uren (havo) en 200 uren (vwo).
- In het algemeen worden in 2001 minder problemen met de uitvoering van het vak gesignaleerd dan in 2000, maar bepaalde facilitaire en financiële voorwaarden blijven problematisch. Zo geven veel CKV1-docenten weer aan te weinig uren te hebben voor de benodigde activiteiten.
- Evenals in 2000 bestaan verhoudingsgewijs de meeste meningsverschillen binnen de CKV1-secties over de beoordeling van verslagen en kunstdossiers.
- Op enkele punten zijn verschuivingen in de aanpak van CKV1 te constateren. Zo worden minder schriftelijke verslagen over culturele activiteiten geëist en nemen andere vormen van verslaglegging toe.

3 Invulling en beleving van CKV1 door docenten

In dit hoofdstuk beschrijven we hoe de verschillende CKV1-docenten op de verschillende scholen invulling geven aan CKV1 en hoe zij het vak ervaren. Docenten CKV1 zijn in principe vrij om hun eigen invulling aan het vak te geven. Toch kunnen we op basis van eerdere publicaties over CKV1 wel degelijk een beeld schetsen van 'de ideale CKV1-docent' (o.a. SLO, 1998; SLO, 2001; Coppens, 2001; Stuurgroep Profiel Tweede Fase Voortgezet Onderwijs, 1994, 1995; Schönau, 1998).

3.1 De ideaaltypische CKV1-docent

In het ideaal van CKV1 wordt de beleving of de ervaring van kunst en cultuur centraal gesteld. De centrale doelstelling is 'het vooropstellen van het plezier in culturele activiteiten' (SLO, 2001). De ideaaltypische CKV1-docent heeft de rol van begeleider en adviseur. De docent begeleidt en adviseert de leerlingen bij hun keuze voor en hun bezoek aan culturele activiteiten. De leerlingen bepalen zelf welke culturele activiteiten ze bezoeken en ze gaan vervolgens ook zelf op pad. De docent besteedt veel aandacht aan de culturele ervaringen van de leerlingen en in mindere mate aan de kennis van kunst en cultuur. Ook is de ideaaltypische docent niet meer de traditionele beoordelaar die hij vroeger was. Er worden geen cijfers gegeven of schriftelijke examens afgenomen. In plaats daarvan maken de leerlingen een kunstdossier, een portfolio van hun culturele ervaringen en reflecties.

Docenten die voldoen aan het ideaaltypische CKV1-docent geven in onze terminologie 'ervaringsgericht onderwijs' (Stuurgroep Profiel Tweede Fase Voortgezet Onderwijs, 1994, 1995) en worden derhalve door ons 'ervaringsgerichte docenten' genoemd. De tegenhangers van deze docenten geven 'kennisgericht onderwijs' en worden door ons 'kennisgerichte docenten' genoemd.

Vragen

In dit hoofdstuk worden de volgende vragen beantwoord.

- In hoeverre voldoen CKV1-docenten in hun houding ten aanzien van CKV1 en in hun lespraktijk aan het ideaalbeeld van ervaringsgericht onderwijs zoals dat geschetst wordt in verscheidene publicaties over het Studiehuis en CKV1?
- In hoeverre zien we het ervaringsgerichte karakter van CKV1 terug in de lespraktijk van docenten die het ervaringsgerichte karakter van CKV1 onderschrijven?
- In hoeverre vinden we significante verschillen tussen de lespraktijken van de taal-docenten CKV1 en de kunstvakdocenten CKV1?
- Zijn er significante verschillen tussen scholen in de mate waarin docenten ervaringsgericht onderwijs geven?

3.2 Verschillen tussen kunstvak- en taaldocenten

De nadruk bij CKV1 ligt op het bezoeken van culturele activiteiten, de zogenoemde receptieve cultuurdeelname. Voorheen waren de kunstvakken vooral gericht op het zelf verrichten van culturele activiteiten. Praktische vaardigheden zoals bijvoorbeeld tekenen, schilderen, ruimtelijke vormgeving, toneelspelen en musiceren werden door de kunstvakdocenten onderwezen. In het huidige CKV1-onderwijs dienen de praktische activiteiten als 'gereedschap' bij de voorbereiding en/of verwerking van de culturele activiteiten. Er mag verwacht worden dat er verschillen optreden tussen de lespraktijk van de vroegere kunstvakdocent in vergelijking met CKV1-docenten uit andere disciplines (taaldocenten). Vooral wat betreft de houding tegenover domein C (praktische activiteiten) verwachten we significante verschillen tussen kunstvak- en taaldocenten.

3.3 Het ervaringsgerichte karakter van CKV1

Hoe bepalen we in welke mate een docent het ervaringsgerichte karakter van CKV1 onderschrijft? We hebben de docenten gevraagd in hoeverre ze het eens zijn met verschillende stellingen over het vak CKV1 (tabel 3.1). Sommige stellingen zijn duidelijk ervaringsgericht, andere items zijn kennisgericht. Uit de factoranalyse blijkt dat we hier te maken hebben met

Tabel 3.1

Mate waarin CKV1-docenten het eens zijn met uitspraken over het ervaringsgerichte karakter van CKV1 (N=minimaal 104)

	%			N
	oneens	eens noch oneens	eens	
Dat leerlingen kunst en cultuur ervaren, is belangrijker dan kennis over kunst.	11	17	72	111
Dat leerlingen hun eigen mening over het kunstwerk geven is belangrijker dan de kwaliteit van het kunstwerk zelf.	18	17	66	108
Het is beter dat leerlingen naar concerten gaan die aansluiten bij hun belevingswereld dan om ze tegen hun zin naar een voorgeschreven concert te sturen.	19	25	57	108
Musea zouden de begeleiding van tentoonstellingen beter op jongeren kunnen afstemmen.	18	25	57	107
Het is beter om leerlingen naar een kwalitatief betere voorstelling te sturen dan naar iets wat ze alleen maar leuk vinden.	24	27	49	108
Je moet leerlingen eerst kennis en inzicht geven, voor ze aan culturele activiteiten kunnen beginnen.	45	19	35	108
Theatermakers zouden meer rekening moeten houden met de smaak van jongeren.	34	38	28	111
Sommige literaire werken zouden verplichte kost moeten zijn.	52	20	28	108
Bepaalde toneelstukken zou iedere leerling gezien moeten hebben.	41	35	23	111
Het is beter om leerlingen één gedicht uit hun hoofd te laten leren dan om ze over tien gedichten hun eigen mening te laten geven.	84	11	5	108

één dimensie, de ervaringsgerichtheid van de docent (zie ook tabel 3.13). Op grond van deze stellingen hebben we één schaal geconstrueerd waarmee de ervaringsgerichte houding van de docent gemeten wordt. De interne consistentie van de schaal is bevredigend ($\alpha=.64$). Hoe hoger een docent op deze schaal scoort, des te meer het ervaringsgerichte karakter van CKV1 door de docent onderschreven wordt.

Nadere analyse leert dat een ervaringsgerichte houding niet vaker voorkomt bij een specifieke groep docenten (tabel 3.2). Leeftijd en sekse bepalen niet mee in hoeverre docenten de ervaringsgerichtheid van CKV1 onderschrijven. Kunstvakdocenten zijn niet meer of minder ervaringsgericht in hun houding dan taaldocenten.

Tabel 3.2

Het effect van leeftijd, sekse en discipline op de ervaringsgerichte houding van de CKV1-docent (gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (T-waarden), N=111)

Leeftijd	.038 (ns)
Sekse (vrouw=1)	.119 (ns)
Discipline (kunstvak=1)	-.120 (ns)
Verklaarde variantie	2 %

Achtereenvolgens worden nu de verschillende domeinen van het vak CKV1 beschreven: de culturele activiteiten (domein A); de kennis van kunst en cultuur (domein B); de praktische activiteiten (domein C); het kunstdossier (domein D). Bekeken wordt in hoeverre het ervaringsgerichte karakter van CKV1 in de verschillende domeinen tot uitdrukking komt en in hoeverre de docenten voldoen aan dit ideaalbeeld.

3.4. Domein A: culturele activiteiten

In het ideaalbeeld van CKV1 is sprake van een zo groot mogelijke individuele keuzevrijheid van de leerlingen. Tegelijkertijd stelt het examenprogramma van CKV1 dat een culturele activiteit van 'algemeen erkende kwaliteit' moet zijn. Deze kwalificatie is voor meerdere uitleg vatbaar. Er is een discussie over de bepaling van 'algemeen erkende kwaliteit' van culturele activiteiten. Aan de ene kant wordt er gepleit voor een culturele canon (Knulst & De Haan, 2000). Aan de andere kant staan de critici die menen dat de keuze voor culturele activiteiten geheel aan de leerlingen zelf overgelaten moet worden. Sommige docenten nemen gematigder standpunt in, namelijk dat eventuele twijfel over de kwaliteit altijd een discussiepunt met de leerlingen zou moeten zijn.

Individuele keuzevrijheid

In de huidige Momentopname kregen de CKV1-docenten verschillende mogelijkheden voorlegd over de individuele keuzevrijheid van de leerlingen en ze moesten aangeven welke situaties meestal van toepassing waren. De meerderheid (74%) gaf aan dat dit de situatie betrof waarbij de leerling wel zelf kiest maar daarover met zijn docent overlegt. Bij 11% van de docenten kiest de leerling meestal zonder overleg met de docent. Anderzijds geeft 6% aan dat de school of de docent de culturele activiteiten meestal bepaalt en 9% dat de leerling meestal kiest uit een selectie/lijst die de school samenstelt. We zien hetzelfde beeld als bij de eerste Momentopname, namelijk dat de 'overlegsituatie' zowel toen als nu veruit het meest voorkomt.

In 2000 beschouwde ruim de helft van de docenten de keuze van culturele activiteiten door leerlingen als enigszins problematisch en één op de tien docenten vond dit problematisch. In 2001 beschouwde nog ruim 40% de keuze als enigszins problematisch en slechts 3% als problematisch.

Wanneer leerlingen klassikaal en onder begeleiding van een docent culturele instellingen bezoeken, is minder sprake van individuele keuzen van leerlingen. Volgens de in 2000 geïnterviewde kunstcoördinatoren werd van de culturele activiteiten gemiddeld genomen 70% door leerlingen zelfstandig of in een kleine groep bezocht en 30% met de hele groep of klas onder begeleiding van een docent. In 2001 is de verhouding 61% zelfstandig versus 39% in groepsverband.

Evenals in 2000 doen zich bij de mate van groepsactiviteiten aanzienlijke verschillen voor tussen de scholen. In 2000 betrof bij acht scholen meer dan de helft van de activiteiten collectieve bezoeken. Bij deze acht scholen was de individuele keuze van de leerlingen aanzienlijk ingeperkt. In 2001 is het aantal scholen met een dergelijke beperkte individuele vrijheid tien. Er lijkt hiermee een lichte tendens waarneembaar naar meer groepsactiviteiten onder begeleiding. Ook het gegeven dat 29% van de kunstcoördinatoren aangeeft dat mentoren/docenten meer CKV-bonnen in collectief beheer hebben genomen, wijst hier op.

Rechtstreeks gevraagd of er in 2000-2001 minder vrijheid bestaat voor leerlingen om culturele activiteiten zelf te kiezen dan in het jaar daarvoor, geeft de grote meerderheid van de kunstcoördinatoren (77%) echter aan dat de situatie niet is veranderd, 15% zegt dat er minder vrijheid is, maar 8% geeft juist aan dat er meer vrijheid is. Er is al met al geen sprake van ingrijpende wijzigingen op dit gebied.

Het is voorstelbaar dat juist scholen in de kleinere gemeenten veel klassikale activiteiten ondernemen, omdat zij meer aangewezen zijn op voorstellingen en tentoonstellingen elders en leerlingen niet individueel willen laten reizen. Uit de gegevens van de kunstcoördinatoren blijkt dat verschil echter niet. Er doen zich, evenals in de eerste Momentopname, geen

significante verschillen voor tussen scholen in gemeenten van verschillende omvang. Aan de coördinatoren is gevraagd welk percentage van de culturele activiteiten op school zelf plaatsvindt. Omdat het bij CKV1 om kennismaking met 'echte' cultuurdeelname gaat, is het volgens het ideaal wenselijker dat er activiteiten buiten school worden bezocht, in theaters, filmzalen, musea en dergelijke. Gemiddeld vindt 10% van de activiteiten op school plaats. De spreiding is aanzienlijk: bij ruim 40% van de scholen vindt geen van de culturele activiteiten op school plaats, maar bij één school vindt 60% van de activiteiten op school plaats. Ook nu was de verwachting dat in kleinere gemeenten bij gebrek aan culturele accommodaties meer activiteiten op school zelf plaats zouden vinden. Er doen zich in dit opzicht echter geen significante verschillen voor tussen scholen uit grote en kleine gemeenten.

Criteria

We zijn nagegaan welke criteria CKV1-docenten hanteren bij het goedkeuren van culturele activiteiten. Vergeleken met de gegevens uit Momentopname 2000 is er weinig veranderd in de opvattingen van docenten hierover (tabel 3.3).

Vrijwel alle docenten (94%) hanteren de instelling (schouwburg, concertzaal of museum) waar de activiteit plaatsvindt als criterium voor wat er als activiteit is toegestaan. Dit criterium is, vergeleken met het schooljaar 1999-2000, belangrijker geworden voor docenten; destijds gebruikte 69% van de docenten dit criterium. Iets meer dan een derde van de docenten (38%) staat de culturele activiteit alleen toe wanneer deze plaatsvindt in officiële podia, galeries of musea. Het verschijnen van een recensie van de culturele activiteit in dag- of weekblad wordt door 36% van de docenten gehanteerd als criterium voor het toestaan

Tabel 3.3

Mate waarin CKV1-docenten criteria toepassen voor het toestaan van culturele activiteiten in domein A van CKV1 (N=minimaal 106). Tussen haakjes de percentages van Momentopname 2000

	%	N
	<u>toegestaan</u>	
Alles wat in een schouwburg, concertzaal of museum wordt aangeboden	94 (69)	110
Alles wat via de 'steunfunctie kunstzinnige vorming' of een centrum voor kunsteducatie wordt aangeboden	80 (75)	106
Alles waarvoor je CKV-bonnen kan inleveren	76 (61)	106
Alleen activiteiten die 'live' zijn	63 (58)	108
Alleen activiteiten die in officiële podia, galeries, musea etc. plaatsvinden	38 (28)	106
Alles waarover een recensie in een dag- of weekblad verschenen is	36 (-)	106
Alleen activiteiten van professionele kunstenaars	28 (23)	107
Alles wat tot populaire cultuur gerekend kan worden	21 (29)	107

van de activiteit. De culturele activiteiten die aangeboden worden via een steunfunctie-instelling of een centrum voor kunsteducatie worden door 80% van de docenten toegestaan en alles waarvoor leerlingen CKV-bonnen kunnen inleveren, wordt door 76% van de docenten toegestaan. Meer dan de helft van de docenten (63%) vindt dat de activiteiten 'live' moeten zijn. Ruim een kwart van de docenten (28%) staat de activiteit alleen toe wanneer de uitvoerenden professionele kunstenaars zijn.

Docenten zijn vergeleken met de eerste Momentopname strenger geworden ten aanzien van populaire cultuur; 21% van de docenten staat alles toe wat tot populaire cultuur gerekend kan worden. Vorig jaar keurde bijna 30% van de docenten nog alle populaire cultuur goed. De criteria kunnen we concretiseren door naar werkelijk bestaande activiteiten te vragen en te onderzoeken in hoeverre deze activiteiten door de CKV1-docenten toegestaan worden (tabel 3.4).

Tabel 3.4

Mate waarin CKV1-docenten voorbeelden van culturele activiteiten toestaan in domein A van CKV1 (N varieert tussen 109 en 110). Tussen haakjes de percentages van Momentopname 2000

	%		
	ja, zonder meer toegestaan	dat hangt ervan af	nee, niet toegestaan
Een popconcert op een erkend podium	83 (74)	16 (26)	2 (-)
Een toneelstuk van Tsjechov uitgevoerd door amateurs	68 (65)	27 (34)	5 (1)
Een optreden van een rapper op een erkend podium	67 (68)	28 (30)	5 (2)
Een concert van André Rieu	66 (65)	24 (34)	10 (1)
Een festival van het levenslied	51 (45)	44 (29)	6 (6)
Een modeshow	25 (17)	56 (63)	19 (20)
Een popconcert in een buurthuis	23 (32)	62 (58)	16 (10)
Een James Bond film	21 (17)	38 (50)	41 (33)
Een ballet van Hans van Manen op televisie	18 (18)	36 (38)	46 (44)
Een optreden van een DJ of VJ	16 (17)	54 (63)	30 (20)
Een beurs	10 (1)	44 (40)	46 (59)
Een tentoonstelling in een winkel voor schildersbenodigdheden	8 (6)	54 (64)	38 (30)
Graffiti op muren in de gemeente waar de school staat	7 (12)	51 (49)	42 (39)
Een stripverhaal van Asterix en Obelix	4 (4)	30 (31)	66 (65)
De opera Carmen op cd	4 (7)	18 (25)	78 (68)
Songteksten	3 (7)	52 (52)	45 (41)
Videoclips op TMF of MTV	2 (4)	23 (23)	76 (75)
Een aflevering van een soap op televisie	2 (2)	13 (18)	86 (80)

Ook hier zien we geen opzienbarende verschuivingen ten opzichte van de eerste Momentopname. Popconcerten of een optreden van een rapper op een erkend podium wordt door de meeste docenten toegestaan (83 respectievelijk 67%). Bijna een kwart van de docenten (23%) staat een popconcert in een buurthuis toe, en 16% een optreden van een DJ of VJ. Een streng criterium is of de bezochte activiteiten 'live' bijgewoond worden door de leerlingen. Duidelijk is dat culturele activiteiten via beeld- en/of geluiddraggers (dus niet live) beduidend minder vaak toegestaan zijn. De professionaliteit van de uitvoerenden blijkt niet in alle gevallen een streng criterium te zijn. Een toneelstuk van Tsjechov door amateurs wordt door 68% van de docenten toegestaan, bijna net zo vaak als een concert van André Rieu toegestaan wordt (66%).

Of een culturele activiteit uiteindelijk wordt toegestaan voor domein A hangt soms van andere overwegingen af dan de in tabel 3.3 genoemde criteria (tabel 3.5).

Tabel 3.5

Mate waarin bij CKV1-docenten bepaalde overwegingen een rol spelen bij het toestaan van culturele activiteiten voor domein A van CKV1 (N varieert tussen 107 en 109). Tussen haakjes de percentages van Momentopname 2000

	% in sterke mate	% in enige mate	% niet
Welke andere activiteiten door de leerling bezocht worden	50 (45)	39 (47)	11 (8)
Of de leerling de keuze goed kan beargumenteren	39 (40)	52 (54)	9 (6)
Wat het beginniveau en de culturele ervaring van de leerling is	28 (31)	43 (58)	29 (12)
Of het een havo- of vwo-leerling is	13 (13)	53 (51)	34 (37)
Of de activiteit past in een thema	12 (12)	38 (40)	51 (48)

Zo telt bijvoorbeeld mee welke andere activiteiten de leerling nog meer gekozen heeft, of de leerling de keuze goed kan beargumenteren en wat het beginniveau en de culturele ervaring van de leerling is. In mindere mate speelt mee of het een havo- of vwo-leerling is en of de activiteit past in een thema. Enkele docenten noemden tevens dat de activiteit fysiek en mentaal toegankelijk moet zijn voor de leerling, dat de activiteit moet aansluiten bij de eigen beleevingswereld van de leerling en één docent merkte op dat de activiteit niet in strijd mocht zijn met de christelijke opvattingen van de school.

Verslagen van culturele activiteiten

Leerlingen moeten verslag doen van de bezochte culturele activiteiten. Uit de eerste

Momentopname bleek dat veel leerlingen een aversie hebben tegen het maken van schrift-

lijke verslagen over culturele activiteiten. Van de geïnterviewde kunstcoördinatoren geeft meer dan een kwart (28%) aan dat er minder schriftelijke verslagen worden gevraagd. Toch eist nog steeds 88% van de CKV1-docenten dat verslag gedaan wordt van elke culturele activiteit, schriftelijk of anderszins. Dit komt overeen met de uitspraak van de kunstcoördinatoren dat er meer andere dan schriftelijke verslagen (mondeling, beeldend, muzikaal, theateraal et cetera) worden gemaakt (tabel 3.6).

Tabel 3.6

Mate waarin leerlingen op de volgende manieren verslag doen van culturele activiteiten voor domein A van CKV1 (N=111)

	%
	komt voor
Door het schrijven van recensie/opstel	87
Door het invullen van een kijkwijzer o.i.d.	68
Door het geven van een presentatie	50
Door praktisch werk	47
Door een gesprek tussen docent en leerling(en)	36
Door een geschreven/fotoverslag	13

Als verslagvorm komt het schrijven van recensies of opstellen verreweg het meeste voor; 87% van de CKV1-docenten laat leerlingen op deze manier verslag doen. Bijna 70% van de docenten gebruikt zogenoemde kijkwijzers, een zeer kennisgerichte methode en daarom niet volgens het ideaal van CKV1. De helft van de docenten laat de leerlingen een presentatie geven of praktisch werk maken. Ten slotte is er een kleine groep docenten die een gesprek houdt met de leerling of een geschreven en/of fotoverslag laat maken.

3.5 Domein B: kennis van kunst en cultuur

Methoden

Zeven educatieve uitgeverijen hebben methoden voor CKV1 op de markt gebracht. Hoewel ze verschillen in opzet, bevatten de methoden voor domein A vaak voorbeelden van kijkwijzers, beoordelingsschema's en verslagen. Domein B is meestal het omvangrijkste onderdeel van een methode en bestaat uit een inleiding op de verschillende kunstdisciplines, een behandeling van veelgebruikte begrippen en een aantal uitgewerkte thema's.

Omdat de kern van het vak bestaat uit een individuele keuze van leerlingen uit het steeds wisselende aanbod van culturele activiteiten en ook omdat het wenselijk wordt geacht om actuele thema's te behandelen die een relatie hebben met het actuele cultuuraanbod, wor-

den vraagtekens gezet bij het gebruik van methoden bij CKV1. Zij zouden snel verouderen en tot ongewenste uniformering kunnen leiden (o.a. Van Bakelen, 2000, p. 19, p. 39). In het ideaal van CKV1 zou zonder methode, maar met steeds wisselende en actuele informatie gewerkt moeten worden.

In 1999-2000 gaf 6% van de ondervraagde CKV1-docenten aan dat leerlingen geen methode gebruiken, en 5% gaf aan dat leerlingen niet met een methode werken, maar dat er wel van enkele methoden een exemplaar is aangeschaft. Bij de grote meerderheid (89%) werkten de leerlingen wel met een methode. Een jaar later is die situatie weinig veranderd: 87% geeft aan dat leerlingen met een methode werken. De veruit meest gebruikte methode in de onderzochte scholen is *Palet* (62%), gevolgd door *De Verbeelding* (24%) en verder *Première* (7%), *Boem Paukeslag*, *Zienderogen kunst* en *Metafoor* (elk 2%). De methode *Signalement* ontbreekt bij deze respondenten. Ongeveer een derde van de kunstcoördinatoren geeft aan dat de mate waarin gebruik wordt gemaakt van een methode is verminderd ten opzichte van het jaar daarvoor (zie ook tabel 2.8).

Onderwerpen

Aan welke onderwerpen besteden docenten bij domein B de meeste aandacht? Het ideaal van CKV1 richt zich op domein A (culturele activiteiten). Domein B dient als achtergrondinformatie. Volgens onze gegevens wordt de aandacht in domein B verdeeld volgens het ideaalbeeld van CKV1. Aan de mening van de leerlingen over kunstuitingen wordt relatief veel aandacht besteed, net als aan thema's. Uitleg van belangrijke begrippen of een chronologisch overzicht van belangrijke stromingen komt relatief minder voor (tabel 3.7).

Tabel 3.7

Mate waarin aan de volgende onderwerpen aandacht wordt besteed tijdens de lessen CKV1 (N=minimaal 110)

	% niet of nauwelijks	% relatief weinig	% relatief veel
De mening van leerlingen over kunstuitingen	4	30	67
Thema's	12	32	56
Uitleg van belangrijke begrippen	8	58	34
Chronologisch overzicht van belangrijke stromingen	40	49	11

Toetsen

Bij CKV1 worden in principe geen cijfers gegeven. Het vak dient 'naar behoren' afgesloten te worden. Daarbij kan het predikaat voldoende of goed gebruikt worden. De vraag is of de kennis van kunst en cultuur op enige manier wel getoetst wordt door de docenten en zo ja, hoe. (tabel 3.8).

Tabel 3.8

Mate waarin de volgende toetsvormen voorkomen bij domein B van CKV1 (minimale N=91)

	%	N
	komt voor	
Opdrachten	92	98
Verslagen/opstellen	91	105
Presentaties	84	101
Individuele gesprekken	73	99
Proefwerken/schriftelijke overhoringen	35	91

Opdrachten zijn favoriet als toetsvorm. Ruim 90% van de docenten toetst de kennis van de leerlingen door middel van opdrachten. Ook verslagen zijn nog steeds erg populair om de kennis van de leerlingen over kunst en cultuur te toetsen. Proefwerken en schriftelijke overhoringen komen verreweg het minste voor.

3.6 Domein C: praktische activiteiten

'Verintellectualisering'

Een veelgehoorde klacht bij de invoering van CKV1 was de 'verintellectualisering' van de kunstvakken (Haanstra, 1999). Vergeleken met de oude situatie (bij kunstvakken als tekenen, handvaardigheid, muziek) nemen de praktische activiteiten bij CKV1 een zeer gemarginaliseerde plaats in. Dit gebrek aan praktische activiteiten wordt niet gecompenseerd door vakken als CKV2,3; daar is de theorie eveneens een prominent onderdeel van het vak.

Leerlingen zouden alleen nog maar leren over kunst en cultuur in plaats van er zelf actief mee bezig te zijn. In de eerste Momentopname bleek dat vooral de kunstvakdocenten vonden dat de praktische activiteiten (zelf tekenen, musiceren, dansen et cetera) eigenlijk de kern van het vak zouden moeten zijn. In 2001 zijn aan de hand van gegeven uitspraken weer de opvattingen van CKV1-docenten in kaart gebracht (tabel 3.9).

Tabel 3.9

Mate waarin CKV1-docenten het eens zijn met uitspraken over de plaats van praktische activiteiten binnen CKV1 (N varieert tussen 109 en 110). Tussen haakjes de percentages van Momentopname 2000

	%		%	
	oneens	oneens	oneens	eens
Niet alle leerlingen hebben evenveel talent en daarom is het goed dat de praktische activiteiten geen hoofdzaak zijn bij CKV1.	33	16		51
Leerlingen leren meer over kunst en cultuur door het zelf te doen dan door er over te praten of te lezen.	31	28		41
De praktische activiteiten (zelf tekenen, filmen, dansen, creatief schrijven etc.) zouden eigenlijk de kern van dit vak moeten zijn.	48 (40)	19 (27)		33 (33)
Het is belangrijker om aandacht te besteden aan de receptie van kunst en cultuur dan aan actieve kunstbeoefening.	40	39		21
Culturele bezoeken en theorie moeten in dienst staan van praktische activiteiten en niet andersom, zoals bij CKV1.	51 (56)	32 (30)		17 (14)

Uit de cijfers in tabel 3.9 blijkt geen aversie tegen de ‘verintellectualisering’ van de kunstvakken. Uit de regressieanalyse blijkt wel dat de kunstvakdocenten onder de CKV1-docenten een significant positievere houding hebben ten aanzien van de praktische activiteiten dan hun taalcollega’s.

3.7 Domein D: kunstdossier

Het vak CKV1 kent geen centraal examen, maar alleen een schoolexamen in de vorm van een kunstdossier. Uit het kunstdossier moet blijken dat de leerling heeft voldaan aan alle eindtermen uit domein A, B en C. Nadat de leerling het kunstdossier heeft afgesloten, vindt de reflectie plaats. Doel van de reflectie is om zicht te krijgen op de ontwikkeling van een leerling binnen CKV1.

Evenals in 2000 is in 2001 aan de CKV1-docenten gevraagd waaruit het kunstdossier moet bestaan. Er hebben zich hierbij nauwelijks veranderingen voorgedaan. Bij vrijwel alle docenten moet het kunstdossier een kunsta autobiografie bevatten en bij alle docenten moeten in het kunstdossier verslagen van culturele activiteiten (domein A) opgenomen zijn. Wat betreft domein B eist de grote meerderheid (90%) dat het dossier verslagen, opdrachten of toetsen met betrekking tot thema’s bevat en wat betreft domein C eist 90% van de docenten de neerslag van praktische activiteiten. Circa 70% eist tussentijdse balansverslagen (verslag van tussentijdse reflectie); in 2000 werden deze door ongeveer de helft van de docenten geëist. Ten slotte eist de grote meerderheid (90%) een eindverslag.

Beoordelingscriteria

Het kunstdossier moet beoordeeld worden en onduidelijk is tot nu toe hoe CKV1-docenten deze beoordeling precies aanpakken: welke criteria laten zij meewegen en welk criterium weegt het zwaarst (tabel 3.10).

Tabel 3.10

Mate waarin CKV1-docenten de volgende criteria laten meetellen bij de beoordeling van het kunstdossier (N varieert tussen 103 en 106)

	%	rangorde
	ja, laat meetellen	belangrijkste criterium
Formulering van de eigen mening	97	1
Blijkgeving van kennis en inzicht	87	3
Uitvoering van praktische opdrachten	86	5
Vormgeving	77	6
Of de leerling voor zichzelf nieuwe kunstvormen heeft leren kennen	75	4
Originaliteit van de gekozen culturele activiteiten	67	6
Complexiteit van de gekozen culturele activiteiten	55	-
Of de leerling een positieve houding tegenover kunst heeft ontwikkeld	54	2
Correcte spelling/stijlgebruik van het Nederlands	29	-
Gebruik van ICT	24	-

- betekent dat dit criterium door geen van de CKV1-docenten genoemd is als belangrijkste criterium.

De eigen mening van de leerling blijkt een zeer belangrijk criterium. Niet alleen weegt 97% van de CKV1-docenten de eigen mening van de leerling mee, 40% noemt deze als belangrijkste criterium. Dit komt overeen met de gedachte dat CKV1 een ervaringsgericht vak moet zijn. Voor 21% van de docenten is het meest zwaarwegende criterium of de leerling een positieve houding tegenover kunst heeft ontwikkeld. Daarnaast laat 87% van de docenten het blijk geven van kennis en inzicht meetellen; voor 13% is dit het meest zwaarwegende criterium. Het gebruik van ICT en de correcte spelling en stijl van het Nederlands laten docenten minder zwaar meetellen.

3.8 Ervaringsgericht onderwijs in de klas

We hebben op grond van meningen van CKV1-docenten over het vak bepaald in hoeverre zij het ervaringsgerichte karakter van CKV1 onderschrijven. Zien we het ervaringsgerichte karakter van CKV1 nu ook terug in de manier van lesgeven, in wat de docent daadwerkelijk in de klas doet (tabel 3.11)?

Tabel 3.11

Mate waarin de volgende lessituaties tijdens CKV1 voorkomen volgens CKV1-docenten (N varieert tussen 109 en 110)

	% gebeurt vaak	% gebeurt soms	% gebeurt nooit
Leerlingen werken in groepjes	61	37	2
Ik stel vragen aan leerlingen in de klas	52	47	1
Leerlingen bekijken dia's of video's	50	47	3
Ik vertel terwijl de leerlingen luisteren	32	66	3
Leerlingen werken alleen	27	66	7
Een groepsdiscussie	24	66	10

Vrijwel alle lesvormen komen soms of vaker voor. Het ideaal van het Studiehuis (en dus van CKV1) is dat leerlingen zoveel mogelijk zelfstandig werken. Zelfstandig werken kan op individuele basis, maar ook in groepsverband plaatsvinden. In groepjes werken heeft zelfs de voorkeur boven individueel werken, omdat leerlingen in groepjes van elkaar kunnen leren. Bij 61% van de CKV1-docenten werken de leerlingen vaak in groepjes.

Uit de regressieanalyse blijkt dat de kunstvakdocenten onder de CKV1-docenten hun leerlingen vaker alleen laten werken. Een meerderheid van de kunstvakdocenten vertegenwoordigt de discipline beeldende vorming. Praktische activiteiten binnen deze discipline lenen zich er nu eenmaal goed voor om als leerling individueel aan te werken.

3. 9 Het ideaal van ervaringsgericht onderwijs in de praktijk

We hebben uit de vier verschillende domeinen een aantal variabelen samengesteld die het ervaringsgerichte ideaal in de praktijk van CKV1 representeren. Met behulp van factoranalyse is gekeken welke variabelen samen te voegen zijn tot één dimensie waarmee het ervaringsgerichte gedrag van de CKV1-docenten in kaart gebracht kan worden.

Ervaringsgericht gedrag blijkt uit het feit dat CKV1-docenten:

- de leerling een grotere mate van keuzevrijheid bieden;
- de leerling op eigen wijze verslag laten doen van de bezochte culturele activiteiten;
- minder geneigd zijn om cijfers te geven;
- nauwelijks toetsen met behulp van opdrachten of proefwerken.

Met behulp van deze variabelen is de tweede schaal geconstrueerd waarmee het ervaringsgerichte gedrag van de CKV1-docent gemeten kan worden (tabel 3.14). Gelijk aan de constructie van de schaal waarin de ervaringsgerichte houding van de docent gemeten is (tabel

3.13), hebben we de docenten wederom in een rangorde geplaatst. De interne consistentie van de gedragsschaal is redelijk ($\alpha = .58$). Er is nauwelijks samenhang tussen de houding en het gedrag van de docenten ($\text{correlatie} = .15$ (ns)). De in het onderzoek gebruikte vragenlijst is natuurlijk slechts een geringe afspiegeling van het onderwijsgedrag van de docent in de klas. Daarom lijkt het ons redelijk om zowel houding als gedrag te gebruiken om een uiteindelijke schaal te construeren die de ervaringsgerichtheid in zowel houding als gedrag van de docent meet (tabel 3.12).

3.10 De lespraktijk van de CKV1-docent met een ervaringsgerichte houding

We hebben beschreven hoe CKV1-docenten omgaan met de verschillende domeinen van CKV1 en hoe deze lesactiviteiten zich verhouden tot het ideaalbeeld van ervaringsgericht onderwijs. Daarnaast weten we in hoeverre deze docenten het ervaringsgerichte karakter van CKV1 onderschrijven. We willen nu weten of de docenten die dit karakter onderschrijven, dat ook tot uitdrukking brengen in hun lespraktijk.

Draagt de docent die het ervaringsgerichte karakter van CKV1 onderschrijft zorg voor een hoge mate van individuele keuzevrijheid uit een breed cultureel aanbod? Een meerderheid van de docenten laat de leerlingen zelf hun culturele activiteiten kiezen, in overleg met de docent. Docenten die het ervaringsgerichte karakter van CKV1 onderschrijven doen hetzelfde en zij hanteren over het algemeen ook geen andere criteria. Wel staan ze vaker 'alles wat tot populaire cultuur gerekend kan worden' toe. Docenten met een ervaringsgerichte houding bieden een grotere keuzevrijheid aan als we kijken naar de concrete culturele activiteiten die gevraagd zijn. Ze laten hun leerlingen kiezen uit een breed aanbod van culturele activiteiten, breder dan minder ervaringsgerichte docenten toestaan. Docenten met een ervaringsgerichte houding hebben overigens geen andere overwegingen voor de goedkeuring van activiteiten dan andere docenten.

Hanteert de ervaringsgerichte docent minder conventionele verslagvormen? Uit analyse blijkt dat docenten die het ervaringsgerichte karakter van CKV1 onderschrijven hun leerlingen niet op andere of op meer verschillende manieren verslag laten doen dan andere docenten.

Gebruiken docenten die het ervaringsgerichte karakter van CKV1 onderschrijven daadwerkelijk minder vaak een methode? Geven ze minder cijfers? Besteden ze vaker aandacht aan thema's en aan de mening van leerlingen over kunstuitingen vergeleken met de aandacht voor uitleg van belangrijke begrippen en een chronologisch overzicht van belangrijke stromingen? Ervaringsgerichte docenten gebruiken minder vaak een methode, maar dit is geen significant verschil met andere docenten. Ze geven wel minder vaak cijfers wanneer ze kennis van kunst en cultuur toetsen. Bovendien toetsen ze de kennis van kunst en cultuur minder vaak met behulp van opdrachten en schriftelijke overhoringen. Ook besteden ervarings-

gerichte docenten minder aandacht aan de uitleg van belangrijke begrippen en aan een chronologisch overzicht van belangrijke stromingen. Ze besteden echter niet meer aandacht aan thema's. De mening van leerlingen over kunstuitingen krijgt van de ervaringsgerichte docent wel meer aandacht, maar ook dat effect is niet significant.

De ervaringsgerichte docent geeft significant minder frontaal les (*ik vertel terwijl de leerlingen luisteren*) dan anderen. Ook voeren ervaringsgerichte docenten minder vaak onderwijsleergesprekken (*ik stel vragen aan leerlingen in de klas*). Wat betreft de overige lesvormen zijn er geen verschillen tussen de meer en minder ervaringsgerichte docenten.

3.11 Verschillen tussen scholen

Scholen zijn vrij om een eigen invulling te geven aan het vak CKV1, al is er wel sprake van een ideaalbeeld van CKV1 als ervaringsgericht vak. Vinden we nu significante verschillen tussen scholen wat betreft de ervaringsgerichtheid in houding en gedrag van docenten? Is de ervaringsgerichtheid van het CKV1-onderwijs iets wat door de school bepaald wordt of is het een individuele keuze van de docent?

Er zijn geen verschillen tussen scholen wat betreft de ervaringsgerichte houding van docenten. Wel vinden we verschillen tussen scholen in de mate waarin culturele activiteiten toegestaan worden door docenten. Op sommige scholen hebben de leerlingen een grotere keuzevrijheid dan op andere scholen. De te verklaren variantie op schoolniveau is 40%, op docentniveau 60%. Individuele docenten bepalen dus nog steeds voor een groot deel de verschillen in de keuzevrijheid voor de leerlingen, maar die verschillen kunnen voor 40% verklaard worden door kenmerken op schoolniveau.

We zouden kunnen verwachten dat de keuzevrijheid van de leerlingen onder meer te maken heeft met het culturele aanbod in de vestigingsplaats van de school. Op scholen in kleine gemeenten zullen docenten minder streng zijn in het goedkeuren van culturele activiteiten. Bijvoorbeeld: 'een tentoonstelling in een winkel met schildersbenodigdheden' zal op scholen in kleine gemeenten sneller goedgekeurd worden. Immers, in kleine gemeenten zijn er minder alternatieven voor de leerling dan in een grote stad. Dit verwachtingspatroon blijkt niet het geval te zijn; de verschillen tussen scholen in de keuzevrijheid voor de leerlingen blijven bestaan wanneer we rekening houden met de omvang van de vestigingsplaats van de school. Er wordt op scholen dus niet verschillend gedacht over het ideaal van het ervaringsgericht onderwijs, maar in de praktijk blijken er wel verschillen te zijn.

3.12 Conclusies

Op grond van de gegevens in dit hoofdstuk willen we een beeld schetsen van de mate waarin de CKV1-docenten voldoen aan het ideaalbeeld van de ervaringsgerichte docent.

- De beschrijvende analyses laten zien dat de CKV1-docent in houding en gedrag redelijk goed voldoet aan het ideaalbeeld want:
  - een meerderheid van de docenten heeft een positieve houding ten opzichte van ervaringsgericht CKV1-onderwijs en een minder positieve houding ten opzichte van kennisgericht onderwijs;
  - leerlingen hebben in ruime mate de beschikking over individuele keuzevrijheid uit een breed aanbod van culturele activiteiten;
  - docenten besteden relatief veel aandacht aan thema's en aan de mening van leerlingen en relatief minder aan de uitleg van belangrijke begrippen of aan een chronologisch overzicht;
  - docenten toetsen nauwelijks met behulp van proefwerken.

- In de praktijk van de lessituatie blijkt dat CKV1-docenten die het ideaalbeeld van CKV1 onderschrijven:
  - hun leerlingen uit een breder aanbod laten kiezen;
  - minder aandacht besteden aan theoretische concepten bij domein B;
  - minder vaak toetsen met behulp van opdrachten en proefwerken;
  - minder geneigd zijn om cijfers te geven;
  - in mindere mate frontaal lesgeven.

- We vinden geen opzienbarende verschillen tussen de aanpak van kunstvak- en taal-docenten onder de CKV1-docenten. Kunstvakdocenten zijn wel positiever over de praktische activiteiten voor domein C en laten de leerlingen vaker individueel werken.
- Over verschillen tussen scholen kan opgemerkt worden dat er geen onderlinge verschillen zijn wat betreft de ervaringsgerichte attitude van docenten, maar dat er wel significante verschillen bestaan op het gebied van de vrijheid die leerlingen hebben bij het kiezen van de culturele activiteiten.

Tabel 3.12

Het effect van een ervaringsgerichte attitude en discipline op onderwijsgedrag in de verschillende domeinen (gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (T-waarden), N=111)

Domein A						
	keuzevrijheid culturele activiteiten	overwegingen bij toestaan culturele activiteiten	manieren van verslag			
Ervaringsgerichte attitude	.199 (2.0) *	ns	ns			
Discipline (kunstvak=1)	ns	ns	ns			
Verklaarde variantie	0.5%					
Domein B						
	gebruik van een lesmethode	aandacht voor kennis	toetsen met opdrachten en proefwerken	geneigdheid tot cijfers geven		
Ervaringsgerichte attitude	ns	-.350 (-3.6)***	-.251 (-2.4)**	-.189 (-1.9) *		
Discipline (kunstvak=1)	ns	ns	ns	ns		
Verklaarde variantie		11%	4%	5%		
Domein C						
	houding t.a.v. praktische activiteiten					
Ervaringsgerichte attitude	ns					
Discipline (kunstvak=1)	.308 (3.2)**					
Verklaarde variantie	11%					
Domein D						
	beoordelingscriteria kunstdossier					
Ervaringsgerichte attitude	ns					
Discipline (kunstvak=1)	ns					
Verklaarde variantie						
Lessituaties						
	dia's/video vertonen	groeps-discussie	leerlingen werken in groepjes	leerlingen werken alleen	frontaal lesgeven	onderwijs-leergesprekken voeren
Ervaringsgerichte attitude	ns	ns	ns	ns	-.176 (-1.8) *	-.221 (-2.2)**
Discipline (kunstvak=1)				.230 (2.3)**		
Verklaarde variantie			5 %	7 %	4%	

* p<.10, ** p<.05, *** p<.01

Tabel 3.13

Factorscores schaal ervaringsgerichte houding

	factorscore
Dat leerlingen kunst en cultuur ervaren, is belangrijker dan kennis over kunst.	.628 *
Dat leerlingen hun eigen mening over het kunstwerk geven is belangrijker dan de kwaliteit van het kunstwerk zelf.	.502 *
Sommige literaire werken zouden verplichte kost moeten zijn.	-.419 *
Het is beter dat leerlingen naar concerten gaan die aansluiten bij hun belevingswereld dan om ze tegen hun zin naar een voorgeschreven concert te sturen.	.584 *
Musea zouden de begeleiding van tentoonstellingen beter op jongeren kunnen afstemmen.	.571 *
Het is beter om leerlingen naar een kwalitatief betere voorstelling te sturen dan naar iets wat ze alleen maar leuk vinden.	-.277 *
Je moet leerlingen eerst kennis en inzicht geven, voor ze aan culturele activiteiten kunnen beginnen.	-.381 *
Theatermakers zouden meer rekening moeten houden met de smaak van jongeren.	.531 *
Bepaalde toneelstukken zou iedere leerling gezien moeten hebben.	-.331 *
Het is beter om leerlingen één gedicht uit hun hoofd te laten leren dan om ze over tien gedichten hun eigen mening te laten geven.	-.612 *

* item is opgenomen in houdingschaal

Tabel 3.14

Factorscores schaal ervaringsgericht gedrag

	factorscore
Individuele keuzevrijheid	.673 *
Breed aanbod	.596 *
Overwegingen bij goedkeuren act	.270
Manieren van verslag doen	.512 *
Gebruik van een methode	-.004
Aandacht voor kennis van kunst en cultuur	-.336
Manieren van toetsen	-.608 *
Cijfers geven	-.500 *
Beoordelingscriteria kunstdossier	.428
Lessituaties	.172

* item is opgenomen in gedragschaal

4 De werking van CKV: deelname aan, kennis van en waardering voor kunst en cultuur

In dit hoofdstuk gaan we na wat de gevolgen zijn van de deelname aan CKV1 voor de betrokken leerlingen, in vergelijking met leerlingen die (nog) niet aan CKV1 deelnemen. Eén van de oogmerken van CKV1 is dat de leerlingen kunst- en cultuuruitingen daadwerkelijk ervaren. In dit hoofdstuk onderzoeken we dan ook of en aan hoeveel culturele activiteiten de CKV1-leerlingen naar eigen zeggen hebben deelgenomen in vergelijking met de controlegroep. Gezien het feit dat de lessentabel zulke activiteiten voorschrijft, valt te verwachten dat deze verschillen wel aan het licht zullen komen, zoals dat ook in de eerste Momentopname het geval was.

Interessanter is de vraag hoeveel activiteiten de CKV1-leerlingen meer bezocht hebben dan de groepen zonder CKV1, en of hun bezoek kwalitatief andere activiteiten betreft. We vergelijken de beide groepen aan de hand van een expertbeoordeling van deze activiteiten. Een andere interessante vraag is of de CKV1-leerlingen zelf daadwerkelijk veranderen door hun deelname aan CKV1. We onderzoeken dit door hun kennis van zaken en hun waardering voor kunst en cultuur te vergelijken met de controlegroep.

Vragen

De volgende vragen worden in dit hoofdstuk beantwoord.

- In hoeverre bezoeken CKV1-leerlingen meer culturele activiteiten dan leerlingen zonder CKV1?
- In hoeverre geldt het bezoek van activiteiten van CKV1-leerlingen vormen van kunst en cultuur die als relatief complex kunnen worden beschouwd?
- In hoeverre draagt het CKV1-onderwijs bij aan een grotere kennis van en meer waardering voor kunst en cultuur bij de betrokken leerlingen?

Alle analyses in dit hoofdstuk hebben betrekking op een vergelijking van leerlingen met en leerlingen zonder CKV1, derhalve alle voor deze Momentopname ondervraagde leerlingen (cohort 2001). Vraagstellingen die uitsluitend betrekking hebben op onderlinge verschillen tussen leerlingen met CKV1, worden behandeld in de hoofdstukken 5 en 6.

4.1 De ondervraagde groepen

Voor het onderzoek onder cohort 2001 zijn in totaal 2463 leerlingen in 119 schoolklassen ondervraagd. Zoals in bijlage 1 aangegeven, werden niet alle leerlingen op dezelfde manier en met dezelfde vragenlijsten ondervraagd. Ongeveer de helft van de leerlingen werd mede ondervraagd in het kader van een onderzoek naar het gebruik van ICT onder leerlingen van het voortgezet onderwijs, uitgevoerd in samenwerking met het SCP. De gegevens van deze groep (de SCP-leerlingen) zijn echter ook van belang voor ons onder-

zoek naar de werking van CKV1; aan deze leerlingen zijn namelijk ook vragen gesteld over de eigen culturele activiteiten en die van de ouders (moeder), alsmede over het ontvangen en gebruiken van CKV-bonnen. Ook de belangrijke demografische achtergrondvariabelen van deze SCP-leerlingen zijn bekend, zodat we sommige van onze analyses op een N van 2463 leerlingen kunnen uitvoeren. Voor de meeste analyses moeten we ons echter beperken tot de helft van de leerlingen die daadwerkelijk de CKV-vragenlijst heeft ingevuld; dit zijn er 1250.

Tabel 4.1 geeft een overzicht van de verdeling van de ondervraagde leerlingen naar onderwijsniveau en leerjaar. Het wordt duidelijk dat we over relatief veel derdeklassers beschikken (deze vallen vrijwel allemaal in de controlegroep). Dit komt ten dele door de grotere respons in deze groep (zie bijlage 1). Het gaat hierbij om een groep die bij herondervraging in 2002 grotendeels wel CKV-onderwijs zal genieten. Verder is het van belang te zien dat we alleen op de hogere niveaus van onderwijs (vwo, gymnasium) over vijfdeklassers beschikken. Dit is het gevolg van onze keuze om bij de eerste meting geen eindexamenleerlingen te ondervragen. De structuur van deze gegevens maakt het moeilijk om een onderscheid te maken tussen effecten van leerjaar en effecten van CKV1. Omdat we geen vijfdeklassers hebben zonder CKV1, vallen 'leerjaar' en 'CKV1-deelname' in hoge mate samen.

Tabel 4.1

Samenstelling van de steekproef naar onderwijsniveau en leerjaar

	Derde	Vierde	Vijfde	Totaal
Vbo, ivbo, vmbo rest	333	-	-	333
Mavo, vmbo theorie	343	-	-	343
Havo	463	253	-	716
Vwo	277	293	268	838
Gymnasium	125	27	81	233
Totaal	1541	573	349	2463

4.2 Deelname aan CKV1

In mei-juni 2001, toen de ondervraging onder cohort 2001 werd uitgevoerd, stond CKV1 op de lessentabel van alle vierde klassen van havo en vierde en vijfde klassen van vwo. In het vmbo* was in 2000-2001 alleen sprake van experimenteel CKV-onderwijs, terwijl CKV1 op sommige gymnasia facultatief was, naast het daar verplichte vak KCV. Belangrijk is dat deelname aan CKV1 in het schooljaar 2000-2001 niet vanzelfsprekend samenviel met het bezit van CKV-bonnen. Vooruitlopend op de verplichte invoering van CKV in het vmbo in

* Vmbo is de nieuwe naam voor het samengevoegde vbo en mavo. In de analyses blijven we overigens op basis van het ingezette traject het vmbo vooralsnog onderscheiden naar vbo (=vmbo beroepsgericht + gemengd) en mavo (=vmbo theoriegericht).

2002-2003 zijn aan de vmbo-leerlingen al CKV-passen en CKV-bonnen ter beschikking gesteld.

In de vragenlijsten is bij de leerlingen zelf geïnformeerd of en wanneer zij aan CKV1 hebben deelgenomen. Afwijkingen tussen hun mededelingen daarover en de inhoud van de lesentabel kunnen verschillende oorzaken hebben. In sommige omstandigheden (gymnasia) is CKV1 een facultatief vak dat niet door iedere leerling gevolgd hoeft te worden. In andere gevallen zullen we leerlingen ondervraagd hebben die zich om de een of andere reden in een 'verkeerde' klas ophielden ten tijde van het onderzoek. Ten slotte is het mogelijk dat de lessen zo weinig indruk hebben gemaakt dat de leerling het verkeerde antwoord gaf. Soms wordt CKV1 in blokweken gegeven en ook dat kan aanleiding tot verwarring zijn.

Om deze redenen kunnen we een onderscheid maken tussen leerlingen die in een CKV1-klas zitten (in de praktijk gedefinieerd als leerlingen in klassen die in meerderheid aangeven CKV1 te genieten) en leerlingen die zelf zeggen CKV1 te volgen. Tabel 4.2 geeft aan in hoeverre beide indelingen elkaar overlappen. Een groep van 150 leerlingen (6%) is inconsistent. Ongeveer de helft daarvan geeft aan geen CKV1 te hebben, maar zit wel in een CKV1-klas en de overige inconsistenten beweren wel CKV1 te hebben, maar zitten niet in een CKV1-klas.

Tabel 4.2
Individuele deelname aan CKV1 (in huidig schooljaar) naar deelname aan CKV1 per schoolklas (N=2463 leerlingen)

	Niet	Wel	Totaal
Andere klassen	1540	77	1617
CKV1-klassen	73	773	846
Totaal	1613	850	2463

In de verdere analyses verwijzen we naar deelname aan CKV1 in het schooljaar van onderzoek met de variabele CKV-NU. Als regel om CKV-NU te definiëren, gebruiken we in het navolgende:

- leerling in een vierde klas van havo of atheneum;
- dan wel: leerling in het vmbo met experimenteel CKV; dit betreft één mavo-klas;
- dan wel: leerlingen in een gymnasiumklas die zelf aangeven aan CKV1 deel te nemen.

Tezamen gaat het om een groep van 840 leerlingen in 42 klassen. Wanneer we de groep beperken tot de helft die de specifieke CKV-vragenlijst voorgelegd heeft gekregen (en de SCP-leerlingen uitsluiten), gaat het om 428 leerlingen. In de gegevens is ook nog een kleine

groep leerlingen (N=43) terug te vinden die aangeeft dat ze in het lopende schooljaar geen CKV1 heeft gehad, maar eerder in de schoolcarrière wel. Dit betreft zeker ook een beperkt aantal vijfdeklassers, maar de achtergronden kunnen tevens complexer zijn (wisseling van school). Het interessante van deze leerlingen is dat zij de groep vertegenwoordigen bij wie alvast middellangetermijneffecten van CKV1 zouden kunnen worden bestudeerd: wat is er merkbaar aan CKV1-invloeden op het moment dat het vak niet meer gevolgd wordt? Net zoals in de eerdere Momentopname is deze groep ook nu nog erg klein (1,8% van de ondervraagden). We houden ze niettemin apart, omdat ze nu eenmaal toch een hybride status innemen. In de analyses onderscheiden we deze groep met de variabele CKV-toen.

Tabel 4.3ab toont in de tweede en derde kolom meer in detail aan hoe deelname aan CKV1 en KCV verdeeld is over de leerlingen en schoolklassen. Zoals voorgeschreven zitten alle leerlingen van havo 4, vwo 4 en vwo 5 in CKV1-klassen. Daarnaast nemen ook nog één mavo 3-klas en een aantal leerlingen in gymnasium 4 en gymnasium 5 deel. Deelname aan KCV is vrijwel universeel in gymnasium 4 en gymnasium 5, maar er zijn hier en daar ook leerlingen van vwo 4 en vwo 5 die aangeven dat KVC bij hun keuzepakket behoort.

Voor het vaststellen van effecten van CKV1 en KCV levert de verdeling in tabel 4.3ab problemen op. Op enige kleine groepen na valt deelname nagenoeg samen met een combinatie van leerjaar en niveau van de opleiding. Daarom is het niet goed mogelijk de effecten van de vakken op quasi-experimentele wijze vast te stellen. De 'experimentele groepen' vallen immers samen met vierde- en vijfdeklassers en de 'controlegroepen' met derdeklassers. Een effect van CKV1 of KCV is daarom niet te onderscheiden van een effect van het leerjaar zelf. De correlatie tussen de betrokken variabelen is weliswaar niet perfect, maar wel heel hoog: $r=0.785$. Dit wijkt af van de situatie in de momentopname in 2000, waarin we als controlegroepen niet alleen beschikten over derdeklassers die nog niet aan CKV1 deelnamen, maar ook over vijfdeklassers die nooit aan het vak hadden deelgenomen (behalve incidenteel op scholen die het vak in 1998 invoerden). In de eerdere analyse bleek het effect van het leerjaar overigens nogal klein; we vonden buiten de CKV1-klassen geen opmerkelijke verschillen in cultuurdeelname tussen derde-, vierde- en vijfdeklassers (Momentopname 2000: p. 84). Op grond van deze eerdere bevinding zullen we de controlevariabele 'leerjaar' weglaten uit de analyse.*

De laatste twee kolommen van tabel 4.3ab gaan over de ontvangst van de CKV-pas (in feite een Cultureel Jongerenpaspoort) en CKV-bonnen. In havo, vwo en gymnasium zijn deze twee alleen uitgereikt in de vierde klassen; de vijfde klassen moeten het zonder stellen. Daarnaast zijn zowel passen als bonnen uitgereikt in het vmbo (vbo en mavo), maar lang

* Een oplossing van het probleem van het ontbreken van adequate controlegroepen in de cohort 2001 zou zijn om een vergelijking te maken met de bevindingen van de eerder bevroegde cohorten 2000 en 1998. Een dergelijke analyse zal plaatsvinden in de afsluitende rapportage van het CKV1-Volgsproject wanneer we ook beschikken over metingen in september 2002.

Tabel 4.3a

Deelname aan CKV1, KVC en ontvangst van CKV-bonnen naar leerjaar en onderwijsniveau (in percentages van leerlingen, N=2463)

	<u>N</u>	<u>Deelname aan CKV1</u>	<u>Deelname aan KVC</u>	<u>CKV-pas ontvangen</u>	<u>Vouchers ontvangen</u>
Derde leerjaar					
Vbo	333	1.2%	0%	23.9%	14.2%
Mavo	343	2.6%	0%	33.1%	27.2%
Havo	463	0.1%	0%	2.8%	2.3%
Vwo	277	0.0%	1.8%	0.8%	1.1%
Gymnasium	155	0.0%	0.8%	0.8%	0.0%
Vierde leerjaar					
Havo	253	100.0%	0%	92.1%	90.5%
Vwo	293	100.0%	6.1%	96.2%	92.4%
Gymnasium	27	11.1%	88.4%	88.5%	73.1%
Vijfde leerjaar					
Vwo	268	100.0%	7.5%	3.5%	2.6%
Gymnasium	81	18.5%	92.6%	1.2%	0.0%
Totaal					
	2463	34.4%	5.8%	31.6%	28.6%

Tabel 4.3b

Deelname aan CKV1 en ontvangst van CKV-bonnen naar leerjaar en onderwijsniveau (in absolute aantallen schoolklassen, N=118 schoolklassen)

	<u>N</u>	<u>Deelname aan CKV1</u>	<u>Deelname aan KVC</u>	<u>CKV-pas ontvangen</u>	<u>Vouchers ontvangen</u>
Derde leerjaar					
Vbo	19	0	0	6	2
Mavo	17	1	0	7	6
Havo	21	0	0	1	1
Vwo	11	0	0	0	0
Gymnasium	6	0	0	0	0
Vierde leerjaar					
Havo	14	14	0	14	14
Vwo	14	14	0	14	14
Gymnasium	1	0	1	1	1
Vijfde leerjaar					
Vwo	14	14	0	0	0
Gymnasium	2	0	2	0	0
Totaal					
	118	42	3	42	37

niet bij alle klassen. Ongeveer een derde van de mavo-leerlingen rapporteert ontvangst; op het vbo is dat veel minder (rond 20%). Dit duidt erop dat de betrokken scholen de beschikbare middelen niet hebben aangevraagd, dan wel hebben achtergehouden om er collectieve activiteiten mee te financieren. Gezien het feit dat CKV-passen op naam gesteld zijn, heeft het weinig zin deze achter te houden. Merk op dat de ontvangst van CKV-pas en CKV-bonnen veel gelijkmatiger verdeeld is over schoolniveaus en leerjaren.

Om deze reden zullen we de effecten van deze twee variabelen ook kunnen vaststellen terwijl het leerjaar constant wordt gehouden.

4.3 Achtergrondvariabelen

Bij de meeste analyses maken we gebruik van dezelfde serie achtergrondvariabelen. Deze zijn grotendeels hetzelfde gedefinieerd als in Momentopname 2000. We herhalen hier de definitie van deze variabelen, met een korte toelichting. Tabel 4.4 geeft een overzicht van de frequentieverdelingen.

Vrouw	[0]	Jongens
	[1]	Meisjes
Leeftijd	[0.0]	14-jarigen
	....	
	[1.0]	17 jaar en ouder
Culturele activiteiten ouders		Cultuurparticipatie van de ouders, uitgedrukt als percentielscore (variërend tussen 0.00 en 1.00). In de vragenlijst hebben de vragen alleen betrekking op de moeder, omdat uit eerdere ervaring gebleken is dat het gedrag van de moeder - althans in de rapportage van de leerling - zeer sterk overlapt met dat van de vader en haar gedrag van de twee mogelijkheden de beste voorspeller is.
Niveau	[0.0]	Vbo, vmbo beroepsgericht en gemengd
	[.25]	Mavo, vmbo theoretisch
	[.50]	Havo
	[.75]	Vwo
	[1.0]	Gymnasium

Cultureel profiel	[0]	Geen/ander dan cultureel profiel
	[1]	Cultureel profiel
Allochtonie	[0/3]	Ouders en kind in Nederland geboren
	[1/3]	Een ouder geboren in niet-OECD-land, andere ouder en kind in Nederland
	[2/3]	Twee ouders geboren in niet-OECD-land, kind geboren in Nederland
	[1/1]	Twee ouders en kind geboren in niet-OECD-land Het gaat in het bijzonder om geboorte in Turkije, Marokko, Suriname, Nederlandse Antillen en alle niet-OECD-landen, inclusief Mexico, Brazilië en Oost-Europese landen. Indonesië wordt echter bij de OECD-landen gerekend*.
Cultureel aanbod	[0.0]	Kleine plaatsen met een beperkt cultureel aanbod: Weert, Goes, Steenwijk, Emmeloord.
	[0.3]	Middelgrote plaatsen met een beperkt cultureel aanbod: Enschede, Gouda en Zwolle.
	[0.6]	Middelgrote plaatsen met een iets groter cultureel aanbod: Amersfoort, Haarlem.
	[1.0]	Plaatsen met een groot cultureel aanbod: Utrecht, Rotterdam en Delft. Bij de beoordeling van de Delftse situatie rekenen we het Haagse aanbod mee.

4.4 Deelname aan culturele activiteiten

Evenals bij de momentopname in 2000 is in 2001 aan alle leerlingen gevraagd te rapporteren over hun deelname aan culturele activiteiten in het voorgaande jaar aan de hand van een set van negen vragen die ontleend zijn aan het Aanvullend Voorzieningsgebruik Onderzoek van het SCP. We kunnen deze activiteiten onderscheiden in vijf serieuze (toneel, cabaret, klassiek concert, ballet en museum) en in vier populaire (popmuziek, film, DJ/VJ-evenement en jongerenmanifestatie). In 2000 bleek dat deelname aan CKV1 een positieve werking had op deelname aan serieuze activiteiten, maar dat dit effect zich niet uitstrekte naar populaire activiteiten.

* Onze definitie van allochtonie wijkt af van de standaarddefinitie van het Centraal Bureau voor de Statistiek, doordat wij ook het geboorteland van de leerling en niet alleen van de ouders meetellen. Het veel gehoorde argument tegen het opnemen van het geboorteland van de leerling is dat op die manier zogenoemde diplomatenkinderen ten onrechte als allochtoon worden gerekend. Daar staat tegenover dat naar onze ervaringen er tamelijk scherpe verschillen aan de dag treden tussen 2/3 en 3/3 allochtonen; de overgrote meerderheid is echt geen diplomatenkind.

Tabel 4.4

Frequentieverdeling van andere achtergrondvariabelen (N=2463 leerlingen)

Vrouw	0: Jongens	48.4%
	1: Meisjes	51.6%
Cultureel profiel	0: Niet	90.5%
	1: Wel	9.5%
Culturele activiteit ouders	0: 1	continu
Allochtoon	0: 0/3	79.8%
	1/3	4.3%
	2/3	9.7%
	a: 3/3	6.1%
Omvang cultureel aanbod gemeenten	0: 0-20	21.5%
	20-40	51.3%
	40-60	8.9%
	1: 60-80	18.3%

Tabel 4.5 laat zien dat CKV-ers ook in 2001 veel vaker cultuurbezoekers waren dan niet-CKV-ers. Bij de serieuze activiteiten is dit behoorlijk sterk het geval, bij de populaire minder. Deze cijfers zijn echter bedrieglijk, doordat de beide groepen in onze steekproef niet at random verdeeld zijn over andere achtergrondkenmerken en deze een versturende werking kunnen hebben.

Tabel 4.5

Deelname aan serieuze en populaire culturele activiteiten in de afgelopen 12 maanden (in percentage deelnemers; N=2400)

	Geen CKV	Wel CKV
Serius		
Toneelvoorstelling	25.7%	63.2%
Cabaret	13.1%	36.0%
Concert klassieke muziek	9.5%	19.8%
Balletvoorstelling	7.9%	14.6%
Museum	50.0%	77.6%
Populair		
Populaire muziek	44.5%	59.6%
Bioscoop	91.8%	94.4%
DJ/VJ-evenement, dance	47.2%	51.0%
Jongerenmanifestatie	38.0%	43.3%

Tabel 4.6 laat statistische modellen zien om de invloed van deze verstorende variabelen uit te zuiveren. We kunnen nu bij het analyseren van CKV-invloeden wat gedetailleerder zijn dan in Momentopname 2000. Niet alleen bekijken we - naast deelname aan CKV1 tijdens het schooljaar 2000-2001 (CKV-nu) - de invloed van KCV, maar ook van de uitreiking van CKV-passen en CKV-bonnen aan die vmbo-leerlingen die geen CKV krijgen.

Tabel 4.6

Deelname aan serieuze en populaire activiteiten naar CKV1-deelname (percentielscores van totaal aantal bezoeken); gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (N=2400)

	Serieuze activiteiten				Populaire activiteiten			
	A	B	C	D	E	F	G	H
CKV-nu	.349 (18.2)	.238 (11.1)	.207 (8.0)	.201 (7.8)	.089 (4.4)	.038 (ns)	.023 (ns)	.024 (ns)
CKV-toen		.002 (ns)				.012 (ns)		
KCV		.063 (3.4)				-.004 (ns)		
CKV-pas			.016 (ns)				.019 (ns)	
CKV-bonnen				.024 (ns)				.018 (ns)
<u>Controlevariabelen</u>								
Vrouw		.058 (3.4)	.057 (3.3)	.057 (3.3)		.085 (4.2)	.086 (4.1)	.086 (4.2)
Onderwijsniveau		.170 (8.7)	.196 (10.2)	.196 (10.2)		-.120 (5.1)	-.120 (5.0)	-.122 (5.0)
Cultureel profiel		.043 (2.5)	.048 (2.7)	.048 (2.7)		.015 (ns)	.016 (ns)	.015 (ns)
Leeftijd		.007 (ns)	.029 (ns)	.031 (ns)		.092 (2.6)	.097 (3.1)	.097 (3.1)
Culturele activiteiten ouders		.412 (23.3)	.413 (22.7)	.413 (22.7)		.303 (14.2)	.304 (14.4)	.303 (13.4)
Allochtoon		.008 (ns)	.006 (ns)	.005 (ns)		.048 (2.3)	.047 (2.2)	.047 (2.2)
Omvang cultureel aanbod gemeente		.040 (2.4)	.039 (2.2)	.039 (2.2)		.081 (4.0)	.081 (3.9)	.081 (3.9)
Adj. R ²	12.1%	37.5%	37.1%	37.1%	0.8%	11.2%	11.2%	11.2%

Tussen haakjes: T-waarden, ns: t<1.6)

Het nulde orde-effect van CKV-nu in model A is tamelijk sterk positief en statistisch significant, maar we moeten er rekening mee houden dat CKV-ers niet gelijkelijk verdeeld zijn over achtergrondkenmerken die cultuurdeelname bevorderen. In model B houden we een aantal van deze achtergronden (controlevariabelen) constant en we bekijken tegelijkertijd de positie van de KCV-ers en de groep die niet nu maar eerder wel CKV1 heeft gehad. Het beeld wordt daardoor anders; het effect van CKV-nu is gehalveerd, maar het blijft wel statistisch significant. Eerder CKV1-onderwijs (CKV-toen) heeft geen merkbare invloed meer op de cultuurdeelname nu, terwijl we voor KCV wel een significant effect vinden. De veranderingen ten opzichte van model A komen tot stand doordat nu rekening wordt gehouden met de sociale achtergronden van de betrokken groepen. Van belang daarbij is met name dat zowel het niveau van de opleiding als de keuze voor een cultureel profiel een positief effect hebben op de culturele activiteit. Daarnaast is er een enorm sterk effect van het culturele voorbeeld van de ouders en een klein positief effect van de omvang van het culturele aanbod in de betrokken gemeente. Van de allochtonie van de leerling gaat geen zelfstandige invloed uit. Allochtone leerlingen nemen net zo vaak deel aan serieuze culturele activiteiten als autochtone leerlingen van hetzelfde opleidingsniveau en met, in termen van culturele activiteit, vergelijkbare ouders.

In de modellen C en D wordt geanalyseerd of de uitreiking van een CKV-pas en CKV-bonnen aan leerlingen die geen CKV hebben enig effect heeft op hun culturele activiteit. Dit zou overeenkomen met de conclusie van het CJP-onderzoek (Nagel & Ganzeboom, 1999) waarin gevonden werd dat de uitreiking van een CJP de cultuurdeelname van leerlingen bevordert. De aanwijzingen dat zo'n effect ook optreedt onder de betrokken vmbo-leerlingen in de cohort 2001 zijn slechts zwak; de beide betreffende coëfficiënten zijn weliswaar positief, maar niet echt significant.

In de kolommen E tot en met H van tabel 4.6 wordt dezelfde analyse herhaald voor populaire activiteiten (film, popmuziek, DJ/VJ-evenement en jongerenmanifestatie). De conclusie kan kort zijn: hoewel CKV-ers ook in dit opzicht significant actiever zijn dan niet-CKV-ers (kolom E), pleit niets ervoor dit aan CKV1 toe te schrijven. In de volgende kolommen (F, G, H) blijkt dat dit effect schijn is en voor rekening komt van de achtergrondvariabelen. Deze conclusie komt geheel overeen met de bevindingen in Momentopname 2000.

In Momentopname 2000 kwam naar voren dat de toen ondervraagde CKV-ers zich in één opzicht negatief onderscheidden van niet-CKV-ers. Voor de cohort 2000 gold dat CKV-ers minder boeken lezen dan de niet-CKV-ers. Dit zou mogelijk het gevolg kunnen zijn van de grote tijdsinvestering in CKV1-deelname - althans als we de daarover klagende leerlingen mogen geloven. Geheel consistent was het beeld daarover niet; onder de cohort 1998 vonden we toen het negatieve effect van CKV op boeken lezen niet. Blijkens tabel 4.7 treedt

dat negatieve effect ook niet op voor de nu ondervraagde cohort 2001. De coëfficiënten zijn nu zelfs licht positief. Daarmee lijkt het aannemelijk dat de negatieve bevinding in Momentopname 2000 een toevalstreffer was.

4.5 Complexiteit van de bezochte culturele activiteiten

CKV-ers bezoeken vaker serieuze culturele activiteiten dan niet-CKV-ers. Zoals eerder aangegeven, is deze bevinding op zichzelf niet zo verrassend. Ze bevestigt slechts wat de lessentabel voorschrijft. Wel een informatieve bevinding is dat het CKV-effect alleen bij serieuze cultuurvormen optreedt, niet bij populaire.

Tabel 4.7
Lezen van boeken naar CKV1-deelname (N=2400)

CKV-nu	.042 (2.5)	.023 (ns)
CKV-toen		.003 (ns)
KCV		.037 (1.7)
<u>Controlevariabelen</u>		
Vrouw		.271 (14.8)
Onderwijsniveau		.258 (11.3)
Cultureel profiel		.017 (ns)
Leerjaar		-.102 (3.2)
Culturele activiteit ouders		.347 (11.6)
Allochtoon		.085 (4.2)
Omvang cultureel aanbod gemeente		.008 (ns)
Adj. R ²	1.4%	22.5%

We kunnen wat gedetailleerder naar de soort bezochte activiteiten kijken aan de hand van hun complexiteitsscore. In de vragenlijst is aan de leerlingen gevraagd voor vier cultuurvormen (museum, film, theater en concert) aan te geven wat de laatst bezochte activiteit is geweest. De titel van de activiteit werd genoteerd, bij museum/tentoonstelling samen met de plaats van vestiging/bezoek en bij theater met naam van de uitvoerenden. Alles tezamen zijn door de ondervraagden meer dan 1400 verschillende antwoorden gegeven, die na ont-dubbeling konden worden gecondenseerd tot 950 verschillende activiteiten*. Deze antwoor-den zijn vervolgens aan zes experts voorgelegd, allen actieve cultuurparticipanten met een brede kennis van het cultureel aanbod in Nederland. Het verzoek aan hen was de activitei-ten te schalen op basis van de volgende instructie:

Geef uw beoordeling van complexiteit door te omcirkelen:

- 1 zeer eenvoudig cultuuraanbod, bijvoorbeeld pretparken, seksfilms, ijsshows
- 4 middenin, bijvoorbeeld historische musea, politiek cabaret
- 7 zeer complex cultuuraanbod, bijvoorbeeld avant-garde theater, hedendaagse beelden-de kunst

De ondervraagde experts konden niet alle door de leerlingen gegeven antwoorden thuis-brengen. Uiteindelijk bleek ruim 10% van de antwoorden niet beoordeelbaar, omdat ze te algemeen (museum in Parijs) of anderszins onbegrijpelijk waren. Over de overblijvende 90% verschilden de experts wel enigszins van mening, maar tabel 4.8 laat zien dat eerder hun overeenstemming frappeert dan hun meningsverschillen. Over het geheel genomen correleren de gegeven oordelen rond de 0.65, hetgeen op een behoorlijk grote consensus duidt. Deze overeenstemming wordt zelfs nog hoger wanneer we uitsplitsen naar de vier genres afzonderlijk (niet getoond in de tabel); er bestaat dus enig meningsverschil over hoe films, concerten, musea en theatervoorstellingen ten opzichte van elkaar geschaald moeten

Tabel 4.8

Complexiteit van bezochte culturele activiteiten. Overeenstemming tussen de oordelen van zes experts (N=950 door leerlingen genoemde culturele activiteiten)

	(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)	(G)
(A)	1.000	.477	.672	.774	.585	.767	.689
(B)	.477	1.000	.470	.599	.567	.668	.589
(C)	.672	.470	1.000	.815	.334	.688	.766
(D)	.774	.599	.815	1.000	.618	.784	.765
(E)	.585	.567	.334	.618	1.000	.693	.591
(F)	.767	.668	.688	.784	.693	1.000	.672
(G)	.689	.589	.766	.765	.591	.672	1.000

* De 1400 antwoorden omvatten ook reacties op de vraag naar de leukste en minst leuke voor CKV1 bezochte activiteiten; zij worden in hoofdstuk 5 geanalyseerd.

worden. Voorts valt op dat geen enkele beoordelaar systematisch afwijkt van de anderen; de correlaties zijn tamelijk homogeen. Deze bevindingen laten toe het gemiddeld oordeel van de beoordelaars te beschouwen als een zeer betrouwbare meting van de complexiteit van de activiteiten.

Tabel 4.9 geeft de verschillen aan in de complexiteit van door CKV-ers en niet-CKV-ers bezochte activiteiten, zowel voor alle bezochte activiteiten gemiddeld als voor de vier genres cultuur afzonderlijk. Er is eigenlijk maar één cultuurvorm waarin CKV-ers duidelijker dan de controlegroep voor complexere activiteiten hebben gekozen en dat is het museum. Bij de andere drie beoordeelde cultuurvormen zijn effecten niet statistisch significant. De verklaring waarom CKV-ers juist in de categorie museum zoveel complexer kiezen dan de controle-

Tabel 4.9
Complexiteit van laatst bezochte culturele activiteit. Effecten van CKV/KCV-onderwijs (vervolg tabel op volgende pagina).

	Gemiddeld		Museum		
	N=1214		N=831		
CKV-nu	.274 (7.8)	.241 (3.9)	.354 (5.9)	.312 (3.9)	.053 (ns)
KCV	.519 (5.5)	.284 (2.8)	.124 (ns)	-.004 (ns)	.001 (ns)
Met school					.131 (1.7)
CKV *					.466
Met school					(3.5)
<u>Controlevariabelen</u>					
Vrouw		-.073 (2.6)		.039 (ns)	.022 (ns)
Onderwijsniveau		.185 (5.5)		.068 (1.6)	.062 (ns)
Cultureel profiel		.009 (ns)		-.014 (ns)	-.026 (ns)
Leeftijd		.010 (ns)		.047 (ns)	.054 (ns)
Culturele activiteiten ouders		.072 (2.4)		-.022 (ns)	.003 (ns)
Allochtoon		.061 (2.0)		.019 (ns)	.015 (ns)
Omvang cultureel aanbod gemeente		-.011 (ns)		.129 (3.6)	.129 (3.6)
Adj.R ²	.069	.104	.039	.056	.098

Tussen haakjes: T waarden, ns: t<1.6.

groep zou gelegen kunnen zijn in het feit dat museumbezoek het vaakst in groepsverband, samen met docenten en medeleerlingen, wordt afgelegd.

Tabel 4.10 bevestigt het beeld dat we ook in Momentopname 2000 van (gezamenlijk) cultuurbezoek verkregen. Het laatste museumbezoek heeft in meer dan de helft van de gevallen plaatsgevonden met leraren en schoolgenoten en betrof dus naar alle aannemelijkheid een groepsexcursie. Ook bij theatervoorstellingen is dit een relatief veel voorkomende bezoeksform (ruim 23% van de laatste bezochte activiteiten); bij films en concerten komt groepsbezoek zelden voor. We kunnen verder nagaan of de groepsexcursie met name verantwoordelijk is voor de keuze van meer complexe musea door de betreffende variabele als een interactieterm toe te voegen aan de regressievergelijkingen van tabel 4.9. Omdat

Film N=1161			Theater N=420			Concert N=494		
.084 (ns)	.001 (ns)	.001 (ns)	.217 (7.8)	-.044 (ns)	-.250 (5.9)	.272 (3.4)	.169 (1.6)	.142 (1.3)
.397 (3.2)	.285 (2.0)	.253 (1.8)	.707 (3.3)	.334 (1.4)	.238 (ns)	.470 (2.9)	.304 (1.7)	.312 (1.7)
		1.080 (4.5)			.492 (2.2)			-.174 (ns)
		-.573 (1.6)			.487 (1.4)			.993 (ns)
	-.105 (3.5)	-.107 (3.6)		-.013 (ns)	-.013 (ns)		-.108 (2.5)	-.111 (2.6)
	.067 (1.9)	.071 (2.0)		.206 (3.6)	.187 (3.4)		.078 (ns)	.077 (1.6)
	.016 (ns)	-.007 (ns)		.020 (ns)	.034 (ns)		.050 (ns)	.051 (ns)
	.016 (ns)	.017 (ns)		.121 (2.0)	.112 (2.9)		.036 (ns)	.035 (ns)
	.064 (2.0)	.066 (2.1)		-.152 (3.0)	-.089 (1.7)		.058 (ns)	.061 (ns)
	.042 (ns)	.038 (ns)		.071 (ns)	.034 (ns)		.087 (2.0)	.086 (1.9)
	-.017 (ns)	-.022 (ns)		-.018 (ns)	-.036 (ns)		.037 (ns)	.036 (ns)
	.023	.042	.030	.076	.150	.029	.046	.049

de variabele 'groepsverband' als 0,1 gecodeerd is, heeft het effect van CKV-nu ditmaal betrekking op bezoek buiten groepsverband, en de interactieterm op de stijging in complexiteit die bezoek in groepsverband met zich meebrengt. De uitslag is bij museumbezoek eenduidig; de voorkeur voor complexe musea is er alleen voor zover het om door docenten begeleide schoolexcursies gaat. Wat de overige museumbezoeken betreft onderscheiden de door CKV-ers bezochte instellingen zich niet van wat de controlegroep (zonder CKV) heeft bezocht.

Tabel 4.10
Gezelschap met wie laatst bezochte activiteit is ondernomen

	Museum	Film	Theater	Concert
Met ouders	10.8%	6.6%	35.2%	16.7%
Met schoolgenoten zonder leraar	6.1%	16.5%	14.2%	14.6%
Met schoolgenoten en leraar	51.2%	3.0%	23.1%	1.9%
Met vrienden buiten school	4.6%	59.1%	15.3%	52.6%
Alleen	1.3%	0.3%	1.6%	1.8%
Anders	6.0%	14.5%	10.1%	12.5%
N	967	1184	614	618

De relaties tussen CKV1-deelname en cultuurparticipatie die in het voorafgaande zijn getoond, zijn niet onverwacht. We zien hier dat de CKV1-leerlingen echt (zeggen te) doen wat het curriculum voorschrijft en dat kan ook bijna niet anders. De bevinding dat leerlingen die CKV1 al langer achter de rug hebben, niet cultureel actiever zijn dan de controlegroepen, is een tegenvaller voor de CKV1-intenties, maar het is voorshands de vraag hoeveel waarde we er nu aan moeten hechten. Het gaat op dit moment nog om een kleine groep, zulke (voorlopige) bevindingen kunnen anders uitpakken wanneer we in de toekomst grotere groepen leerlingen in deze situatie ondervragen. De uitslagen met betrekking tot de keuze van culturele activiteiten laten zien dat CKV1 wel stimuleert in de richting van complexere activiteiten, maar het geeft te denken dat vooral de schoolexcursies naar musea hiervoor verantwoordelijk zijn.

4.6 Kennis van en waardering voor kunst en cultuur

In het navolgende richten we ons op twee andere doelvariabelen waarop CKV1 op korte termijn een werking kan hebben: kennis van kunst en cultuur en waardering voor kunst en cultuur. De kennistest is een nieuw element in onze vragenlijst; de cohorten van Momentopname 2000 zijn hierover niet ondervraagd. De waarderingsschaal is daarentegen zelf-

de als die aan eerdere cohorten is voorgelegd. Kennis van kunst en cultuur is gemeten aan de hand van de multiple-choicevragen die zijn weergegeven in tabel 4.11.

Tabel 4.11

Vragen en antwoorden kennistest

Antwoorden in procenten; cohort 2001

		%
In welke muziekstijl wordt scratchen veel toegepast?	1 House	19
	2 Hiphop	53
	3 Rock	3
	4 weet niet	24
Wie schreef de opera Die Zauberflöte?	1 Beethoven	11
	2 Bizet	12
	3 Mozart	28
	4 weet niet	50
Wie maakte het schilderij De Schreeuw?	1 Pablo Picasso	7
	2 Karel Appel	28
	3 Edvard Munch	15
	4 weet niet	5
De film Titanic is een typisch voorbeeld van:	1 horror	2
	2 romantisch drama	97
	3 western	1
	4 weet niet	1
Welke Utrechtse architect staat bekend om het gebruik van de kleuren rood, blauw, geel, witen zwart?	1 Rem Koolhaas	5
	2 Gerrit Rietveld	38
	3 Berlage	4
	4 weet niet	54
Waardoor liet de kunstenaar Edgar Degas zich inspireren?	1 balletdanseressen	11
	2 landschappen	12
	3 bloemstukken	9
	4 weet niet	68
Wat is een eenakter?	1 toneel door één speler	25
	2 toneel met één bedrijf	18
	3 muziek door één musicus	5
	4 weet niet	52
Wat is een flashback in een film?	1 een blik vooruit in de toekomst	2
	2 een blik terug in het verleden	93
	3 een laag camerastandpunt	2
	4 weet niet	4

Vervolg tabel 4.11 op pagina 74

Vervolg tabel 4.11

		%
Wie is de schilder van De Nachtwacht?	1 Pieter Breughel	1
	2 Johannes Vermeer	3
	3 Rembrandt van Rijn	88
	4 weet niet	9
Van wie is het nummer Stan?	1 Robbie Williams	1
	2 Eminem	93
	3 Madonna	2
	4 weet niet	5
Hoe noemen we bij het toneel een wonderlijke ontknoping van het plot?	1 deus ex machina	19
	2 rei	14
	3 monoloog	7
	4 weet niet	61
Wat is een crescendo in een muziekstuk?	1 een plotselinge harde klank	8
	2 de klanksterkte neemt langzaam toe	39
	3 de klanksterkte neemt langzaam af	6
	4 weet niet	47
Welk instrument wordt in R&B nauwelijks gebruikt?	1 drum	15
	2 bass	7
	3 cello	67
	4 weet niet	11
Wie van de drie is géén cabaretier?	1 Hans Teeuwen	4
	2 Theo Maassen	6
	3 Theo van Gogh	67
	4 weet niet	24
Wie schreef de boeken "Kroniek van een aangekondigde dood" en "Over liefde en andere duivels"?	1 Isabelle Allende	8
	2 Gabriel Garcia Marquez	9
	3 Mario Vargas Llosa	5
	4 weet niet	79

Gepoogd is over een breed scala van culturele uitingen een kennisvraag te stellen. Jammer genoeg zijn de vragen iets te gemakkelijk uitgevallen; in de meeste gevallen wist een grote meerderheid het goede antwoord. De gemiddelde score van de ondervraagde leerlingen is niettemin ongeveer 50% en dat is goed. In tabel 4.12 staan de uitspraken waarmee de ondervraagde leerlingen konden aangeven hoeveel waardering zij kunnen opbrengen voor kunst en cultuur.

In tabel 4.13 wordt de gemeten kennis en waardering in verband gebracht met de CKV1-

Tabel 4.12
 Waardering voor kunst en cultuur (in procenten)
 Cohort 2001

	%	%
	mee eens	oneens
Lezen zet aan tot nadenken.	82%	
Als ik naar de schouwburg zou gaan, zou ik me schamen daarover aan mijn vrienden te vertellen. (-)		92%
Ik voel me thuis bij mensen die van kunst houden.	20%	
Kunst hoort bij kakkers. (-)		81%
Ik bewonder mensen die klassieke muziek spelen.	38%	
Een museum is typisch iets voor oudere mensen. (-)		71%
Jongens die van klassieke muziek houden zijn watjes.(-)		80%
Theater is voor een ander soort mensen dan ik. (-)		55%
Klassieke muziek is net zo goed iets voor jongeren als voor ouderen.	62%	
Boeken lezen is iets voor als je oud bent. (-)		90%

(-) Negatief geformuleerd item: antwoorden geven % mee oneens. Cronbachs alfa=.807.

ervaringen en de achtergrondvariabelen. De uitkomsten omtrent kennis zijn positief voor CKV1. CKV-ers (en ook KCV-ers) zijn beter in het beantwoorden van de kennisvragen dan de controlegroepen, en dat is maar ten dele toe te schrijven aan het feit dat de CKV-ers een hoger opleidingsniveau hebben.

Bij waardering voor kunst en cultuur vinden we een iets andere conclusie. Weliswaar onderscheiden CKV-ers en KCV-ers zich positief van de controlegroepen, maar dit is wat betreft CKV1 volledig terug te voeren op het opleidingsniveau. Als we de controlevariabelen constant houden, wordt het effect van CKV-nu zelfs licht negatief. Hoewel de betrokken coëfficiënt niet statistisch significant is, suggereert dit toch sterk dat de werking van CKV op de attitudes van leerlingen althans op de korte termijn, echt niet positief is. Opmerkelijk onder de effecten van de controlevariabelen is dat meisjes een heel veel grotere waardering hebben voor kunst en cultuur dan jongens, en ook dat de waardering onder allochtone leerlingen significant hoger is dan onder autochtone leerlingen. Beide bevindingen komen overeen met de resultaten van de vorige Momentopname.

Tabel 4.13

Waardering voor kunst en kennis van kunst en cultuur naar CKV1-deelname
 Gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (N=1250)

	Kennis van kunst en cultuur				Waardering voor kunst en cultuur			
CKV-nu	.276 (9.8)	.275 (10.0)	.083 (2.6)	.106 (3.3)	.090 (3.2)	.093 (3.2)	-.017 (ns)	.007 (ns)
CKV-toen		-.018 (ns)		-.022 (ns)		-.024 (ns)		-.032 (ns)
KCV		.214 (7.9)		.087 (3.5)		.177 (6.4)		.087 (3.0)
Controlevariabelen								
Vrouw			.011 (ns)	.010 (ns)			.278 (10.4)	.278 (10.5)
Onderwijsniveau			.266 (9.3)	.234 (7.7)			.213 (9.2)	.179 (5.8)
Cultureel profiel			.057 (2.1)	.058 (1.9)			.118 (4.3)	.113 (4.2)
Leeftijd			.139 (4.5)	.116 (3.7)			.019 (ns)	-.003 (ns)
Culturele activiteit ouders			.139 (4.8)	.133 (6.7)			.184 (4.9)	.185 (6.6)
Allochtoon			-.162 (5.9)	-.160 (5.8)			.084 (3.0)	.085 (3.0)
Omvang cultureel aanbod gemeente			.037 (1.4)	.037 (ns)			-.011 (ns)	-.012 (ns)
Adj. R ²	7.5%	12.0%	23.3%	23.9%	0.7%	3.8%	20.4%	20.6%

Tussen haakjes: T-waarden, ns: t<1.6)

4.7 Conclusies

De analyses in dit hoofdstuk leiden kort samengevat tot de volgende conclusies.

- Overeenkomstig het curriculum bezoeken - in vergelijkbare omstandigheden - CKV-ers vaker culturele activiteiten dan niet - CKV-ers. Dit geldt vooral serieuze cultuurvormen, bij populaire cultuurvormen is er geen groot verschil.
- Bij meer gedetailleerde analyse van de aard van de laatst bezochte activiteiten vinden we dat door de bank genomen CKV-ers complexere cultuuruitingen bezocht hebben dan niet-CKV-ers. Dit is vooral sterk het geval bij museumbezoek. Nadere analyse van het patroon bij museumbezoek leert dat vooral door docenten begeleide schoolexcur-sies verantwoordelijk zijn voor deze keuze voor meer complexiteit.

- Evenmin als bij het meetmoment in 2000 is er een effect van CKV1 op waardering voor kunst en cultuur. CKV-ers zijn daarentegen wel succesvoller in het beantwoorden van de voorgelegde kennisvragen dan hun medeleerlingen die geen CKV hebben gehad.
- Het verstrekken van CKV-passen en CKV-bonnen aan groepen leerlingen die geen CKV1 hebben (in het jaar van onderzoek was dat vooral het geval in het vmbo) heeft geen statistisch significant effect gehad op culturele activiteiten.
- Onder de beperkte groep van leerlingen (N=42) die in het schooljaar 2000-2001 geen CKV1 heeft, maar het vak eerder wel heeft gehad, is niets te merken van een blijvende stimulerende werking van dit vak op hun culturele participatie, kennis van of waardering voor kunst en cultuur.
- KCV-ers lijken tamelijk veel op CKV-ers in termen van culturele activiteit.

5 De invulling en beleving van CKV1 door leerlingen

In dit hoofdstuk concentreren we ons op de CKV1-leerlingen zelf: wat vinden ze van het vak, hoe vullen ze het in en welke invloed oefent de docent daarop uit? In de eerste plaats onderzoeken we de mening van de leerlingen over CKV1. In het schooljaar 1999-2000 kwamen er nogal wat klachten naar voren over het vak. De leerlingen waren vooral niet te spreken over het produceren van verslagen. Deze keer onderzoeken we in hoeverre dezelfde problemen opnieuw naar voren komen in het schooljaar 2000-2001. Daarnaast kijken we welke leerlingen het meest klagen en welke leerlingen positiever zijn over het vak. Een belangrijke vraag is of de tevredenheid van CKV1-leerlingen beïnvloed wordt door de manier waarop het vak gegeven wordt. Zijn leerlingen op de ene school meer te spreken over CKV1 dan op de andere? Daarnaast onderzoeken we of een culturele omgeving de waardering voor het vak verhoogt.

In de tweede plaats bestuderen we de verplichte culturele activiteiten voor het vak CKV1. Havo-leerlingen moeten zes, vwo-leerlingen tien culturele activiteiten ondernemen. In 2001 is aan leerlingen gevraagd de leukste en de minst leuke van de tot dan toe ondernomen activiteiten te omschrijven. Uit deze gegevens ontstaat aldus een beeld van de keuzes die leerlingen maken uit het cultureel aanbod en van de culturele activiteiten die hun wel en niet aanspreken. Ook hierbij is de vraag in hoeverre de school en de docenten de keuzes uit het cultureel aanbod bepalen en of de keuze complexer uitvalt in gemeenten met een breed cultureel aanbod.

Vragen

In dit hoofdstuk worden de volgende vragen beantwoord.

- Wat vinden leerlingen van het vak CKV1? Welke leerlingen spreken het vak het meest aan? Wordt het oordeel over CKV1 beïnvloed door het CKV1-docententeam en het cultureel aanbod in de omgeving?
- Welke culturele activiteiten kiezen leerlingen voor CKV1? Welke leerlingen kiezen de meest complexe culturele activiteiten? Wordt de complexiteit van de gekozen culturele activiteiten beïnvloed door het CKV1-docententeam en het cultureel aanbod in de omgeving?

De gegevens in dit hoofdstuk hebben betrekking op de CKV1-leerlingen die in het voorjaar van 2001 zijn ondervraagd (cohort 2001). Leerlingen zonder CKV1, KCV-leerlingen en leerlingen die het vak CKV op vmbo (experimenteel) volgen worden in dit hoofdstuk buiten beschouwing gelaten.

5.1 Achtergrond van de CKV1-leerlingen

Van de in het voorjaar 2001 ondervraagde leerlingen volgen 436 leerlingen CKV1 of hebben het vak kort geleden gevolgd. In tabel 5.1 is te zien hoe deze CKV1-leerlingen verspreid zijn over schoolniveaus en leerjaren. Om te bepalen wie een CKV1-leerling is en wie niet, zijn we uitgegaan van het schoolniveau en het leerjaar: alle leerlingen van havo 4, vwo 4 en vwo 5 zijn beschouwd als CKV1-leerlingen (en dit kwam grotendeels overeen met wat leerlingen en hun klasgenoten daar zelf over zeiden); van alle derdeklassers, ook vbo en mavo, is verondersteld dat ze het vak (nog) niet hebben (met uitzondering van één havo 3-klas). Gymnasiumleerlingen kunnen (eventueel als enkeling in een klas) CKV1 als keuzevak volgen. Zij worden tot de CKV1-leerlingen gerekend wanneer ze zelf aangaven het vak te volgen of gevolgd te hebben. In deze analyses onderscheiden we de schoolniveaus havo en vwo (gymnasiumleerlingen worden dus niet apart bestudeerd) en de leerjaren 4 en 5 (de havo 3-klas met CKV1 rekenen we bij het vierde leerjaar*.

Tabel 5.1

Schoolniveau en leerjaar van de ondervraagde CKV1-leerlingen uit cohort 2001

	3	4	5	totaal
Havo	12 (3%)	130 (30%)		142 (33%)
Vwo		152 (35%)	132 (30%)	284 (65%)
Gymnasium		1 (0%)	9 (2%)	10 (2%)
Totaal	12 (3%)	283 (65%)	141 (33%)	436 (100%)

In de analyses gaan we in de eerste plaats na hoe de houding tegenover CKV1 en de keuze voor culturele activiteiten afhangt van de achtergrondkenmerken die in hoofdstuk 4 besproken zijn. Daarnaast is een belangrijke vraag welke invloed de CKV1-docenten (teams) uitoefenen op de mening en de gemaakte keuzes van de CKV1-leerlingen. In hoofdstuk 3 is de vraag gesteld in hoeverre de CKV1-docenten voldoen aan het CKV1-ideaal in hun manier van lesgeven, in hun houding tegenover het vak en in de vrijheid die ze hun leerlingen geven bij de invulling van het vak. Naarmate docenten het CKV1-ideaal meer benaderen is hun manier van lesgeven benoemd als meer ervaringsgericht. In dit hoofdstuk onderzoeken we welke invloed een ervaringsgerichte lesstijl heeft op de houding en de gedragskeuzes van leerlingen. De ervaringsgerichtheid van de CKV1-lessen is berekend als een gemiddelde van de lesstijl van alle docenten op een school.

* Dit is niet onredelijk omdat deze leerlingen voor een deel het vierdejaarslesprogramma volgen.

5.2 Mening over CKV1

Wat vinden leerlingen van CKV1? In tabel 5.2a staan kenmerken van CKV1 die aan de leerlingen zijn voorgelegd met de vraag aan te geven of ze dit goed of slecht vonden aan het vak. Dezelfde uitspraken zijn ook aan de leerlingen in 2000 voorgelegd. Het blijkt dat de rangorde van wat ze slecht vinden aan het vak nog steeds hetzelfde is.

Tabel 5.2a

Goede en slechte dingen aan CKV1 (voorgegeven uitspraken) (in procenten)
Cohort 2001 (minimale N=413); tussen haakjes cohort 2000 (N=592)

	%	%	%
	slecht	niet goed, niet slecht	goed
... dat je verslagen moet schrijven over de culturele activiteiten	39 (49)	42 (36)	19 (8)
... dat bezoek aan cultuur verplicht is	28 (34)	43 (41)	29 (25)
... dat bezoeken van musea en voorstellingen meer aandacht krijgen dan zelf tekenen en muziek maken	28 (35)	46 (44)	26 (22)
... dat zelf tekenen en muziek maken een klein onderdeel van het vak vormen	27 (33)	41 (36)	32 (31)
... dat je voorstellingen bezoekt waar je anders niet naartoe zou gaan	22 (28)	34 (35)	44 (40)
... dat je er geen eind(examen)cijfer voor krijgt	12 (14)	27 (27)	61 (59)

Tabel 5.2b

Problemen die zich voordoen bij CKV1 (voorgegeven uitspraken) (in procenten)
Cohort 2001 (minimale N=409); tussen haakjes cohort 2000 (N=597)

	%	%	%
	geen probleem	enigszins een probleem	groot probleem
... dat het schrijven van verslagen veel tijd kost	12 (10)	35 (33)	53 (56)
... dat het bezoeken van culturele instellingen veel tijd kost	25 (23)	37 (36)	38 (41)
... dat je zelf nog geld bij moet betalen	31 (32)	40 (36)	29 (33)
... de hoeveelheid leuke voorstellingen en tentoonstellingen	44 (40)	40 (39)	16 (21)
... dat je de CKV-bonnen niet overal kunt inwisselen	42 (45)	46 (39)	12 (15)
... dat je ver moet reizen	34 (44)	41 (35)	25 (11)

Tabel 5.3

Waardering van het vak CKV1: in hoeverre vind je de lessen CKV1... (in procenten)
Cohort 2001 (minimale N=404)

	%	%	%
	helemaal niet	een beetje	heel erg
Moelijk	74	24	1
Aantrekkelijk	43	51	6
Nuttig	47	49	4
Interessant	37	52	11

Nog steeds noemen leerlingen het schrijven van de verslagen van de culturele activiteiten het meest als slecht aan het vak. Ook uit de andere cijfers treedt hetzelfde beeld naar voren als bij de eerste momentopname. Echter, er zijn geringe verschuivingen zichtbaar en ook al zijn deze klein, ze gaan wel steeds in de richting van een iets positievere houding ten opzichte van CKV1.

In tabel 5.2b staan zes mogelijke problemen opgesomd en leerlingen moesten aangeven in hoeverre zij die van toepassing vonden. Ook hier is de rangorde van de problemen ten opzichte van 2000 niet veranderd. Nog steeds wordt het schrijven van verslagen genoemd als grootste probleem. Net als bij de uitkomsten van tabel 5.2a is er sprake van een lichte tendens naar een iets positievere houding van leerlingen tegenover het vak.

Een iets andere vraag is of leerlingen het vak ook 'leuk' vinden. Deze keer is de leerlingen ook gevraagd in hoeverre ze het vak CKV1 moeilijk, aantrekkelijk, nuttig en interessant vonden (zie tabel 5.3). Het blijkt dat leerlingen het vak over het algemeen niet moeilijk vinden. Over de vraag of het ook aantrekkelijk, nuttig en interessant is, zijn de meningen verdeeld. Grofweg de helft van de leerlingen waardeert het vak niet, terwijl de andere helft het vak een beetje positief beoordeelt. Hieruit rijst dus een negatiever beeld op dan uit de voorgegeven items over het vak in de tabellen 5.2a en 5.2b. Ook al ervaren leerlingen sommige kenmerken van het vak niet als problematisch, ze vinden het vak niet erg leuk.

Welke CKV1-leerlingen staan positief tegenover CKV1 en welke CKV1-leerlingen hebben er een hekel aan? Om deze vragen te kunnen analyseren is van de voorgegeven uitspraken in de tabellen 5.2a en 5.2b een samenvattende index geconstrueerd ($\alpha = .74$). Net als in de vorige momentopname bleken 11 van de 12 items goed met elkaar samen te hangen (alleen de klacht dat je er geen examencijfer voor krijgt, viel er buiten). In tabel 5.4 (eerste twee kolommen) zien we het resultaat van de analyses. Het blijkt dat met name meisjes veel positiever staan tegenover het vak en duidelijk veel minder te klagen hebben. Ook leerlingen met cultuurbezoekende ouders en leerlingen die een cultureel profiel hebben gekozen waarderen het vak meer. Leerlingen van havo 4, vwo 4 en vwo 5 verschillen niet van elkaar. Het effect van het cultureel aanbod in een gemeente is negatief (maar net niet significant) en gaat daarmee tegen de verwachting in. Het is niet zo dat CKV1-leerlingen in kleine gemeenten met minder cultureel aanbod meer klagen. Ten slotte doen zich geen verschillen tussen scholen voor in de houding van CKV1-leerlingen tegenover het vak. Leerlingen van alle scholen rapporteren dezelfde hoeveelheid klachten, ongeacht de problemen die sommige CKV1-docententeams zelf hebben met het vak en ongeacht ook de manier waarop het vak gedoceerd wordt.

Tabel 5.4
Reacties op CKV1: problemen en waardering (gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten en T-waarden). Cohort 2001

	weinig problemen	hoge waardering
Meisje	.21 (4.0)	.16 (3.1)
Allchooton	-.01 (-.2)	.11 (1.9)
Leeftijd	-.03 (-.5)	.01 (.1)
Cultureel uitgaan ouders	.15 (2.6)	.19 (3.3)
Leesgedrag ouders	-.01 (-.3)	-.02 (-.3)
Havo 4	0	0
Vwo 4	.01 (.1)	-.05 (-.7)
Vwo 5	.00 (.0)	-.06 (-.9)
Cultureel profiel	.12 (2.4)	.15 (2.9)
Ervaringsgericht lesgeven door docenten	.09 (1.8)	.14 (2.8)
Gesignaleerde problemen door docenten	-.04 (-.9)	-.06 (-1.1)
Cultureel aanbod in gemeente	-.11 (-1.9)	-.08 (-1.5)
Verklaarde variantie (R ² adj.)	9%	9%
N	387	382

Cursief: T-waarde > 2.0

Ook van de items 'aantrekkelijk', 'nuttig' en 'interessant' is een schaal geconstrueerd ($\alpha = .81$). Hoe 'moeilijk' het vak gevonden werd, bleek nauwelijks samen te hangen met de overige items. Wanneer we in tabel 5.4 (kolom 3 en 4) nagaan welke leerlingen het vak het meest aantrekkelijk, nuttig en interessant vinden, dan treedt deels hetzelfde beeld naar voren als bij de analyse van de gesignaleerde problemen. Meisjes, leerlingen uit cultureel actieve gezinnen en leerlingen die het cultureel profiel volgen, oordelen positiever over CKV1. Net als bij de problemen met het vak vinden we een - niet significant - negatief effect van het cultureel aanbod in de gemeente. Een culturele omgeving maakt CKV1 voor leerlingen in ieder geval niet aantrekkelijker. De waardering van het vak lijkt daarentegen wel af te hangen van de manier waarop het gegeven wordt. Leerlingen die ervaringsgericht les krijgen vinden CKV1 leuker.

Deze uitkomst roept de vraag op naar de kwaliteit van ervaringsgerichte lessen. Vinden leerlingen van docenten die ervaringsgericht lesgeven het vak misschien leuker, omdat ze minder hoeven te leren? Nagegaan is of leerlingen die ervaringsgericht les krijgen even hoog scoren als andere leerlingen op de culturele kennistest die besproken is in hoofdstuk 4. De analyses leren dat dit niet het geval is; er zijn geen verschillen in de hoeveelheid culturele kennis tussen CKV1-leerlingen op scholen waar ervaringsgericht en scholen waar kennisgericht wordt lesgegeven.

5.3 Keuze van culturele activiteiten

Als onderdeel van CKV1 wordt zoals bekend van havo-leerlingen verwacht dat ze ten minste zes culturele activiteiten ondernemen en van vwo-leerlingen worden er ten minste tien activiteiten verwacht. Op het moment van ondervraging - in mei - hebben de vierdeklassers er bijna een heel schooljaar op zitten; vijfdeklassers in het vwo zijn in de regel al een jaar langer met hun kunstdossier bezig. Deze situatie zien we terug in het aantal tot dan toe ondernomen culturele activiteiten: gemiddeld 4,5 door leerlingen in 4 havo, 5 door leerlingen in 4 vwo en 8,4 door leerlingen in 5 vwo.

Het merendeel van deze activiteiten vindt, zoals de bedoeling van CKV1 is, plaats buiten de school. Bij de vierdeklassers vindt slechts een kwart van de activiteiten in school plaats; bij vijfdeklassers in het vwo is dat nog minder, namelijk 17 procent. Deze berekening is gebaseerd op het aantal activiteiten dat leerlingen zeggen tot dan toe gedaan te hebben voor CKV1. Deze schatting valt iets hoger uit dan die van de kunstcoördinatoren, die het percentage van het totaal aantal te ondernemen activiteiten op school schatten op gemiddeld 10 procent (zie hoofdstuk 3). Het verschil kan worden verklaard als we veronderstellen dat leer-

Tabel 5.5a

Genre van de leukste culturele activiteit voor CKV1 (in procenten). Cohort 2001 (N=396)

leukst	
Film	35 (1)
Cabaret	12 (2)
Musical	10 (3)
Iets anders	10 (3)
Popconcert	9 (5)
Toneel	9 (5)
Museum	8 (7)
Dans/ballet	6 (8)
Klassiek concert/opera of operette	1 (9)
Lezen van een verhaal/gedicht/boek	1 (9)

Tabel 5.5b

Genre van de leukste en de minst leuke culturele activiteit voor CKV1 (in procenten). Cohort 2001 (N=348)

minst leuk	
Museum	27 (1)
Toneel	21 (2)
Iets anders	15 (3)
Dans/ballet	10 (4)
Klassiek concert/opera of operette	7 (5)
Film	7 (5)
Cabaret	4 (7)
Musical	4 (7)
Lezen van een verhaal/gedicht/boek	3 (9)
Popconcert	1 (9)

lingen met name hun eerste activiteiten voor CKV1 op school doen.

Aan de leerlingen is gevraagd de leukste en de minst leuke van de tot dan toe ondernomen culturele activiteiten voor CKV1 te noemen. Het antwoord op deze vragen geeft een beeld van wat CKV1-leerlingen nu zoal uitkiezen als culturele activiteit. Door te vragen naar de leukste en minst leuke activiteit komen we tegelijkertijd te weten wat leerlingen waarderen en wat juist niet.

In tabel 5.5a en 5.5b staan de genres van de leukste en de minst leuke activiteit die de leerlingen voor CKV1 hebben ondernomen. Als we naar de leukste activiteit kijken, dan zien we dat hier de populaire genres hoog in de rangorde staan: film, cabaret en musical staan op de plaatsen 1, 2 en 3. De categorie 'iets anders' is moeilijk te benoemen, maar wordt weer gevolgd door popconcert. De meest serieuze genres zijn onderaan terechtgekomen. Voor de keuze van de minst leuke culturele activiteit zien we een bijna omgekeerd plaatje. Met uitzondering van de diffuse categorie 'iets anders' staan hier juist de genres museum, toneel en dans bovenaan.

Als we de leukste en de minst leuke culturele activiteit beschouwen als een steekproef van twee activiteiten uit het kunstdossier, dan is de vraag of zich verschillen voordoen tussen CKV1-leerlingen in de complexiteit van hun keuze. En zo ja, hangt deze keuze alleen af van individuele achtergrondkenmerken of heeft het CKV1-docententeam daar invloed op? De door de leerlingen genoemde culturele activiteiten zijn door experts beoordeeld op hun complexiteit (zie voor de procedure hoofdstuk 4). Tabel 5.6 laat zien welke leerlingen een complexere keuze maken uit het cultureel aanbod.

Tabel 5.6 bevestigt onmiddellijk wat ook naar voren kwam in de tabellen 5a en 5b, namelijk dat naarmate de activiteit complexer is, deze minder vaak als leukste benoemd wordt (zie het grote effect van 'de activiteit is als leukste genoemd').

Kijken we naar de andere kenmerken van de CKV1-leerlingen dan blijkt dat vijfdeklassers in het vwo die al iets langer CKV1 volgen, culturele activiteiten in complexere genres hebben gekozen. Opvallend is dat de complexiteit van het kunstdossier niet afhangt van overige individuele kenmerken. Ook kenmerken die anders, en ook in Momentopname 2000, wel vaak een positievere houding tegenover kunst en cultuur teweegbrengen, leiden niet tot een keuze voor complexere culturele activiteiten. Jongens en meisjes, cultureel actieve ouders of niet, er doen zich tussen deze groepen leerlingen geen verschillen voor in de complexiteit van het kunstdossier. Ook leerlingen die het cultureel profiel volgen, kiezen geen andere genres als leukste of minst leuke activiteit voor CKV1. Het cultureel aanbod in de gemeente heeft ook geen invloed op de inhoud van het kunstdossier.

In Momentopname 2000 werd wel gevonden dat meisjes, leerlingen met een cultureel profiel en leerlingen uit cultureel actieve gezinnen vaker deelnamen aan serieuze culturele activiteiten voor CKV1. Die gegevens waren gebaseerd op de vraag hoe vaak CKV1-leerlingen in elk van de genoemde genres geparticipeerd hadden. Dit leverde een tamelijk volledig beeld op van het geheel aan culturele activiteiten van de CKV1-leerlingen. De huidige gegevens zijn daarentegen een selectie door de leerling zelf uit het volledige repertoire aan culturele activiteiten, namelijk de leukste en de minst leuke. Een mogelijke verklaring is dat leerlingen wel verschillen in wat ze kiezen uit het cultureel aanbod, maar minder in wat ze daaruit het hoogst en het laagst waarderen. Dit zou betekenen dat de vraag naar de leukste en minst leuke activiteit geen representatief beeld biedt van de inhoud van het kunst-dossier en dat de uitkomsten met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd moeten worden. In de complexiteit van de gemaakte keuzes bestaan geen verschillen tussen scholen. Leerlingen van CKV1-docententeams van wie de lessen als ervaringsgericht bestempeld kunnen worden, noemen dezelfde culturele activiteiten - qua complexiteit - als leerlingen van

Tabel 5.6

Complexiteit van de gekozen culturele activiteiten voor CKV1 (gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten en T-waarden)
Cohort 2001 (N=579)*

De activiteit is als leukste genoemd	-.35	(-8.9)
Aantal CKV1-activiteiten	-.06	(-1.3)
Meisje	-.03	(-.9)
Allochtoon	.04	(1.0)
Leeftijd	-.01	(-.2)
Cultureel uitgaan ouders	.06	(1.5)
Leesgedrag ouders	-.05	(-1.1)
Havo 4	0	
Vwo 4	-.01	(-.2)
Vwo 5	.13	(2.3)
Cultureel profiel	.02	(.5)
Cultureel aanbod in gemeente	-.06	(-1.4)
Ervaringsgericht lesgeven door docenten	.06	(1.6)
Met ouders	.10	(2.5)
Met docent	.31	(6.5)
Met leerlingen	.08	(1.9)
Met vrienden, alleen of anders	0	
Verklaarde variantie (R^2 adj.)		26%

Cursief: T-waarde > 2.0

* De eenheden van analyse zijn in dit geval de genoemde activiteiten en niet de leerlingen zelf. Daarom is het aantal eenheden ook groter dan bij de overige analyses. Het is echter niet verdubbeld, omdat niet alle leerlingen bij beide vragen een activiteit genoemd hebben. Dit laatste maakt het noodzakelijk te controleren voor de vraag of de activiteit als leukste of als minst leuke genoemd is. Daarnaast is gecontroleerd voor het aantal genoemde activiteiten en het totaal aantal ondernomen activiteiten voor CKV1. Leerlingen die nog niet zoveel activiteiten hebben gedaan, hebben wellicht minder keuzemogelijkheden en hebben dus ook minder kans om een complexe activiteit te kiezen.

meer kennisgerichte CKV1-docententeams. Wel hangt de complexiteit van de culturele activiteit sterk af van het gezelschap waarin de culturele activiteit bezocht is. Een cultuurbezoek onder begeleiding van de docent valt een stuk complexer uit dan zo'n bezoek in gezelschap van vrienden. Als leerlingen met elkaar op stap gaan, kiezen ze dezelfde activiteiten als wanneer ze met vrienden gaan. Ook zien we een niet zo verrassend effect van de ouders; leerlingen gaan met hun ouders naar ander (en complexer) aanbod dan met hun vrienden. Ter verduidelijking is in tabel 5.7 afgebeeld waar leerlingen met hun docent en met hun ouders dan precies naar toegaan. Uit deze tabel blijkt dat wanneer leerlingen cultuur bezoeken onder begeleiding van een docent, dat meestal een bezoek aan een museum of een toneelvoorstelling is, de complexere genres dus. Ook met hun ouders bezoeken leerlingen relatief vaak musea. Echter, leerlingen gaan samen met hun ouders niet uitsluitend naar de complexere cultuurvormen; ze gaan ook naar populaire genres als musical en cabaret.

Tabel 5.7

Keuze van het genre van twee culturele activiteiten in gezelschap van docent, ouders, medeleerlingen en overige (in procenten)
Cohort 2001 (N=739)

		%	%	%
	met docent	met medeleerlingen	met ouders	met vrienden buiten school, alleen of anders
Museum	27	5	25	7
Toneel	25	12	12	5
Iets anders	14	13	10	11
Film	11	32	7	38
Dans/ballet	8	11	4	6
Klassiek concert/opera of operette	7	2	4	2
Musical	5	6	20	6
Cabaret	4	13	15	8
Lezen van een verhaal/gedicht/boek	1	0	0	5
Popconcert	0	7	3	14

5.4 Conclusies

In dit hoofdstuk is nagegaan wat CKV1-leerlingen van het vak vinden en welke keuze ze maken uit het cultureel aanbod. Onderzocht is of er verschillen optreden tussen leerlingen onderling en tussen leerlingen van verschillende scholen. De volgende conclusies kunnen getrokken worden.

Over de houding tegenover CKV1:

- Net als in Momentopname 2000 vinden we dat CKV1-leerlingen niet erg positief staan tegenover het vak, hoewel er een lichte tendens is naar een positievere houding. Leerlingen die het vak het meest waarderen zijn meisjes, leerlingen uit cultureel actieve gezinnen en leerlingen die een cultureel profiel hebben gekozen.
- In de waardering van CKV1 doen zich wel verschillen voor tussen scholen; leerlingen die ervaringsgericht les krijgen oordelen positiever over het vak.
- In gemeenten met veel cultureel aanbod vinden we geen hogere waardering voor vak CKV1.

Over de complexiteit van de gekozen culturele activiteiten voor CKV1*:

- Minder complexe activiteiten worden door leerlingen vaker als leukste CKV1-activiteit bestempeld.
- CKV1-leerlingen in 5 vwo ondernemen complexere culturele activiteiten.
- In de complexiteit van de gekozen culturele activiteiten doen zich geen verschillen voor tussen scholen.
- In gemeenten met veel cultureel aanbod worden geen complexere culturele activiteiten gekozen voor CKV1.

* Aangetekend moet worden dat de resultaten met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd moeten worden vanwege de gekozen vraagstelling (de vraag naar de leukste en minst leuke activiteit levert mogelijk geen representatief beeld op van de gekozen culturele activiteiten).

6 De werking van de CKV-bonnen

De invoering van CKV gaat gepaard met de distributie van de CKV-pas en de CKV-bonnen. De voor CKV1 vereiste bezoeken aan culturele activiteiten kosten extra geld. Om aan deze uitgaven tegemoet te komen wordt aan de leerlingen eenmalig een CKV-pas en 50 gulden (22,69 euro) aan CKV-bonnen ter beschikking gesteld. Deze tegemoetkoming is een bijzondere vorm van overheidsondersteuning, die in Nederland niet zo heel erg veel wordt toegepast. In algemeen economische termen spreekt men van een vouchersubsidie, dat wil zeggen dat de ondersteuning bij uitstek objectgebonden plaatsvindt. In dit geval kun je met de pas en de bonnen weinig anders doen dan ze gebruiken voor de financiering van te ondernemen culturele activiteiten. Een ander kenmerk van vouchersubsidies (onder meer in het Amerikaanse voedselbonnensysteem), namelijk dat zij gemakkelijk inkomensafhankelijk te maken zijn, is slechts gerealiseerd voor zover men ervan uitgaat dat leerlingen een eigen, maar laag budget hebben; de uitgifte houdt geen rekening met het budget van hun ouders.

CKV-pas en CKV-bonnen worden eenmaal aan de betreffende leerling uitgereikt en dit is in havo, vwo en gymnasium in het vierde leerjaar. Merk op dat ook vierdeklasgymnasiasten meedelen, hoewel voor hen niet CKV1 maar KCV een verplicht examenvak is. In tegenstelling tot CKV1 kent KCV niet een minimaal aantal verplichte culturele activiteiten. Daarnaast waren in het schooljaar 2000-2001 CKV-passen en CKV-bonnen beschikbaar voor het derde leerjaar van het vmbo (vbo en mavo), hoewel CKV op de meeste vmbo-scholen nog niet van start is gegaan.

De passen en bonnen moeten echter wel aangevraagd worden door de scholen en uit eerdere hoofdstukken weten we dat niet alle scholen dat gedaan hebben. Uit de mededelingen van de kunstcoördinatoren weten we daarnaast dat sommige scholen niet alle bonnen uitreiken aan de leerlingen, maar een deel van de bonnen collectief inzetten om er culturele activiteiten mee te financieren (zie hoofdstuk 2). In dit hoofdstuk gebruiken we niet de kunstcoördinatoren, maar de leerlingen zelf als gegevensbron over het beheer en de besteding van de CKV-bonnen.

Vragen

In dit hoofdstuk worden over de passen en bonnen de volgende vragen beantwoord.

- In welke mate zijn CKV-passen en CKV-bonnen door de betrokken leerlingen ontvangen?
- In hoeverre zijn de ontvangen CKV-bonnen daadwerkelijk uitgegeven en op welke genres kunst en cultuur hebben de uitgaven betrekking gehad?
- Welke variaties zien we tussen leerlingen in de manier waarop zij hun bonnen uitgeven? In het bijzonder: maakt het voor het uitgavenpatroon wel of niet uit of de bonnen en passen vergezeld gaan van CKV1-onderwijs?

6.1 Ontvangen en uitgegeven CKV-bonnen

We onderzoeken of de CKV-bonnen bij de leerlingen zijn aangekomen en wat ze er eigenlijk mee hebben gedaan. Hoewel CKV-bonnen objectgebonden subsidies zijn, is er toch nog veel keuzevrijheid in de verscheidenheid aan culturele activiteiten. Mogelijkheden dat er iets misgaat zijn er ook.

Tabel 6.1 geeft aan hoe het met de bonnen gegaan is. De eerste kolom herhaalt de informatie van tabel 4.3 waarin al werd aangegeven welke klassen en schooltypen de bonnen hebben ontvangen. Ongeveer 55% van alle door ons ondervraagde leerlingen heeft zelf geen bonnen ontvangen. Wat betreft de derde leerjaren van havo, vwo en gymnasium is het niet ontvangen van bonnen overeenkomstig de regeling. Derde leerjaren van vbo en mavo blijven echter (ver) achter bij de mogelijkheden. De oorzaken zijn dat enkele van de onderzochte scholen geen bonnen hebben aangevraagd voor vmbo- en mavo-leerlingen en vooral dat in deze schooltypen de bonnen in meerderheid collectief worden besteed. De tweede kolom geeft nieuwe informatie, namelijk de waarde van de door de leerlingen

Tabel 6.1

Ontvangen waarde aan CKV-bonnen (gemiddelde waarde in guldens)

	Geen CKV-bonnen ontvangen	Wel CKV-bonnen ontvangen
Vbo		
Derde leerjaar	84.0%	fl. 31,94
Mavo		
Derde leerjaar	70.5%	fl. 38,40
Havo		
Derde leerjaar	96.9%	(fl. 38,26)
Vierde leerjaar	4.0%	fl. 42,77
Vwo		
Derde leerjaar	97.6%	(fl. 21,67)
Vierde leerjaar	2.4%	fl. 42,21
Vijfde leerjaar	5.1%	fl. 44,10
Gymnasium		
Derde leerjaar	100.0%	-
Vierde leerjaar	23.1%	fl. 44,88
Vijfde leerjaar	5.1%	fl. 42,57
Totaal	55.4%	fl. 41,93
N	2243	1001

Getallen tussen haakjes berusten op N < 10.

ontvangen bonnen. Voor iedereen bedraagt die waarde maximaal 50 gulden (22,69 euro). Leerlingen op alle niveaus en in alle leerjaren melden dat zij - gemiddeld per persoon - minder hebben gekregen. Gemiddeld over alle categorieën komen we uit op 41,93 gulden (19 euro). Dit duidt erop dat gemiddeld 8,07 gulden (3,69 euro) wordt achtergehouden. Het ontvangen bedrag verschilt echter tussen de schooltypen en derhalve ook het achtergehouden bedrag. Vbo-leerlingen hebben ruim 30 gulden (13,6 euro) gekregen, mavo-leerlingen krap 40 gulden (18,2 euro).

Vervolgens hebben we aan de leerlingen gevraagd hoe zij hun bonnen verdeeld hebben over culturele activiteiten en hoeveel bonnen ze eventueel nog in hun bezit hebben. De totale boekhouding staat weergegeven in tabel 6.2. Blijkens eigen opgave heeft men gemiddeld voor ruim 29 gulden (13,2 euro) aan bonnen daadwerkelijk uitgegeven. Dit is hoger dan de schattingen in Momentopname 2000, waar het bestede bedrag werd geschat op 17 gulden (7,7 euro). Volgens hun eigen opgave hebben de ondervraagde leerlingen nog voor ruim 18 gulden (8,2 euro) aan bonnen in hun bezit (de schatting in Momentopname 2000 was ruim 14 gulden of 6,4 euro), maar daarvan is inmiddels de waarde met ruim 5 gulden (2,3 euro) verminderd wegens het verlopen van de bonnen.

Tabel 6.2
Boekhouding van de CKV-bonnen (N=1001)

Totaal ter beschikking gesteld per leerling	fl. 50,00
Ontvangen door de leerlingen (eigen opgave)	fl. 41,93
Vermoedelijk achtergehouden per leerling	fl. 8,07
Nog in bezit, inmiddels verlopen	fl. 5,39
Nog in bezit, nog geldig	fl. 12,91
Volgens eigen opgave uitgegeven	fl. 29,06
Totaal verantwoord in boekhouding	fl. 47,36

Schatting van eigen opgaven berust op gegevens in tabel 6.3 (N=347).

De boekhouding klopt niet helemaal; het naar eigen zeggen ontvangen bedrag komt niet overeen met het totaal uitgegeven bedrag aan bonnen en het bedrag dat men nog in bezit heeft. Gezien de grove indeling van de antwoordcategorieën in de vragenlijst is dit niet zo opmerkelijk. Het is een waarschuwing dat we de gegevens over de verdeling van de bonnen over culturele activiteiten slechts als indicatief moeten beschouwen.

6.2 Verdeling van CKV-bonnen over activiteiten

Evenals in de eerste momentopname hebben we in 2001 de leerlingen gevraagd aan te geven aan welk type activiteiten hun bonnen zijn besteed. Onze eerdere bevinding was dat een onevenredig deel (ruim 30%) van de bonnen bij de bioscopen terecht is gekomen. Onevenredig in de zin dat films lang niet 30% van de activiteiten voor het kunstdossier beslaan. Niet alleen bleken films (per bezoek) duurder dan andere activiteiten, maar ook worden de bonnen uitgegeven aan films die niet voor het kunstdossier bezocht worden. Tabel 6.3 geeft aan hoe die besteding volgens de cohort 2001 is gegaan. Het patroon is hetzelfde als de vorige keer, maar de verschillen zijn nog scherper. Indien men aan een bepaald genre bonnen uitgeeft, is dat voor de meeste categorieën voor een bedrag tussen de 11 en 13 gulden. Musea krijgen per bezoekende leerling minder (ruim 8 gulden) en bioscopen meer (ruim 22 gulden). Middelen we dit uit over alle leerlingen met bonnen tot hun beschikking (ook degenen die helemaal niets hebben uitgegeven in de betrokken categorie), dan komen we tot de conclusie dat twee derde van de bonnen (een bedrag van ruim 20 gulden) is besteed aan populaire activiteiten en daarvan weer het leeuwendeel (60% van het totaal) aan bioscoopbezoek. Gemiddeld wordt per leerling bijna 9 gulden aan serieuze activiteiten uitgegeven. Toneel krijgt hiervan het meest. Opvallend is dat het klassiek concert vrijwel geheel buiten deze bestedingen valt met een aandeel van 1,9%.

Tabel 6.3
Besteding van CKV-bonnen over culturele activiteiten (N=347)

	Totaal		Totaal zonder niet-deelnemers
<u>Serieuze activiteiten</u>			
Museum	fl. 1,89	6.3%	fl. 8,41
Toneel	fl. 4,05	13.5%	fl. 12,88
Cabaret	fl. 1,81	6.1%	fl. 12,66
Dans/ballet	fl. 1,22	4.1%	fl. 11,16
Klassiek concert	fl. 0,57	1.9%	fl. 11,01
Subtotaal	fl. 8,97	30.0%	
<u>Populaire activiteiten</u>			
Film	fl. 18,33	61.8%	fl. 22,14
Popconcert	fl. 0,98	3.2%	fl. 13,09
Musical	fl. 0,90	3.0%	fl. 12,46
Subtotaal	fl. 20,32	68.0%	
Totaal	fl. 29,86	100.0%	

Bij deze bevindingen zij in herinnering geroepen dat ze niet betekenen dat CKV-ers vooral bioscopen bezoeken om hun kunstdossier te vullen. Ze gaan vaak naar de film, maar niet vaker dan niet-CKV-ers met vergelijkbare achtergronden. Ook gaan CKV-ers niet naar andere soorten films dan niet-CKV-ers.* De slotsom is dat CKV-ers hun reguliere bioscoopbezoek met de bonnen financieren.

Dat beeld wordt bevestigd wanneer we in tabel 6.4 kijken naar de achtergronden van variaties in de uitgaven aan serieuze dan wel populaire activiteiten. Allerlei achtergrondvariabelen beïnvloeden deze uitgaven. Het belangrijke issue is hier of CKV1-lessen (zoals op havo en vwo worden gegeven) een verandering in het uitgavenpatroon teweegbrengen in vergelijking met de schooltypen waar de CKV1-bonnen niet begeleid worden door CKV1-lessen. De aanwijzingen daarvoor zijn slechts marginaal. Hoewel CKV-ers volgens het eerste model significant meer van hun bonnen aan serieuze activiteiten uitgeven, valt dit verschil weg wanneer we de andere achtergrondvariabelen erbij betrekken.

Tabel 6.4
Besteding van CKV-bonnen aan serieuze en populaire activiteiten naar achtergrond van de leerlingen (N=347)

CKV-nu	.099 (1.9)	.073 (ns)
Vrouw		-.016 (ns)
Leeftijd		-.097 (ns)
Opleidingsniveau		.209 (3.2)
Cultureel profiel		.056 (ns)
Culturele activiteit ouders		-.024 (ns)
Allochtoon		.033 (ns)
Omvang cultureel aanbod gemeente		.036 (ns)
Adj. R ²	0.7%	1.9%

Tussen haakjes: T-waarden, ns: $t < 1.6$

* Dit blijkt wanneer men de complexiteit van de bezochte films analyseert.

6.3 Conclusies

De analyses van het uitgavenpatroon van de CKV-bonnen leiden ons tot de volgende conclusies.

- Zo'n 70% van de mavo-derdeklassers en 84% van de vbo-derdeklassers (beide bongerechtigd) hebben geen bonnen ontvangen. Oorzaken zijn het niet aanvragen van bonnen door scholen en volledige collectieve besteding van bonnen. Bij de andere schooltypen rapporteren tegen de 97% van de bongerechtigde leerlingen ontvangst.
- Van de beschikbaar gestelde tegenwaarde van 50 gulden (22,69 euro) per leerling komt gemiddeld bijna 42 gulden (19 euro) daadwerkelijk in handen van de leerling. De rest wordt vermoedelijk achtergehouden door de scholen voor collectieve besteding. Het achtergehouden bedrag c.q. de collectieve besteding is groter bij de lagere schooltypen; op het vbo bedraagt het achtergehouden bedrag naar schatting ongeveer 18 gulden (ruim 8 euro) per leerling.
- Op het moment van ondervraging was 61% van de beschikbare bonnen besteed, 27% was nog in reserve en 11% was verlopen. De ondervraging vond plaats in juni 2001; tot oktober kan het restant worden uitgegeven.
- Volgens opgave van de leerlingen zelf is zo'n 60% van de zelf bestede bonnen bij de bioscopen terechtgekomen. Deze schatting is aanzienlijk hoger dan in Momentopname 2000, toen deze component nog op 30% werd geschat. CKV-ers gaan echter niet vaker naar de bioscoop dan andere leerlingen en zien daar ook geen andersoortige films.

Bijlage 1 Data en methoden

In Momentopname 2001 worden de gegevens geanalyseerd die in het voorjaar van 2001 zijn verzameld. Het uitgangspunt voor de dataverzameling in 2001 zijn de 67 schoollocaties (in 14 gemeenten) waar medewerking geweest is aan het project School en Cultuur in het voorjaar 2000. Ook in 2001 zijn 67 schoollocaties bij de dataverzameling betrokken geweest.* Om de onderzoeksvragen te beantwoorden is informatie verzameld onder leerlingen, CKV1-docenten en kunstcoördinatoren.

De ondervraagde leerlingen zijn afkomstig van verschillende schoolniveaus (vmbo, havo en vwo) en uit verschillende leerjaren (3, 4 en 5). Dit betekent dat niet alleen leerlingen ondervraagd zijn die het vak CKV1 volgen. Leerlingen die (nog) geen CKV1 hebben, in het derde leerjaar, dienen als vergelijkingsgroep. Vmbo-leerlingen volgen het vak CKV1 niet (hoewel sommige scholen al met het vak CKV voor vmbo gestart zijn), maar hebben in het schooljaar 2000-2001 meestal wel CKV-bonnen ontvangen.

De keuze voor de culturele activiteiten door CKV1-leerlingen en de waardering voor het vak en voor kunst en cultuur vinden plaats binnen de context van de school en in het bijzonder van de CKV1-docententeams. Om de onderwijssituatie in kaart te brengen zijn kunstcoördinatoren geïnterviewd over de organisatie van het vak; CKV1-docenten zijn schriftelijk ondervraagd over de manier waarop zij het vak inhoudelijk en didactisch vorm geven.

In deze bijlage wordt beschreven hoe de steekproef van de ondervraagde scholen en daarbinnen van de docenten en leerlingen is samengesteld en hoe de medewerking is geweest.

Steekproef en respons

Na een telefonische inventarisatie van adresgegevens, gegevens over het aantal klassen en namen van docenten, zijn de 67 scholen op de volgende manier benaderd. Op havo/vwo-scholen is in eerste instantie contact opgenomen met de kunstcoördinator en is een afspraak gemaakt voor een face-to-face-interview. Tijdens deze afspraak werd bovendien het onderzoek toegelicht en werd de afname van de vragenlijsten onder leerlingen geregeld. Op vmbo-scholen is contact opgenomen met degene die zich bezighoudt met de voorbereiding van CKV. Bij weigering van de CKV-contactpersoon is een ander persoon benaderd, de ICT-coördinator of een contactpersoon van een eerder onderzoekjaar (een docent Nederlands). In gevallen waar de kunstcoördinator de afname van de vragenlijsten onder leerlingen niet kon regelen, zijn individuele docenten of ICT-coördinatoren benaderd. Verder zijn tijdens het schoolbezoek de vragenlijsten voor de CKV1-docenten overhandigd aan de kunstcoördinator of rechtstreeks in de postvakjes gelegd.

Ondervraging van de leerlingen

De leerlingen zijn per klas ondervraagd. Dit is niet alleen een snelle manier van enquêteren, maar ook levert het - wanneer eenmaal een docent bereid is gevonden de vragenlijst af te nemen - nauwelijks non-respons op. Per schoollocatie is ernaar gestreefd maximaal drie klassen te ondervragen (op vmbo-locaties één of twee klassen; op overige locaties drie). Een groter aantal te ondervragen schoolklassen binnen elke school is niet nodig; beter is het om - met dezelfde middelen - het aantal schoollocaties te verhogen om zo betrouwbaardere uitspraken te kunnen doen over eventuele schoolverschillen.

Gestreefd is naar een gelijke verdeling van klassen die relevant zijn voor het CKV1-Volproject: vmbo 3 (voor de CKV-bonnen), havo 4, vwo 4 en vwo 5 (die CKV1 hebben). Deze klassen zijn aangevuld met havo 3 en vwo 3 als controlegroep. In totaal bestond de steekproef uit 161 te ondervragen schoolklassen. Bij de keuze van de te ondervragen klassen is vermeden dat klassen (niveau * leerjaar) die in 2000 zijn ondervraagd, opnieuw ondervraagd zouden worden. Verder is de verdeling over de schoollocaties op een willekeurige manier gebeurd. Veel scholen gaven aan dat het moment van ondervraging ongelukkig gekozen was: aan het eind van het jaar, juist wanneer nog veel lesstof afgemaakt moet worden. Veel scholen hadden ook proefwerkweken, schoolreisjes, en allerlei sportieve en culturele evenementen. Dit gecombineerd met veel vrije dagen en korte vakanties in het voorjaar, maakte dat de effectieve tijd om vragenlijsten af te nemen sterk bekort werd. Vooral het gebrek aan tijd is door scholen genoemd als reden voor de non-respons (hoewel hier niet systematisch naar gevraagd is).

Tabel 1.1

Beoogde en gerealiseerde steekproef van aantallen te ondervragen klassen (voorjaar 2001)

	vmbo	havo	vwo	totaal
leerjaar 3	39/36	20/21	25/17	84/74
leerjaar 4		28/15	24/14	52/29
leerjaar 5			25/16	25/16
totaal	39/36	48/36	74/47	161/119

Van de 161 te ondervragen klassen zijn er uiteindelijk 119 ondervraagd. Wat betreft deze 119 klassen is de dataverzameling volgens plan verlopen en zijn op enkele uitzonderingen na de vooraf geselecteerde klassen ondervraagd. De totale respons komt daarmee op 75%. In tabel 1.1 is te zien dat de respons in de leerjaren 4 en 5 problematischer is geweest dan in leerjaar 3. Dit wijst ook op tijdgebrek als waarschijnlijke reden voor non-respons. De indruk bestaat dat vooral in deze klassen de tijdsdruk groot is om de zaken voor het einde

van het schooljaar af te ronden, en ook dat met name deze klassen proefwerkweken hebben. Overigens is de respons wel overal groter dan 50%.

Ondervraging van kunstcoördinatoren en CKV1-docenten

Het eerste contact met de scholen verliep in de meeste gevallen via de kunstcoördinator. Met hem of haar werd een afspraak gemaakt voor een face-to-face-interview. In totaal zijn 39 kunstcoördinatoren geïnterviewd. Eén kunstcoördinator weigerde haar medewerking; op één school bleek helemaal geen kunstcoördinator te zijn. Bij 27 coördinatoren werd zowel in 2000 als 2001 een interview afgenomen. Twaalf in 2000 geïnterviewde coördinatoren waren in 2001 geen kunstcoördinator meer.

Op de meeste scholen zijn tijdens het schoolbezoek de schriftelijke vragenlijsten aan de kunstcoördinator overhandigd met de vraag om deze aan de CKV1-docenten uit te delen. Op andere scholen werden de vragenlijsten rechtstreeks in de postvakken gelegd. In totaal zijn 175 vragenlijsten uitgedeeld.

De docenten zijn herinnerd via een herinneringskaartje twee à drie weken nadat ze de eerste vragenlijst hadden ontvangen. In augustus hebben de niet-responderende docenten voor de tweede maal een vragenlijst toegestuurd gekregen. Bovendien zijn de meeste van hen gebeld met het verzoek om alsnog hun medewerking te verlenen. De telefonische herinnering verhoogde de respons met 20%. De helft van de docenten die beloofden de vragenlijst terug te sturen, heeft dat daadwerkelijk gedaan. Daarnaast hebben we nog een aantal vragenlijsten ontvangen van docenten die we niet persoonlijk bereikt hadden. CKV1-docenten die niet telefonisch bereikt zijn, hebben eind september - tegelijk met de samenvatting van Momentopname 2000 - voor de derde keer een vragenlijst ontvangen (met uitzondering van docenten die niet meer op school werkten, met zwangerschapsverlof, langdurig ziek of op reis waren).

Van de 175 docenten die in 2001 een vragenlijst ontvangen hebben, hebben 112 docenten gerespondeerd. Dit is 64% van de benaderde CKV1-docenten. Twaalf docenten weigerden om mee te werken, acht docenten waren met zwangerschapsverlof, langdurig op reis of ziek en van 43 docenten kregen we geen reactie. Een deel van de responderende 175 docenten (namelijk 116) was in 2000 al eerder benaderd om mee te werken aan het onderzoek. Van 47 docenten hebben we beide jaren een vragenlijst ontvangen. Dat is 40% van de 116 docenten die we zowel in 2000 als in 2001 konden benaderen.

Nadere analyse van de respons onder docenten in 2001 leert dat vrijwel op elke school het aantal docenten dat meewerkt aan het onderzoek het aantal niet-meewerkende docenten in

evenwicht houdt. De vier scholen die worden gekenmerkt door een relatief hoge non-respons lijken niet iets gemeenschappelijks met elkaar te delen.

Gebruikte meetinstrumenten

Leerlingenvragenlijst

In het voorjaar 2001 zijn twee soorten leerlingenvragenlijsten afgenomen: één met vragen over cultureel uitgaan, bedoeld voor het CKV1-Volgproject, en één met vragen over computergebruik, bedoeld voor het project Jongeren en ICT (uitgevoerd in samenwerking met het SCP). Beide vragenlijsten zijn in elke klas afgenomen, ieder bij de helft van het aantal leerlingen. De vragenlijsten zijn van tevoren om en om gelegd. De instructie aan de docent was dat hij/zij ze op volgorde uit moest delen, zonder dat de leerlingen mochten kiezen. Deze instructie stond ook op een begeleidend instructievel voor de docent. In elke vragenlijst lag voorin een los inlegvel waarop persoonsgegevens ingevuld moesten worden; achterin lag een inlegvel met vragen over bezoek aan lokale culturele instellingen in de gemeente van de school, bedoeld voor het CKV1-Volgproject. De vragenlijsten en inlegvellen zijn voorzien van een uniek respondentnummer. De leerlingenvragenlijsten zijn aangeleverd in PTT-dosjes voorzien van adresetiketten, zodat ze zonder veel moeite door de scholen teruggestuurd konden worden.

De leerlingenvragenlijst is grotendeels een kopie van de vragenlijst die in het voorjaar 2000 aan de leerlingen is voorgelegd. In de 'ICT-vragenlijst' zijn deels dezelfde vragen gesteld als in de 'CKV-vragenlijst'. De onderwerpen in de vragenlijst over cultureel uitgaan zijn vermeld in bijlage 2.

Kunstcoördinatorenvragenlijst

De vragenlijst voor de kunstcoördinatoren is bedoeld voor het afnemen van een gestructureerd mondeling interview. De interviewer maakte een afspraak met de kunstcoördinator om het interview van maximaal drie kwartier af te nemen.* De instructie aan de interviewers was om alle antwoordcategorieën voor te lezen, waarna de kunstcoördinator een keuze kon maken. Wanneer de kunstcoördinator aanvullende informatie gaf, werd dit bij de betreffende vraag opgeschreven. Naast de vragenlijst had de interviewer de beschikking over een draaiboek, waarin naast logistieke informatie over het onderzoek, ook enkele vragen opgenomen waren over de schoollocatie (aanwezige schoolniveaus, aantal leerlingen, denominatie). Deze vragen hoefden niet per se aan de kunstcoördinator gesteld te worden. Dikwijls werden de antwoorden op deze vragen via de administratie of receptie achter-

* In één geval heeft de kunstcoördinator de vragenlijst zelf ingevuld, waarna de antwoorden zijn besproken met de interviewer.

haald. De vragenlijst voor de kunstcoördinator bevat grotendeels dezelfde vragen als de vragenlijst uit 2000 (zie bijlage 2).

Docentenvragenlijst

Van de docentenvragenlijst zijn drie versies in omloop. De versie die hier geanalyseerd wordt, is de vragenlijst voor de docenten/mentoren CKV1 (zie bijlage 2). Daarnaast zijn er aangepaste versies van deze vragenlijst gemaakt voor docenten KCV en CKV in het vmbo. Deze laatste twee vragenlijsten komen grotendeels overeen met de vragenlijst voor docenten/mentoren CKV1, maar de vragenlijsten zijn geminimaliseerd en waar nodig zijn de vragen geschikt gemaakt voor respectievelijk KCV en CKV.

De namen van de docenten zijn geïnventariseerd tijdens het interview met de kunstcoördinator. Vervolgens kregen deze docenten ofwel via de kunstcoördinator ofwel in hun postvakje, een envelop met daarin de vragenlijst met een uniek respondentnummer, een begeleidende brief met nieuwsbrief en een antwoordenvolop. Aan de kunstcoördinatoren is gevraagd de vragenlijst onder de aandacht te brengen bij de sectieleden.

Bijlage 2 Onderwerpen in de vragenlijsten

Leerlingenvragenlijst

Vragen die ook in de ICT-vragenlijst gesteld zijn, zijn gemarkeerd met een *.

- Culturele activiteiten* – Gevraagd wordt naar de frequentie van deelname aan negen culturele activiteiten. Dit zijn de vragen die in eerdere versies op identieke manier zijn gesteld en die bovendien vergelijkbaar zijn met landelijke gegevens (AVO-bestanden van het SCP).
- De laatst bezochte culturele activiteit – De leerling is gevraagd naar de naam van het laatst bezochte museum, theatervoorstelling, film en concert. Deze vraag is bedoeld als indicatie voor de complexiteit van de keuze van de culturele activiteiten.
- Mening – Aan de leerling wordt gevraagd te noteren in hoeverre hij het eens is met negen voorgegeven uitspraken over kunst en cultuur.
- Opleiding* – In een reeks vragen wordt informatie verzameld over de opleiding: niveau, richting en de behaalde cijfers.
- Thuis* – Onder dit kopje krijgt de leerling een aantal vragen voorgelegd over het ouderlijk gezin: de samenstelling ervan, opleiding, beroep, geboortjaar, geboorteland van beide ouders en de thuistaal. Ook het eigen geboorteland, geslacht en geboortedatum worden vastgesteld, evenals een aantal kenmerken van een broer of zus. Het onderdeel besluit met vragen over de cultuurdeelname van beide ouders. Hierbij wordt de leerling gevraagd zowel het leesgedrag van de beide ouders als het cultureel uitgaansgedrag van de moeder in te schatten.
- CKV-bonnen* – In deze module wordt de leerling gevraagd aan te geven of hij of zij een CKV-pas en CKV-bonnen heeft ontvangen, voor welk bedrag, hoeveel hij of zij daarvan nog over heeft en waar de bonnen aan uitgegeven zijn. Deze vraag wordt aan alle leerlingen gesteld, omdat ook leerlingen zonder CKV1 deze CKV-bonnen hadden kunnen ontvangen (namelijk de vmbo 3-leerlingen).
- CKV/CKV1/KCV(*) – Dit blok vragen is bestemd voor CKV-, CKV1- en KCV- leerlingen. Leerlingen die deze vakken niet volgen, worden na de eerste vraag of ze één van deze vakken volgen doorverwezen. De CKV1- (en CKV- en KCV-) leerlingen worden vervolgens ondervraagd over de culturele activiteiten die ze voor het vak moeten ondernemen en wat ze vinden van het vak. Deze laatste vragen zijn niet gesteld in de 'ICT-vragenlijst'.
- Kennistest – Met deze reeks vragen wordt de kennis van leerlingen getoetst. De vragen hebben betrekking op serieuze en op populaire cultuur.
- Leesvragen – De vragenlijst eindigt met een aantal vragen over het huidige en vroegere leesgedrag van de leerlingen. Deze vragen zijn verzameld voor de Stichting Lezen.

Kunstcoördinatorenvragenlijst

- Kunstcoördinatorenchap en invoering CKV1 – De vragenlijst begint met een aantal vragen over het aantal kunstcoördinatoren op school en over de precieze invoering van het vak CKV1.
- Sectie CKV1 – Onder dit kopje wordt geïnventariseerd uit welke leden de sectie CKV1 bestaat. De namen van docenten zijn genoteerd op een los inlegvel in het bijbehorende draaiboek. Deze inventarisatie is gebruikt voor de verspreiding van de vragenlijsten voor de docenten CKV1/CKV/KCV. Ook is hier een vraag gesteld over de vergaderfrequentie van de sectie en een vraag over hoe de sectie omgaat met het probleem van het vakoverstijgende karakter van CKV1.
- Kunstvakken – Gevraagd is welke kunstvakken op de school aangeboden worden als examenvak (al dan niet bij het vak CVK3).
- Samenwerking en overleg binnen de school – Onder dit kopje worden vragen gesteld over de vergaderfrequentie met andere secties, over de houding van de schoolleiding ten aanzien van CKV1 en over de aanwezigheid van een leerlingenpanel voor CKV1.
- Invoering CKV op vmbo – Hier wordt gevraagd naar de invoering van het vak CKV op het vmbo. Op scholen zonder vmbo-afdeling zijn deze vragen overgeslagen.
- Samenwerking en overleg buiten de school – De vragen onder dit kopje gaan over de deelname van de school aan een CKV1-overleg met collegascholen en/of culturele instellingen en over de eventuele samenwerking met de steunfunctie-instelling kunst-educatie.
- Cultureel aanbod – Aan de kunstcoördinatoren is gevraagd of en zo ja, welke problemen zij ervaren met het culturele aanbod voor hun leerlingen. Daarnaast zijn vragen gesteld over de informatieverbreiding van het culturele aanbod.
- Financiering en CKV-bonnen – Deze vragen gaan over het gebruik en de verspreiding van de CKV-bonnen op de verschillende onderwijsniveaus.
- Lesrooster en studielast – Een inventarisatie van de studielast en de spreiding van lessen CKV1 over het schooljaar. Daarnaast is hier gevraagd in hoeverre de leerlingen de culturele activiteiten voor domein A geheel zelfstandig bezoeken.
- Inhoudelijke kwesties – In deze module is gevraagd of en zo ja, welke inhoudelijke meningsverschillen er bestaan binnen de sectie en wat er is gedaan met leerlingen die het vak niet 'naar behoren' hebben afgesloten.
- Veranderingen ten opzichte van vorig jaar – Hebben de kunstcoördinatoren inhoudelijke of organisatorische veranderingen aangebracht in het lesprogramma en zo ja, welke?
- Volgend jaar? – Zijn er voornemens tot veranderingen voor het komende schooljaar?

- Persoonlijke achtergrond – De vragenlijst (en daarmee het mondeling interview) wordt afgesloten met een aantal vragen over de persoonlijke achtergrond van de kunstcoördinator.

Docentenvragenlijst

- Opleiding en aanstelling – Gevraagd is voor welke disciplines de docent is opgeleid, of dit een eerste- of tweedegraads bevoegdheid is en voor hoeveel uren CKV1 de docent aangesteld is.
- Culturele activiteiten – Deze reeks vragen gaan over de culturele activiteiten voor domein A. Het gaat er om te achterhalen hoeveel culturele activiteiten de leerling moet ondernemen, welke culturele activiteiten de docent toestaat voor domein A en op welke manier de verslaglegging van de activiteiten plaatsvindt.
- Kennis van kunst en cultuur – Deze module gaat over domein B. Gevraagd is naar het gebruik van een methode, naar de onderwerpen bij domein B en naar de toetsing van de kennis van kunst en cultuur.
- Praktische activiteiten – De docenten is gevraagd aan te geven in hoeverre zij het eens zijn met vijf stellingen over de plaats van de praktische activiteiten binnen CKV1.
- Kunstdossier – Er is geïnventariseerd welke onderdelen deel uitmaken van het kunstdossier en welke criteria de docent hanteert bij de beoordeling van het kunstdossier.
- Uw mening over CKV1 – Door middel van twaalf stellingen is achterhaald in hoeverre de docenten de ervaringsgerichte grondslag van CKV1 onderschrijven. Ook is de docent gevraagd een inschatting te geven van zijn/haar deskundigheid en bekwaamheid in het onderwijzen van de verschillende kunstdisciplines binnen CKV1. Ten slotte is geïnventariseerd welke problemen docenten tegenkomen bij CKV1.
- Gebruik van computers en ICT – Gevraagd is hoe dikwijls docenten en leerlingen gebruikmaken van computers en ICT bij het vak CKV1.
- Uw mening over het onderwijs – De docent is gevraagd aan te geven in hoeverre hij/zij het eens is met 17 stellingen over de lespraktijk. Bedoeld is te achterhalen in hoeverre de docent een leerling- dan wel vakgerichte instelling heeft.
- Persoonlijke achtergrond – De vragenlijst sluit af met een aantal vragen over de persoonlijke achtergrond van de docent waaronder de cultuurdeelname en het leesgedrag van de docent.

Literatuur

Coppens, H.I.M. (2000), *Bronnenboek CKV1*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.

Ganzeboom, Harry B.G., Haanstra, Folkert, Hoorn, Marjo van, Nagel, Ineke, Vingerhoets, Camiel (2001)

Momentopname 2000 CKV1-Volgproject. Cultuur + Educatie 2. Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.

Haanstra, F.H. (1999), *Gedwongen participanten: scholieren als cultuurdeelnemers*. Boekmancahier, jrg 11, nr 41, p. 257-268.

Knulst, W., Haan, Jos de (2000), *Het bereik van de kunsten*. Den Haag: SCP.

Moor, W. de (red.) (1998), *Onder zeil naar Ithaka. Literaire en kunstzinnige vorming in de Tweede Fase*.

Den Haag: NBLC.

Schönau, D. (1998), *Syllabus Culturele en Kunstzinnige Vorming 1 voor het schoolexamen in de tweede fase havo/vwo*. Arnhem: Cito.

SLO, Instituut voor Leerplanontwikkeling (1997), *CKV1: Een ontdekkingsreis naar het vreemde*. Enschede: SLO.

SLO, Instituut voor Leerplanontwikkeling (1998), *CKV1: Een ansichtkaart uit het vreemde*. Enschede: SLO.

SLO, Instituut voor Leerplanontwikkeling (2001), *Vakdossiers 2001, CKV1*. Enschede: SLO.

Stuurgroep Profiel Tweede Fase Voortgezet onderwijs (1994), *De Tweede Fase vernieuwt; scharnier tussen basisvorming en hoger onderwijs*. Deel 2. Den Haag.

Stuurgroep Profiel Tweede Fase Voortgezet onderwijs (1995), *Advies examenprogramma's havo en vwo. Culturele en kunstzinnige vorming*. Enschede: SLO.

Losse uitgaven en abonnementen

Jaarlijks verschijnen drie uitgaven.

De prijs per uitgave is €12,48. Een jaarabonnement kost €32,90.

Studenten krijgen 25% korting; groepskorting is mogelijk in overleg.

Abonnementenadministratie en bestellingen

Cultuurnetwerk Nederland

Ganzenmarkt 6

Postbus 61

3500 AB Utrecht

Telefoon 030-236 12 00

Fax 030-236 12 90

E-mail info@cultuurnetwerk.nl

Internet www.cultuurnetwerk.nl

Cultuurnetwerk Nederland is het landelijk expertisecentrum voor de cultuureducatie. Cultuureducatie is de verzamelnaam voor alle vormen van educatie waarbij kunst en cultuur als doel of als middel worden ingezet. De medewerkers van Cultuurnetwerk Nederland verzamelen en verspreiden informatie en kennis over theorie, beleid en praktijk van cultuureducatie in Nederland en het buitenland. Zij maken deze informatie en kennis toegankelijk en toepasbaar voor iedereen die werkt in of voor de cultuureducatie in instellingen voor kunst en cultuur, de amateurkunst, het onderwijs, de centra voor de kunsten en bij de verschillende overheden. Cultuurnetwerk Nederland heeft een studiecentrum met een gespecialiseerde bibliotheek, organiseert studiedagen, debatten, trainingen en congressen, geeft publicaties uit en onderhoudt een uitgebreide internetsite.

Cultuur + Educatie

Reeks thematische uitgaven over cultuureducatie, uitgegeven door Cultuurnetwerk Nederland.

Momentopname 2001 CKV1-Volgproject

Tweede van drie rapportages van het langlopende CKV1-Volgproject over de praktische invulling en uitwerking van het vak Culturele en Kunstzinnige Vorming 1 in het voortgezet onderwijs, de ervaringen van docenten en leerlingen, het gebruik van de CKV-bonnen en de uitwerking van het vak op de culturele participatie van de leerlingen op korte en middellange termijn.

Verschenen

De moede muze. Opstellen voor Wim Knulst. Gebundelde bijdragen aan het symposium De Moede Muze bij het afscheid van dr. W.P. Knulst als bijzonder hoogleraar Kunsteducatie en Cultuurparticipatie.

Momentopname 2000 CKV1-Volgproject. Eerste publicatie over het onderzoek naar de ontwikkeling en evaluatie van het vak CKV1 in het voortgezet onderwijs.

In voorbereiding

- Een kwart eeuw onderzoek naar kunstzinnige vorming in Nederland. Inventarisatie en analyse van sinds 1973 verricht sociaal-wetenschappelijk en historisch onderzoek naar kunst- en cultuureducatie en haar afzonderlijke disciplines.
- ICT in binnenschoolse- en buitenschoolse cultuureducatie. Theoretische uitgangspunten en praktijkvoorbeelden.
- Een verkennend onderzoek naar de bijdrage van cultuureducatie aan sociale cohesie.